

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Bakalářská práce

Viktorie Dančová

Středověké stavební obětiny ve světle archeologie

Medieval building offerings from the archaeological perspective

Praha 2016

vedoucí práce: PhDr. Nad'a Profantová, CSc.

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce PhDr. Nadě Profantové, CSc. za cenné rady, velkou ochotu a trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat PhDr. Ivu Štefanovi, Ph.D. za konzultace a PhDr. Tomáši Klírovi, Ph.D. za laskavé zapůjčení jeho katalogu z poslední konference Ruralia. Cand. mag. Mortenovi Søvsø děkuji za poskytnutí jeho nepublikovaného referátu, který na této konferenci přednesl. Dále děkuji Mgr. Jiřímu Ungerovi za poskytnutí jeho bakalářské práce, Mgr. Tomáši Chmelovi a Ing. Radku Fryzelkovi za informace o novém nález stavební obětiny z Valašska, Bc. Michaele Dvořákové a Mgr. Martině Vodákové za upozornění na zajímavé nálezové situace a Bc. Elišce Němcové za zprostředkování literatury z vídeňské univerzitní knihovny. Velké díky patří také Bc. Lole Bojovič a celé její rodině, především pak paní Sutce a panu Arsenijovi Bojovič, za přínosný rozhovor o rituální praxi stavebních obětí v současné Makedonii. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině a Bc. Martinu Janovskému za technickou pomoc, podporu a trpělivost, kterou se mnou měli.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Podpis

In memoriam Ing. Vladimíru Crhovi a Arsenijovi Bojovič

Abstrakt

Bakalářská práce pojednává o záměrných depozicích, které jsou materiálním dokladem zvyklostí spojených se zakládáním a konstrukcí středověkých staveb. Na základě archeologických, písemných a etnografických pramenů byly formulovány obecnější principy rozpoznání stavebních obětí v archeologických kontextech a problémy spojené s jejich interpretací i terminologií podle současného diskurzu v evropské archeologii. Jsou zde zhodnoceny jednotlivé archeologické nálezy z území dnešních Čech, Moravy a Slezska, datované do období 6. až 16. století. Jejich soupis obsahuje také katalog, přiložený k této práci.

Abstract

This bachelor thesis deals with intentional deposits, a material evidence of customs connected with the foundation and construction of medieval buildings. The general principles of building offering recognition in the archaeological contexts were formulated on the basis of archaeological, written and ethnographical sources. Difficulties with their interpretation and terminology were discussed pursuant to the current discourse in European archaeology. Individual archaeological findings in the area of today's Bohemia, Moravia and Silesia from 6th to 16th century are presented and evaluated. Their list is also contained in the catalogue, which is put to this thesis.

Klíčová slova

raný středověk; vrcholný středověk; Čechy; Morava; střední Evropa; stavební oběť; základová oběť; domová oběť; oběť

Keywords

early middle ages; high middle ages; Bohemia; Moravia; central Europe; building offering; foundation offering; house offering; sacrifice

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Terminologie a definice pojmů.....	9
2.1 Oběť a obětina.....	10
2.2 Základová, stavební a domová obětina.....	12
3. Písemné prameny.....	16
4. Archeologické prameny.....	21
4.1 Stavební obětina jako archeologický pramen.....	21
4.2 Středověké stavební obětiny (chronologický přehled).....	28
4.3 Shrnutí.....	63
5. Etnografické prameny.....	66
5.1 Lidové zvyky spojené se stavbou domu.....	67
5.1.1 Výběr místa vhodného pro stavbu.....	67
5.1.2 Výběr stavebního materiálu.....	69
5.1.3 Doba vhodná pro započetí stavby.....	70
5.1.4 Základové a stavební obětiny.....	71
5.1.5 Domové obětiny a ochranná opatření proti přírodním katastrofám.....	79
5.1.6 Počátek a konec stavebních prací.....	81
5.1.7 Vstup do novostavby a první noc v ní.....	82
5.1.8 Svěcení domu.....	84
5.1.9 Magie.....	84
5.2 Ochranní duchové domovů (skřítkci, šotci, hospodářičci, dědci ad.).....	85
5.3 Lidová slovesná tradice.....	91
5.3.1 Určení místa, kde má být stavba postavena.....	92
5.3.2 Lidská oběť požadovaná nadpřirozenou silou, aby byla stavba zdárně dokončena.....	93
5.3.3 Stavitel uzavře smlouvu s nadpřirozenou silou, která požaduje duši toho, kdo vstoupí do novostavby jako první. Stavitel do novostavby pošle jako první zvíře a nadpřirozená moc je tak oklamána.....	98
6. Diskuze.....	100
6.1 Stavební a domová obětina jako pohanský rituál, pověra či magická praktika?.....	100
6.2 <i>Interpretatio christiana</i> a křesťanské zakládací obřady.....	103
6.3 Stavební obětina jako doklad synkretického myšlení.....	106
7. Závěr.....	109
8. Seznam použité literatury a pramenů.....	113

9. Seznam příloh	123
10. Katalog.....	127
11. Přílohy.....	139

1. Úvod

Stavební obětina je velmi rozšířeným rituálem doprovázejícím zakládání profánních i sakrálních budov od pravěku až po naši nedávnou minulost. Jedná se o téma, které bylo v české archeologii poněkud přehlíženo, a postrádáme jeho novější syntézu. Náplní mé bakalářské práce je proto rešerše doposud známých poznatků, posouzení jednotlivých nálezových situací z území dnešní České republiky, datovaných do období 6. – 16. století, a jejich zasazení do mozaiky duchovních představ středověkého člověka, kterou nám pomáhají spoluvytvářet písemné a etnografické prameny. Považuji proto za důležité podat co nejširší přehled rituálů, apotropaických opatření, magie a lidové víry ve středověku, který nám otevírá více možností, jak na danou problematiku nahlížet.

Dále si kladu za cíl osvětlit terminologické problémy a stanovit ideální interpretační postup, který by měl vést k určení archeologické situace jako stavební obětiny. Je však třeba se smířit s tím, že tento postup je zcela závislý na kvalitě nálezové situace a interpretačních možnostech. Posouzení jednotlivých nálezů (obsažené v kap. 4.2 a katalogu) pak záviselo především na publikovaných popisech nálezových situací a dokumentaci, které se u jednotlivých výzkumů kvantitativně i kvalitativně liší.

2. Terminologie a definice pojmů

Pohybujeme-li se v oblasti kultovního jednání, náboženských rituálů či magických praktik, je používání jakýchkoliv termínů velmi ošemetné. Zvláště když v archeologických pramenech se nám dochovají pouze jejich materiální rezidua (často navíc zlomkovitá), která jsou pouhým odrazem starých obřadů, pro nás někdy jen stěží pochopitelných. V případě stavebních obětí nám však naštěstí nechybějí bohaté etnografické prameny o zvycích spojených se stavbou domu, které byly v některých oblastech živé ještě v 19. a 20. století. Tyto zvyky mají kořeny hluboko v minulosti a mnohdy vykazují podobné znaky jako archeologické nálezy středověkých situací. Stavební obětinu je proto možné (na rozdíl od jiných depozit) rozpoznat i v archeologickém kontextu. Jedná-li se o záměrné uložení rituální povahy, které se nachází na takovém místě v konstrukci stavby, kam se mohlo dostat jediné během stavebního procesu, jedná se s velkou pravděpodobností o základovou či stavební obětinu.

Stavební obětinu je jevem velmi rozšířeným¹, objevujícím se od neolitu² až po novověk, v některých oblastech přetrvával dodnes (např. na Balkáně). Obecně můžeme stavební obětinu definovat jako objekt, který byl záměrně uložen do základů či konstrukce stavby za účelem její ochrany a ochrany jejích obyvatel před nepříznivými silami. Výběr obětovaného objektu je v archeologických i etnografických pramenech různý a liší se časově i regionálně, může se jednat o věc (např. nádobu s potravou, mince), zvíře (nebo jeho část, např. hlavu, končetiny) nebo i lidskou bytost. Stavba, již má chránit, může být jak sakrálního, tak i profánního charakteru – obytné, fortifikační, komunikační nebo hospodářské funkce. Jednotlivé nálezy se liší i umístěním (nejčastěji je obětinu ukládána pod nároží, do stěn, pod práh, pod topeniště nebo do svatého koutu diagonálně naproti topeništi) a stavební fázi, v níž byly deponovány (*Holubová – Vachůt 2009*, 104; *Podborský 2006*, 50-51; *Vařeka 1991*; *Vařeka 1994*). Nepříznivé síly jsou také značně variabilní pojmem a vedle apotropaické funkce může být obětinu nositelem i kosmogonické či jiné symboliky (k tomu viz níže).

¹ V. Podborský ji označil za jev planetizační, tedy za jev, který se objevuje napříč dějinami, a to nejen v časové, ale i v prostorové dimenzi (*Podborský 1997*).

² Uvádí se, že lidé začali vykonávat ochranné oběti související s obydlím teprve od doby, kdy se usadili a začali si stavět trvalá obydlí. Avšak podobné rituály můžeme předpokládat již dříve, i když je nemáme archeologicky doloženy. Snaha chránit se před nepříznivými silami je jedním z nejpřirozenějších rysů lidské povahy a rituály, které mají zajistit bezpečí, tak mohly být prováděny i v loveckých či kočovných společnostech. Např. u nomádských kmenů žijících v oblasti Přední Asie bylo zvykem obětovat na jaře ze svého stáda jednoho mladého samečka, rozetřít jeho krev po tyčích stanů na ochranu proti vlivu zlých duchů a sníst jeho maso opečené na otevřeném ohni (*Adam 1994*, 23-24). Jak jinak lze chápat tento rituál než jako ochrannou oběť zajišťující bezpečí příbytku, byť v tomto případě pouze dočasného?

Česká terminologie tohoto fenoménu není zcela ustálená. Někteří badatelé dávají před pojmem obětina přednost termínu oběť. Kromě toho se můžeme setkat i se třemi přívlastky – stavební, základová a domová – které jsou někdy používány velmi volně nebo jsou kladeny na úroveň synonym. Existují mezi nimi však určité významové rozdíly, které se pokusím vyložit níže (3.2). Nejprve se však zaměříme na to, jaký je rozdíl mezi obětí a obětinou a který z těchto pojmů je pro naše téma příhodnější.

2.1 Oběť a obětina

Slovo *oběť* má několik významů; v profánní sféře jde buď o nezištný čin ve prospěch druhých za cenu vlastní újmy, nebo o bytost, která podlehla nějakému zhoubnému účinku – neštěstí, zločinu apod., v kultovní sféře slovo oběť vyjadřuje akt, kterým je manifestováno spojení s bohem, bohy nebo jinými nadpřirozenými silami a lze jej použít jak pro dar božstvu (obětovanou bytost či předmět), tak i pro samotný děj (Kol. 2003, 227).

Český výraz oběť je odvozen od staroslověnského slova *oběťь*, což znamená „věc slíbená (bohům apod.)“³ (Rejzek 2002, 437). Ve slovanském prostředí se můžeme setkat ještě s označeními *žrtva* nebo *třeba*, která představují snahu darovat božstvu potřebné a na oplátku od nich získat také potřebné (Profantová – Profant 2004, 143). Etymologický význam latinského označení pro oběť – *Sacrum facere*, které převzaly všechny románské jazyky a angličtina, je přímo akt, při němž se obětovaný objekt stává svatým či posvátným. Anglické *sacrifice* je v Encyklopedii náboženství od J. Hennigere (1987) definováno jako náboženský akt nejvyššího stupně, jehož synonymum *offering* má ještě širší význam a je užíváno i ve smyslu „darování něčeho“ (Oras 2013, 128), podobně jako v němčině, kde pojem *Opfer* znamená „darování božstvu“, vycházející patrně z latinského *offere* (tj. darovat, nabízet) a označující stejně jako v češtině jak obětovaný objekt, tak i samotný akt obětování.

Podle definice A. Schimmela je oběť kultickým úkonem⁴, při němž člověk zničí živou bytost nebo mocný předmět, aby ovlivnil nadpřirozené síly či posílil jejich dílo, poskytl zadostiučinění, poctil je anebo odvrátil jejich škodlivý vliv (Heller – Mrázek 2004, 218).

Oběti se dělí podle účelu na záslibné, prosebné, děkovné, přísežné, stavební; podle obsahu na krvavé, nekrvavé (materiální) a zástupné; podle formy na jídelní a picí, libační, zápalné, symbolické (Podborský 2006, 50-51). J. Heller a M. Mrázek uvádějí ještě oběť, která má

³ Slovanský výraz *obětiti* (slíbit) je tvořen z *ob-* a *větiti* (tzn. hovořit), podobně jako *věta* a *závěť* od slovesa *odvětit* (Rejzek 2002, 437).

⁴ Kult je svatý děj, skrze nějž se člověk účastní mýtu. Mýtus a kult tak tvoří jednotu. Kultická činnost se dělí na vzývání, modlitbu, oběť, pokání a svátost (Heller – Mrázek 2004, 217).

dodat bohům potřebné síly (tato skupina je nejbliže magii), sebeobět' a zvláštní typ oběti – „vyhnaný kozel“. Obět' může být také výrazem obecnství mezi lidmi a bohem či bohy, nejčastěji formou společné hostiny (Heller – Mrázek 2004, 219-220).

Ve starých náboženstvích měla obět' převážně povahu „dávám, abys dal“ (lat. *do ut des*). To kritizovali např. izraelští proroci, kteří v tomto chápání oběti viděli pokřivení jejího původního významu, tedy odevzdání se obětujícího a děkování Bohu za svůj život a za všechno, co vlastní (Pavlincová 1994, 77-78). V Izraeli byly předepsány dva druhy oběti – zápalná a obecnství.⁵ V křesťanství je obět' soustředěna do Ježíšovy smrti na kříži, která úzce souvisí s obřadem eucharistie – Ježíš byl ztotožněn s beránkem Božím, který jedinou obětí snímá hříchy všech lidí. Středověká teologie pak rozvíjela především pojetí eucharistie, jež se stala těžištěm křesťanské bohoslužby (*tamtéž*, 248). V islámu jsou dodnes provozovány především zvířecí oběti⁶ (arab. *zabh* nebo *kurbán*⁷), které částečně vycházejí ještě ze starší semitské tradice a souvisejí s motivem Abrahamovy oběti syna Izáka (*tamtéž*, 419).

Definice pojmu **obětina** není v odborné literatuře mnoho. V. Podborský obětinu definoval jako dar božstvu, přinášený v rámci veřejných náboženských obřadů nebo i při obřadech soukromých. Většinou se jedná o pokrm (často prvotinu z úrody), nápoj, magický předmět, šperk, mince atd. (Podborský 2006, 51). Za zvláštní kategorii obětín považuje depozita, tedy hromadná uložení předmětů, která se dělí na reversibilní (uložené se záměrem budoucího vyzvednutí) a na ireversibilní (u kterých se s pozdějším vyzvednutím nepočítá). Dělení deposit na profánní a sakrální není vždy možné, protože v archaických kulturách se oba světy silně prostupovaly (*tamtéž*). Termín obětina je nejčastěji používán, mluví-li se o materiální složce obětního aktu, tedy o objektu (často neživém předmětu, ale může jít i o živou bytost), jenž je obětován.

Podíváme-li se na tento problém z jazykovědné stránky, slovo obětina je tvořeno kořenem obět' a příponou -ina. Tato přípona v češtině označuje hmoty, hromadnost, místa,

⁵ Zápalná obět' (celopal) spočívala v přivedení bezvadného zvířecího samce starého nejméně sedmi dní (berana, kozla aj.), který byl před Hospodinem rituálně podříznut, hlava oddělena od těla a krev vylita k oltáři. Zvíře pak bylo zbaveno kůže a vnitřností, rozsekáno na přirozené díly a poté bylo položeno na oltář a spáleno. Obět' obecnství probíhala zároveň s celopalem a spočívala v darování masa zvířete společenství obětujících k obětnímu hodu, některé maso si rozebrali kněží. Vedle toho existovaly i oběti za vinu, nekrvavé oběti (plodin a výrobků z nich), úlitba (víno a olej), kadidlová obět', obět' díky, záslibná obět' a obět' z dobré vůle. Po zničení Jeruzalémského chrámu se zvyk zvířecích obětí již natrvalo nevrátil, Židé v diaspoře vykonávali při bohoslužbách tzv. obět' rtů, srdce a údů (Pavlincová 1994, 77-79).

⁶ Obět' má podobu rituálního úkolu, při němž muslim uchopí zvíře (často ovci) za temeno hlavy nebo za rohy, postaví se v předpokládaném směru Mekky, pronese formulaci „Bůh je veliký“ (*Alláhu akbar*), prořízne zvířeti krční tepnu a nechá je vykrváčet (Pavlincová 1994, 419).

⁷ Arabským slovem *kurbán* (srov. s hebrejským *korban*, tzn. přistoupení bližší) je obět' někdy označována i na Balkáně (viz kap. 5).

výsledky dějů, zaměstnání nebo deminutivnost, přičemž obětina nejlépe zapadá do čtvrté kategorie a lze ji tedy jistým způsobem považovat za výsledek děje. Stejně jako rytím vzniká rytina, zkameněním zkamenělina, svěcením svěcenina (*Šmilauer 1938, 228-229*), tak vzniká obětováním obětina.

To nám celkově zapadá do povědomí o rozdílu mezi obětí a obětinou. Výraz oběť má širší významový rozsah než pojem obětina. Jak bylo již naznačeno výše, *oběť* vyjadřuje akt přinášení darů božstvu, stejně jako samotný obětovaný objekt (předmět či bytost). *Obětina* je pak označením pouze pro druhou skutečnost, tedy pro materiální složku tohoto kultického aktu. Za obětinu můžeme považovat předmět, který byl rituálně deponován a může se tak (byl-li z trvanlivého materiálu) stát potenciálním archeologickým nálezem. Z povahy archeologických pramenů nemůžeme určit přesný záměr oběti, průběh obřadu, který doprovázel její uložení atp., proto je, myslím, příhodnější v tomto kontextu používat termín obětina (ve smyslu materiální složky oběti).

2.2 Základová, stavební a domová obětina

Prostor, ve kterém člověk žije, není v tradičních společnostech chápán jako homogenní, ale jako prostor, jenž má určité trhliny, zlomy, přechody. Na jedné straně existuje prostor posvátný, který má vlastní strukturu a konzistenci, a na druhé straně prostor neposvěcený, který je amorfni a obklopuje posvěcený prostor (*Eliade 2006, 18*). Hlavním rysem vnímání prostoru v archaických společnostech je, že mezi svým obydleným územím a neznámým prostorem, jímž je toto území obklopeno, vidí protiklad. Obydlené území je kosmos, tedy „svět“ (přesněji „náš svět“), neobydlený prostor je jakýsi „jiný svět“ – prostor, ve kterém vládne chaos a obývají jej nejrůznější bohové, démoni či duchové a také cizinci, kteří jsou v některých kulturách připodobňováni démonům a duším zemřelých (*tamtéž, 23-24*). Pro náboženského člověka se jeho obydlí nalézá ve středu světa a reprodukuje na úrovni mikrokosmu universum (*tamtéž, 32*). Při každém útoku z vnějšku však hrozí, že se kosmos znovu promění v chaos, proto je v symbolickém myšlení nepřítel často připodobňován k démonu a smrti. Ohraničující soustavy jako příkopy, valy, ploty kolem obydlených osad byly původně obranami magickými a měly bránit spíše vpádu démonů a duším zemřelých než útoku lidí (*tamtéž, 35-36*). Hranice mezi těmito dvěma prostory (mezi „naším“ a „cizím“ světem) byly pro tradiční společnosti zásadní a kromě ohraničení osad byly důležité i hranice jednotlivých obydlí, kde hrál hlavní roli práh. V některých společnostech měl práh dokonce i své „strážce“ – božstva či duchy a konaly se na něm i oběti ochranným božstvům. Práh, dveře

a okna představují zlom v kontinuitě prostoru, jsou to symboly přechodu z jednoho prostoru do druhého (*Eliade 2006*, 21). Proto byly stavební obětiny ukládány právě na tato rozhraní mezi vnějším a vnitřním světem (stěny a nároží, střecha, vstupní otvory, okna), byla tím zajišťována bezpečná zóna obydlí (*Vařeka 1994*, 131).

Usazení se na nějakém území a vybudování obydlí představuje stvoření nového prostoru, mikrokosmu, a proto musí být určitými rituály uskutečněno stvoření „světa“, který se člověk rozhodl obydlet (*Eliade 2006*, 19). K tomu je potřeba napodobit dílo bohů – kosmogonický mýtus, který se v různých kulturách a náboženstvích liší. Někdy může být i krvavé povahy, z čehož pak pramení nepostradatelnost krvavých obětí při stavbách. Stavební obětinu tedy můžeme chápat jako nápodobu, byť někdy jen symbolickou, prvotní oběti, jež dala vzniknout světu. Aby měla stavba trvání, musí být „oživena“, tj. musí přijmout život i duši, přičemž přenos duše není možný jinak než cestou krvavé oběti (*tamtéž*, 40-41).

Stavební obětiny je přechodovým rituálem, jenž se pojí ke změně příbytku. V řadě náboženství jsou profánní a posvátný svět navzájem neslučitelné, a to do té míry, že přechod z jednoho do druhého není možný bez určité přechodné doby a rituálního jednání (*Gennep 1996*, 12). Každý nový příbytek je *tabu* až do chvíle, kdy jsou tato *tabu* odstraněna pomocí určitých rituálů, po kterých se dům stává *noa*. Po těchto rituálech se transferuje první smrt (tj. obětování zvířete), která zajišťuje bezpečnost, následují rituály přijetí – úlitby, např. obřadní návštěva, posvěcení různých částí, hostina atp. (*tamtéž*, 29-30).

Kromě kosmogonické symboliky může mít stavební obětiny také apotropaickou (ochrannou) funkci nebo zajišťuje „zpevnění“ stavby – to platí především u fortifikací (hradeb, valů), ale i u mostů (*Burdychová 1996*). Důvodem vykonání stavební obětiny může být také strach z nadpřirozených sil, které obývají území, na němž má být daná budova postavena. Podle božského práva, pro které platí zásada „odplata za hřích je smrt“, se člověk archaických společností totiž děsil viny proti předpokládanému bohu či démonovi, na jehož pozemku si dům postavil (*Heller - Mrázek 2004*, 220) a právě stavení obětinou si měl tohoto ducha, démona či boha usmířit. V tomto bodě, kdy jsou stavební obětiny přinášeny místním nadpřirozeným silám, se svým významem blíží domovým obětinám.

Jako domové obětiny jsou označovány dary přinášené ochranným domácím duchům, kteří jsou doloženi ve slovanském věrském systému raného středověku pod jmény „domovoj“, „diedek“ či „chozjain“⁸ (*Váňa 1990*, 129). Pro pozdější období (z písemných pramenů 15. –

⁸ Zajímavá je spojitost s ruským domácím duchem, kterému se říká také „chozjain“ (hospodář). Ruský „domovoj“ pečuje o hospodářství a jeho obyvatele, chrání novorozeňata, která mu pokládají na práh, a často se ukazuje ve zvířecí podobě, např. jako pes, kočka, had, krysa, žába atd. Jeho ochranu je potřeba si zajistit již při stavbě domu obětí jehněte, černého kohouta, obilí, chleba nebo peněz zakopaných do základů stavby (*Váňa 1990*, 130).

18. století) je doložena víra v šotka⁹, který chrání dobytek, rozmnožuje majetek a nesmí se mu ublížit, jinak se stává zlým a mstivým (*tamtéž*, 131). Obětiny domácích duchům či skřítkům souvisí s konkrétním místem v domě, např. s otopným zařízením nebo tzv. svatým koutem (diagonálně proti topeništi) či s prahem, kde sídlí „had hospodářček“, který je podle lidových představ zárukou blahobytu a rodinného štěstí, pokud mu není ublíženo (*tamtéž*, 132). Duchem – ochráncem a „oživením“ stavby se mohla stát i sama oběť, což lze považovat za jakousi podskupinu oběti apotropaické. Nejčastěji byli obětováni mladí jedinci (děti či mlád'ata), neboť mladý ve významu neposkvrněné a nevinné bytosti představoval ideálního ochránce stavby (*Burdychová 1996*, 16). Podle P. Vařeky je pravděpodobné, že krvavé oběti byly postupem času nahrazovány nekrvavými formami – ukládáním symbolických předmětů, např. zvířecí oběť byla nahrazena jen srstí atp. (*Vařeka 1994*, 129).

Specifickou formou obětiny jsou tzv. hromové klíny, tedy pravěké sekery či sekeromlaty, které podle lidových představ ochraňovaly před bouřkou a zásahem blesku, byly proto často umísťovány do krovu (*Vařeka 1994*, 130).

Naznačila jsem již, jaký je rozdíl mezi stavební a domovou obětinou. Tyto termíny jsou bohužel často zaměňovány, a to i přesto, že je lze rozeznat dokonce i v archeologickém kontextu. Zásadní rozdíl je mezi stavební a základovou obětinou na jedné straně a domovou obětinou na straně druhé. Důvod ukládání stavební či základové obětiny je buď apotropaický, kosmogonický nebo „zpevňovací“. Základová oběť je výsledkem rituálu přinášení oběti při zahájení stavebních prací nebo při položení základů. Stavební oběť¹⁰ je trvale uložena v průběhu stavebních prací do konstrukce stavby (do nároží, do stěny nebo pod otopné zařízení), ze kterého nemůže být, stejně jako základová oběť, opětovně vyjmuta. Oproti tomu domová oběť je přinášena domácím duchovi či bůžkovi na místo v domě, kde podle věrských představ sídlí (nejčastěji pod podlahou, v blízkosti otopného zařízení nebo pod prahem). Jedná se tedy spíše o pověřenou praktiku. V archeologickém kontextu můžeme jako domové obětiny určit ty depozice, u nichž je vyloučena profánní funkce (např. skryš) a které se zároveň nacházely na takovém místě, kam byly uloženy v době užívání domu (např. pod podlahu, za pec atp.). Domové obětiny tedy nesouvisejí se samotnou stavební konstrukcí

⁹ Někdy byl považován za duši nekřtěnátky, jak tomu naznačují i některé pověsti. K tomu více v kap. 5.

¹⁰ Termínem *stavební oběť* (něm. *Bauopfer*) se naposledy detailně zabývala I. Beilke-Voigt, která nesouhlasí s jeho užíváním v archeologii kvůli obtížnosti s jistotou interpretovat archeologické nálezy jako stavební obětiny. Navrhuje místo toho používat jiný termín – „intentionelle Niederlegung“ (záměrné uložení) – jenž označuje nálezy předmětů či skeletů, které bezprostředně souvisejí se stavbou a u kterých lze s jistotou vyloučit, že se do kontextu dostaly náhodně (*Beilke-Voigt 2007*, 30-34). Záměrná uložení můžeme rozdělit do dvou skupin podle jejich významu: profánní a kultovní. Vyhneme se tak pojmu stavební oběť, který je již přímou interpretací nálezu jako pozůstatku rituální činnosti.

a jsou zpravidla ukládány až po vybudování domu. Dopátrání se pravých důvodů, ze kterých byla domová obětina uložena, je však obtížné, protože někdy byly v domě (nejčastěji pod prahem) ukládány i tzv. pseudoobětiny, které spadají spíše do oblasti magie. Praktiky bílé, ale i černé magie byly zaznamenány ještě v 19. století na českém a moravském venkově (*Vařeka 1991*, 117).

Shrneme-li výše popsané poznatky o stavebních a domových obětinách, můžeme se pokusit je rozdělit, a to podle pěti různých kategorií (*Burdychová 1996; Podborský 2006; Vařeka 1991; Vařeka 1994*):

- a. Podle prostředků – krvavé (lidské, zvířecí) a nekrvavé; nekrvavé obětiny pak můžeme dále dělit podle materiálu na keramické (nádoby¹¹, plastiky), kovové (mince, plastiky, šperky, zbraně, nářadí, polotovary), kamenné (pravěká broušená, příp. štípaná industrie), organické (potraviny, nápoje, rostliny), symbolické.
- b. Podle typu dané stavby – sakrální, profánní; u profánní stavby pak dále podle její funkce – obytná, fortifikační, komunikační, hospodářská.
- c. Podle místa uložení – v nároží, ve stěně, pod prahem, pod oknem, pod otopným zařízením, ve střeše, pod podlahou (v blízkosti topeniště, pod stolem, pod postelí).
- d. Podle času uložení vzhledem ke stavební fázi – před započítím stavby, po vykopání základů, po položení základních kamenů, během konstrukce zdí, střechy, po dokončení posledních stavebních úprav, během užívání stavby.
- e. Podle účelu – kosmogonická, apotropaická, „zpevňovací“, obětina přinášená domácím duchovi, pseudoobětina (magické praktiky).

¹¹ U keramických nádob je třeba brát na vědomí, že ve většině případů sloužily jako obal.

3. Písenné prameny

Písenných pramenů, které by nás zpravovaly o pohanských rituálech a lidové víře ve středověku, je sice málo, avšak je důležité si je na tomto místě připomenout. Zároveň by bylo chybou zaměřit se jen na prameny, které zmiňují výhradně základové nebo stavební obětiny, protože přímé záznamy o takových rituálech nemáme. Stavební obětiny, tak jak je nalzáme v archeologických situacích, jsou však materiálním odrazem určité víry – nebo přesněji pověry – za níž stály spleťtější lidské představy. Z některých níže citovaných pramenů vyplývá, že námi zkoumaný fenomén mohl odrážet stejně tak snahu o zajištění zdraví a hojnosti v domě a odvrácení zlých sil a katastrof, jakož i víru v ochranné duchy, posvátnou úctu k předkům, případně všechny tyto elementy dohromady. Jiné písenné prameny se pouze okrajově zmiňují o víře v domácí bůžky, ochranné duchy, skřítky, šotky, o uctívání předků a přinášení obětí, které křesťanští autoři ve svých spisech odsuzovali a marně se je snažili mezi prostým lidem vymýtit.¹²

Za nejstarší zprávu o charakteru pohanského náboženství Slovanů lze považovat úryvek z díla byzantského kronikáře Prokopia z Kaisareie *Válka s Góty*. O Slovanech žijících na sever od Dunaje, kteří bojovali proti Byzantincům v první polovině 6. století, píše: „*Věří, že je jediný bůh, tvůrce hromu, a jediný pán všech věcí, a obětují mu býky a jiná zvířata všeho druhu. (...) Když se pak blíží jejich smrt – buď že onemocní, anebo jdou do války – , slibují bohu, že mu přinesou děkovnou oběť, jestliže nezahynou; a když vyvážnou, obětují mu, co slíbili, a představují si, že vykoupili svůj život za cenu této oběti. Dále uctívají řeky, vodní víly a další božstva, obětují jim a při obětech poznávají věštby.*“ (Prokopius III)¹³. Je tedy zřejmé, že oběti hrály v životě nejstarších Slovanů důležitou roli. Prokopius nám však poskytuje jen stručný výpis bohů a živelů, kterým Slované obětovali, a nezmiňuje v něm žádné ochranné duchy domovů. O těch nás poprvé informují až v 11. stol. západní kronikáři, kteří ve svých dílech popisují „bludy“ Polabských Slovanů. Mezi ně patřila i posvátná úcta k předkům, založená na víře v posmrtný život duší, které se i po opuštění těla zdržují v blízkosti svého domova (Niederle 1916, 40, 45).

¹² Písenné prameny pojednávající o víře v domácí duchy a uctívání předků pečlivě shromáždil již Lubomír Niederle ve své knize *Slovanské starožitnosti. Oddíl kulturní. Díl II*. Vzhledem k tomu, že zde však Niederle jednotlivé pasáže cituje pouze v originálním znění (latinském, řeckém či ruském jazyce), doplnila jsem tyto úryvky o český překlad. U citací latinských pramenů, které do češtiny dosud přeloženy nebyly, jsem se pokusila o překlad vlastní. Za konzultaci a pomoc s překladem děkuji Mgr. Šimonu Dittrichovi.

¹³ Český překlad Pavel Beneš (Odeon 1985, s. 211).

Kronikář Dětmar z Merseburku píše: „Uctívají své vlastní domácí bůžky, pevně věří v jejich pomoc a obětuji jim.“ (Dětmar z Merseburku VII, 69)¹⁴.

Z díla Saxona Grammatica Činy Dánů se dozvídáme o víře v tzv. *penates*¹⁵, rozšířené mezi Slovy žijícími v dnešním Meklenbursku-Pomořansku. O obyvatelích Volgastu a Uznojemu napsal: „Volgastové město opouštějí, přičemž domácí bůžky zbavené věci zanechávají službě nepřátelům... Uznoimové opuštěnou zemi zapalují, protože své domácí bůžky zanechávají raději ohni než nepřátelům.“ a o Korenici na Rujáně uvádí: „Nadto zápach zrožený z nečistot potřísnil všechny domácí bůžky města, ne méně tělo než duši mučil.“ (Saxon Grammaticus XIV)¹⁶.

Helmold z Bosau ve své *Kronice Slovanů* z 12. stol. píše: „V těch dnech se v celé Slavonii rozmohlo uctívání rozmanitých démonů a pověrečné bludy. Venkov i města oplývaly háji i domácími bůžky a kromě nich byli prvními a předními bohy Prove.“ (Helmold z Bosau I, 52).¹⁷

Dětmar Merseburský nás ve své *Kronice* z 11. stol. zpravuje ještě o jednom zajímavém jevu, a to v popisu pohanské svatyně Retry; „V kraji Ratarů stojí hrad Riedegost. Je trojhranný, se třemi branami a obklopuje ho hluboký les, pro obyvatele posvátně nedotknutelný. (...) V hradu se nalézá jen jediná, dřevěná a bohatě vyzdobená svatyně, která stojí na základech zrobených z rohů různých zvířat...“ (Dětmar z Merseburku VI, 23)¹⁸. Jak svatyně stojící na základech ze zvířecích rohů ve skutečnosti vypadala, si můžeme jen stěží představit, avšak je z toho patrné, že rohy zde nemusely plnit jen funkci konstrukční nebo estetickou, ale pravděpodobně i symbolickou, jak lze u hlavní svatyně předpokládat. Svatyni v Retře popsal ve své *Velké kronice Severu* z 11. stol. také Adam Brémský. V jeho popisu však žádná zmínka o základech ze zvířecích rohů není, i když jinak se se zprávou Dětmara Merseburského téměř ve všem shoduje.

Z českého území máme nejstarší zprávu v Kosmově kronice z 12. stol. Když podle tradice praotec Čech přišel k úpatí Řípu, „prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na

¹⁴ „Domesticos colunt deos multumque sibi prodesse eosdem sperantes, hiis immolant...“ (Niederle 1916, 40). Český překlad Bořek Neškudla, Jakub Žytek (Argo 2008, s. 256).

¹⁵ Latinský výraz pro ochranné domácí bůžky podle římské tradice (Váňa 1990, 129).

¹⁶ „Walogostini... municipium deserunt, penates duntaxat rebus vacuos hostili servicie relicturi... Oznenses... urbem desertam incendunt, penates suos igni quam hosti relinquere preoptantes.“
„Super hec natus immundiciis fetor cunctos urbis penates asperserat, nec minus corpora quam metus animos cruciabat.“ (Niederle 1916, 40).

¹⁷ „Nam praeter lucos atque penates quibus agri et oppida redundabant, primi erant Prove etc.“ (Niederle 1916, 40-41). Český překlad Jan Zdichynec (Argo 2012, s. 104).

¹⁸ Český překlad Bořek Neškudla, Jakub Žytek (Argo 2008, s. 172).

*zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.*¹⁹ Poté se obrátil k svému lidu a zvolal: „*Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům, jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem vám předurčené.*“²⁰

V České kronice tak řečeného Dalimila je místo latinského výrazu *penates* použito staročeského slova *dietky*²¹ (tedy *diedky*), které lze chápat buď jako idoly předků, nebo jako personifikované duše předků či ochranných duchů, kteří sedí člověku na plecích. Tato představa je známá i ze srbského a běloruského folklóru, stejně jako zvyk přenášet domácího ducha ze starého příbytku do nového (*Váňa 1990, 129-130*).

To, že uctívání předků bylo v Čechách všeobecně rozšířené, dokládá i zákaz z 11. stol. v Homiliáři opatovickém: „*A tak nesmíme uctívat samotnou lidskou duši, která skutečně je duší, ačkoli se plete... V důsledku toho se mějme na pozoru, aby nám uctívání zemřelých lidí nebylo náboženstvím... Ať jsou zemřelí ctěni kvůli napodobování (jestliže žili zbožně), nikoli uctívání kvůli náboženství.*“²²

U východních Slovanů je víra v *domového* písemně doložena v *Žití Feodosija Pečerského* z 11. století. Vypravuje se v něm o naschválech, které se děly mnichům v pekárně a které lid přičítal domovému; „*Když mniši pečou chleba, někdy jim rozsypávají mouku, jindy rozlévají chlebový kvásek a jindy dělají jiné neplechy.*“ (*Niederle 1916, 42*).

V Polsku je v jednom anonymním kázání z počátku 15. stol. doložena bytost zvířecí podoby zvaná *ubože*, která je duší předka bydlící v domě a uctívána zbytky jídel; „*Je mnoho takových, kteří na zelený čtvrtek i ve všední čtvrtky nemyjí po jídle misky, aby nakrmili duše nebo jiné bytosti, které nazývají ubosshe. Je to hloupá víra... Někteří vracejí po jídle zbytky v miskách jakoby k obživě duší nebo jakéhosi démona, který je nazýván ubosshe, ale to je*

¹⁹ „(...) *primas posuit sedes, primas fundavit et aedes, et quos in humeris secum apportarat, humi sisti penates gaudebat.*“ (*Niederle 1916, 41*). Český překlad Karel Hrdina, Marie Bláhová (Československý spisovatel 2012, s. 17).

²⁰ „*O socii non semel macum graves labores perpesii, sistite gradum; vestris penatibus libate libamen gratum, quorum opem per mirificam hanc venistis patriam.*“ (*Niederle 1916, 41*). Český překlad Karel Hrdina, Marie Bláhová (Československý spisovatel 2012, s. 17).

²¹ (Čech) „*ubra sie lesem do lesa dietky sve na pleczy nesa*“ (*Niederle 1916, 41*).

²² „*Et tamen ipsam animam hominis, quae vere anima est, cum falsa imaginatur, colere non debemus (...) Quam ob rem caveamus, ut non sit nobis religio cultus hominum mortuorum (...) Honorandi ergo sunt propter imitationem (si pie vixerunt), non adorandi propter religionem.*“ (*Niederle 1916, 41*).

naprosto směšné, protože hloupí a omezení lidé si často myslí, že to, co nechali, je snědeno řečeným ubosshe.“²³

Zvyk krmení ochranných duchů domova zachytil i mnich Rudolf ze slezského kláštera v Rudách ve svém spisu *Summa de confessionis*. Popisem pověr praktikovaných slovanským obyvatelstvem chtěl poukázat na zaostalost a skryté pohanství Slezanů ve 13. stol. Jeho svědectví je pro nás cenné hlavně proto, že v něm píše i ukládání obětí v nových příbytcích; „*V nových domech, nebo v těch, do kterých se mají znovu nastěhovat, zakopou pod zem v různých rozích, a někdy i za pec, hrnce naplněné různými věcmi pro domácí bohy, které prostý lid nazývá „stetewaldu“.* Proto nedovolují za pec cokoli vylévat. Někdy tam hodí něco ze svého jídla, aby byli (tito bohové) nakloněni obyvatelům bydlicím v domě. Copak to nemáme nazývat modlářstvím?“ (Rudolf X, 43).²⁴

Ochranní bůžci či duchové domovů byli nazýváni různými jmény, v Čechách *diedek, skřítek, šotek, zmek, diblík, rarášek, hospodářiček*, na Slovensku *škriatok*, v Polsku *skrzatek, uboże, opiegun*, v Srbsku *sjen*, na Slovinsku *šetek*, v Bulharsku *stopan*, na Ukrajině *did, dido*, v Rusku *děduška, domovoj* atd. (Niederle 1916, 45; Váňa 1990, 130).

Český skřítek, skřietek či škřietek je písemně doložen v Masticčáři, ve slovníku Rajhradském, Bohemáři, Nomenclatoru, u Karla IV. a Beneše z Veitmile k r. 1334 a v několika listinách z let 1374 a 1398. Dokladem manistického původu skřítka a diblíka, kteří byli nejspíše pokládáni za duše nekřtěňátek, je zpráva Ctibora Tovačovského z Cimburka z 15. stol.; „... dítě za nekřtěné položil a odsoudil za skřítka neb diblíka.“ (Niederle 1916, 43).

Kromě stavebních a domových obětí byly v domech (nejčastěji pod prahem) někdy ukládány i tzv. pseudoobětiny, které spadají spíše do oblasti magie. Praktiky bílé, ale i černé magie byly zaznamenány ještě v 19. století na českém a moravském venkově. Z písemných pramenů se nám dochoval zajímavý případ z roku 1673, který zaznamenal písař kroměřížské městské knihy zápisů. Toho roku se jedna vdova v Kroměříži dostala do finančních potíží a při vynuceném prodeji zadluženého domu vyhrožovala, a to přímo „*čarami a kouzly*“, novému majiteli domu. Ten se zalekl a neváhal o nebezpečných výhružkách informovat

²³ „*Nonnulli sunt qui non lavant scultellas post cenam feria quinta magna et feriali ad pascendum arimas vel alias que dicuntur ubosshe stulti credentes... Aliqui remittunt remanencias ex industria in scultellis post cenam quasi ad nutriendum animas vel quoddam demonium quod vocatur ubosshe sed hoc ridiculo plenum est, quia putant sepe stulti et vani hoc ipsum, quod remanserunt, a dicto ubosshe comedi...*“ (Niederle 1916, 42).

²⁴ „*In novis domibus, siue quas de nouo intrare contigerit, ollas plenas rebus diversis diis penatibus, quos stetewaldu vulgus appellat, sub terra in diversis angulis et quandoque fodiunt retro larem, unde nec retro larem fundi quicquam pemittunt. Et de cibis suis illuc quandoque proiciunt ut habitantibus in domo propicientur. Quid hoc non ydolatriam appellemus?*“ (Karwot 1955, 27-28).

městskou radu. Radní si pak vdovu předvolali a důrazně ji napomenuli pod trestní podmínkou, že „...pokud se novému majiteli, jeho manželce, dítkám a čeledi nebo i dobytku jakákoliv příhoda či újma na zdraví, a to skrz nějaká kúzla a podvržení nebo něčeho zakopání v domě stane...“, pak za to bude odpovědna jedině ona (Chybová 2009, 151).

Kromě posledního případu magické praktiky je tedy společným tématem výše citovaných pramenů uctívání jakýchsi domácích bůžků, které bylo často manistické povahy (tj. přesvědčení, že se jedná o duše zemřelých předků). Úcta k těmto bytostem, rozšířená ve slovanských zemích střední, východní i jihovýchodní Evropy, se projevovala různě (ukládáním obětí při stavbě domu, „krmením“ těchto duchů zbytky jídla apod.). Hlavní snahou zřejmě bylo s domácím duchem či bůžkem dobře vycházet, protože lidé věřili, že může ovlivnit štěstí a blahobyt v domě. Ozvěnu těchto představ můžeme nalézt i v řadě etnografických studií z 19. a 20. století, o kterých bude pojednáno v 7. kapitole.

4. Archeologické prameny

Stavební, základové i domové obětiny sice již řadu let existují v povědomí archeologů, avšak jen málo takových nálezových situací bývá při terénních výzkumech rozpoznáno, dobře zdokumentováno a ještě méně jich je publikováno. Díky tomu se stále setkáváme s problémy ohledně jejich interpretace a s komplikacemi vytvoření syntézy, která by nám umožnila tento rituál lépe pochopit. I přesto se mi podařilo nashromáždit 73 nálezů záměrných depozic, které byly interpretované jako stavební, základové či domové obětiny. Jejich časové vymezení je v této práci ohraničeno nejstarším slovanským osídlením a koncem středověku (15. století s přesahem do začátku 16. století). Stanovení horní hranice bylo však poněkud obtížnější, protože určité typy stavebních obětí se vyskytují plynule od vrcholného středověku až po novověk a etnograficky byly zachyceny ještě v 19. a na začátku 20. století. Co se týče prostorového vymezení, sledovala jsem především nálezy z území dnešních Čech, Moravy a Slezska s případnými analogiemi v zahraničí.

4.1 Stavební obětiny jako archeologický pramen

Stavební obětinu můžeme považovat za jeden z mála dokladů kultovního jednání, který lze nalézt v sídlištních situacích a spojit s konkrétním motivem jeho deponování. Interpretování archeologického nálezu jako stavební obětiny je však často problematické, a to z několika důvodů. Britská archeoložka Helen Hamerow ve své studii o zvláštních depozicích na anglosaských sídlištích (*Hamerow 2006*) definovala čtyři obecné překážky, zabraňující identifikaci takových nálezů, které platí i v našem prostředí. Zaprvé to může být nerozpoznání nebo špatná evidence, kdy je zvláštní depozice vedoucím výzkumu interpretována např. jako odpad (*Hamerow 2006*, 2). Zadruhé může být obtížné tyto depozice datovat a tím stanovit jejich vztah k ostatním sídlištním objektům (*tamtéž*). Velkou roli hrají i podmínky zachování, které jsou na některých sídlištích (včetně těch, které byly nejvíce archeologicky zkoumány) velmi špatné (*tamtéž*). S tím souvisí i postdepoziciční procesy, které jsou zodpovědné za neúplnost nebo „zvláštní“ charakter některých depozic. A nakonec hraje roli i malé množství sídlišť, která byla kompletně prozkoumána (*tamtéž*). K tomu bych chtěla doplnit snad jen to, že pokud není záměrná depozice rozpoznána vedoucím výzkumu již při exkavaci, ztrácíme tím většinou naději na její pozdější určení. Jistým problémem je také špatná dokumentace, a to i v případě, že záměrná depozice byla při terénním výzkumu rozpoznána a interpretována jako stavební obětiny. Pokud v budoucím bádání dojde k novým objevům či pochybnostem a následnému přezkoumání starších výzkumů, je dokumentace jediným vodítkem k tomu,

abychom dřívější závěry potvrdili, nebo vyvrátili. Setkala jsem se s dokumentací ze starších výzkumů, v jejichž písemném popisu byla zmíněna stavební oběť, avšak její obrazová dokumentace, ani přesnější popis nálezové situace již pořízeny nebyly. Vyhodnotit takové nálezy je pak mimo mé možnosti. Naštěstí máme i řadu nálezů, které byly rozpoznány, dobře zdokumentovány a lze je tedy interpretovat s větší jistotou. Takové případy jsou nám věrohodným potvrzením toho, že se v případě stavebních obětí nejedná o pouhé „zalíbení archeologovy mysli v kultovních nálezech“, ale že máme co dočinění se skutečným rituálem, jehož materiální odraz můžeme najít, budeme-li důslední a všímaví.

Výhodou stavebních obětí je podle H. Hamerow skutečnost, že ze své podstaty bývají nejčastěji umístěny v základech nebo pod úrovní podlahy a šance jejich nalezení při archeologických výzkumech jsou proto poměrně velké (Hamerow 2006, 27).

Morten Søvsø, který se zabývá stavebními obětími v Dánsku, však upozorňuje na to, že při složitější nálezové situaci jsou někdy záměrné depozice a oběť jen špatně interpretovatelné (Søvsø v tisku). Pokud jde o lokalitu pouze s jednou nebo dvěma fázemi, jsou vztahy mezi jednotlivými stavebními prvky v domech celkem dobře rozluštitelné, v případě že se však naskytnou prvky, které vybočí z normy, situace je více komplikovaná (tamtéž). Dále uvádí, že možnosti nálezů stavební oběť jsou omezeny také tím, že při záchranných výzkumech ve městech (ale i na venkově) nebývají stavby odkryty až na základový vkop, čímž se pravděpodobnost nálezů záměrných depozic sem situovaných ještě snižuje (tamtéž).

Pokusy o stanovení obecných principů, podle kterých by bylo možné záměrné depozice při terénním výzkumu rozpoznat, se zabývala již řada archeologů. V roce 1985 stanovil Torsten Capelle na základě německých nálezů čtyři základní kategorie, podle kterých lze stavební oběť dobře rozpoznat (Capelle 1985). Pokud by depozice splňovala všechny čtyři kritéria, je její interpretace jako stavební oběť téměř jistá.

1. **Exponovaná poloha nálezů** (ve stěně, v nároží budovy, ve sloupové jámě nebo v blízkosti otopného zařízení)
2. **Existence analogií z jiných lokalit**
3. **Doklad toho, že nálezový celek byl uložen před nebo během stavby**
4. **Stopy zvláštního zacházení a výběru určitých předmětů či živočichů**

Tato hlavní kritéria jsem se snažila sledovat i u jednotlivých nálezů z našeho území a zavést stupně pravděpodobnosti A-E podle toho, kolik jich daný nález splňuje, aby mohl být

interpretován jako stavební oběť (A – splňuje všechny čtyři znaky, B – tři znaky, C – dva znaky, D – jeden znak, E – žádný znak). Problémem bohužel zůstává, že všechny kategorie nebyly na výzkumech sledovány, zdokumentovány nebo publikovány. Často se tak setkáváme pouze se strohou interpretací autora výzkumu, ale ne již s argumentací a přesným popisem nálezového kontextu. To mimo jiné kritizuje i německá archeoložka Ines Beilke-Voigt ve své habilitační práci, která se zabývá stavebními oběťmi na pravěkých sídlištích v severním Německu a jižní Skandinávii (Beilke-Voigt 2007). Upozorňuje na předčasné a málo podložené interpretace nálezů jako stavebních obětí jen na základě toho, že vybočují z normálu. Při nálezů neobvyklého předmětu či skupiny předmětů v konstrukci domu, které působí dojmem záměrné depozice, je důležité sledovat a dokumentovat především kontext – identifikovat vzájemné souvislosti s okolním prostředím, vlastnostmi a rozdíly (Beilke-Voigt 2007, 322). Konečná interpretace by měla vycházet z kompletního poznání kontextu nálezů a porovnání s podobnými nálezovými kontexty z jiných lokalit. Pokud je výsledkem tohoto postupu interpretace nálezů jako stavebních obětí, je možné z nálezových okolností a stratigrafie určit, zda byla oběť uložena během stavebních prací nebo až po jejich dokončení (Beilke-Voigt 2007, 71), tj. zda se jedná skutečně o stavební (základovou) nebo domovou oběť. U nejistých nálezů navrhuje Beilke-Voigt používat raději termín *záměrná depozice (intentionelle Niederlegung)*, jenž označuje nálezy předmětů či skeletů, které bezprostředně souvisejí se stavbou a u kterých lze s jistotou vyloučit, že se do kontextu dostaly náhodně (Beilke-Voigt 2007, 30-34). Záměrná uložení můžeme rozdělit do dvou skupin podle jejich významu – profánní a kultovní. Vyhneme se tak pojmu stavební oběť, který je již přímou interpretací nálezů jako pozůstatku kultovní činnosti. Kromě toho nám písemné a etnografické prameny ukazují nejen to, že uložení oběti se mohlo vázat k mnoha různým kultovním aktivitám, ale také to, že tyto rozličné rituály mohly ve výsledku zanechat jeden a ten samý archeologický obraz určité situace (Beilke-Voigt 2007, 321). Dále také navrhla termín *Beifund (nález u, při určitém objektu nebo části stavby)* jako neutrální kategorii pro dokumentaci během exkavace. Nelze však předpokládat, že by se tento termín ujal v jiném než německém jazyce, protože by bylo obtížné jej jednoslovně přeložit.

V České republice se stavebními oběťmi nejvíce zabýval Pavel Vařeka v 90. letech minulého století. Později byly na toto téma napsány dvě nepublikované seminární práce na Ústavu archeologie a muzeologie v Brně. Chybí však novější zhodnocení tohoto fenoménu, syntéza, která by zahrnovala detailnější rozbor a porovnání jednotlivých archeologických nálezů tak, jak to učinila I. Beilke-Voigt pro pravěké stavební oběťmi v severním Německu.

Pavel Vařeka napsal, že „*stavební obětiny jsou trojrozměrné doklady pověr a zvyklostí spjatých s domem a jeho stavbou*“ (Vařeka 1991, 117). Velký význam podle něj mají hlavně pro období středověku etnografické prameny, které často vykazují podobnosti s archeologickými nálezy (*tamtéž*). Na rozdíl od nich však mohou archeologické výzkumy zachytit pouze artefakty z takových látek, které v daném půdním prostředí nepodléhají zkáze (*tamtéž*). Zajímavé je v tomto směru Vařekovo pozorování stavebních a domových obětí na Valašsku – před polovinou 20. stol. zde bylo etnograficky zaznamenáno 62 různých druhů obětí, z toho je ale možnost zachování a odkrytí archeologickým výzkumem pouze u 28 případů, 34 případů v běžných půdních podmínkách podléhá zkáze (Vařeka 1991, 117). Jako problematická se podle Vařeky jeví jednoznačná interpretace v případě porušení či špatném zachování nálezové situace (Vařeka 1991, 117).

Inspirojící jsou i práce dalších archeologů, např. Volkera Schmidta, který se zabýval stavebními obětinami u polabských Slovanů na území dnešního Meklenburska-Pomořanska (obr. 63). Mimo jiné upozorňuje na skutečnost, že prokázat stavební oběti ve slovanském prostředí bylo navzdory rozsáhlé pramenné základně dosud možné jen zřídka (Schmidt 2001, 25). V úvahu je podle něj možné brát pouze záměrné depozice pod úroveň podlahy dané stavby, protože např. zvířecí lebky nebo parohy, které byly na stavbě umístěny nad povrchem, mohly plnit funkci ozdob a nelze je tedy zohledňovat (Schmidt 2001, 26). Ze své studie rovněž vyloučil skelety lidí a zvířat na kultovních místech, které jsou pozůstatkem jiných kultovních jednání (Schmidt 2001, 26).

Polská badatelka Justyna Baron zajímavým způsobem ilustrovala transformaci pohanských rituálů a christianizaci v raně středověkém Polsku právě na příkladu základových obětí (Baron 2012). Zdůrazňuje, že základové oběti jsou definovány na základě kontextu, ve kterém byly nalezeny – ne podle povahy jednotlivých obětí (Baron 2012, 453). Dále také konstatuje, že zanedbávání této problematiky po docela dlouhou dobu má bohužel za následek relativně chudou evidenci (*tamtéž*).

Stavebním obětinám v Rakousku se věnovala ve své bakalářské práci Miriam Krög na univerzitě v Innsbrucku (Krög 2011). Krög podtrhuje význam, jaký stavební obětiny mají pro studium lidových představ středověku (Krög 2013, 319). Archeologie by proto měla nejen ze svého postavení, ale také z povinnosti sledovat další bádání tohoto fenoménu. Jedná se o výjimečný příklad z oblasti soukromé religiozity, resp. víry každodennosti (*tamtéž*). Komplikace podle ní přicházejí v případě, že je stavební oběť prezentována jako univerzální fenomén bez studia jednotlivých nálezů (*tamtéž*). Při posouzení nálezových situací klade důraz na pozorování kontextu, stejně jako Beilke-Voigt. Nejdříve by si archeolog měl

všimát toho, jestli nálezové okolnosti nasvědčují tomu, že byl objekt uložen na dané místo úmyslně (*tamtéž*). Dále je dobré sledovat, zda nedošlo k přemístění daného objektu, protože kultovní depozice jsou většinou nevratné (*tamtéž*). Směr kultovního jednání může ukazovat i časová fáze budování stavby, při které byl objekt uložen. Pozdější deponování v domě, které bylo vykonáno během jeho užívání, lze interpretovat nejen jako domovou obětinu, ale také jako skryš (*tamtéž*). Dalším krokem by mělo být zkoumání daného nálezu; u lidských a zvířecích skeletů se musíme automaticky ptát na jejich stáří, pohlaví, kompletnost skeletu, manipulace s kostmi, stopy po usmrcení, přídavky a pečlivost uložení, u zvířat druh (*Krög 2013, 319*). U předmětů bychom si měli všimát toho, jedná-li se o vzácný objekt, import atp. a s jakou pečlivostí byl uložen (*Krög 2013, 319*). Nakonec bychom měli hledat analogie z jiných sídlišť a vyloučit profánní uložení (*Krög 2013, 320*).

Archeoložka I. Niessen se zabývala stavební obětinou, nalezenou v katedrále Nanebevzetí Panny Marie v Churu ve Švýcarsku (*Niessen 2015*). Mimo jiné upozornila na to, že při archeologických výzkumech se jedná v případě stavebních obětí o náhodné nálezy, a tak jsou často nepřiměřeně vyzvednuty a nedostatečně dokumentovány, což následně znesnadňuje jejich interpretaci (*Niessen 2015, 24*). Často jsou publikované dvojznačné nálezy bez nálezového kontextu (*tamtéž*). Kromě základových obětí je třeba si všimát i záměrných depozic ukládaných při opravách a přestavbách budov, které jsou dlouhodobě na výzkumech přehlíženy (*tamtéž*). Jednou z nejlépe poznaných depozic tohoto typu je nález zvířecích kostí a dalších předmětů, učiněný r. 2006 v krovu katedrály, který byl budován r. 1811 po rozsáhlém požáru (*tamtéž*). Některé nalezené stavební obětiny v katedrále pocházely podle radiokarbonového datování z 16. století, další pak z 18. a 19. století, což by odpovídalo i opravám krovu katedrály (*Niessen 2015, 24*).

Dalším typem záměrné depozice související se stavbou je ukládání předmětů při zániku či ukončení funkce objektu. Pravděpodobnost jejich nálezu a správná interpretace je však mnohem obtížnější než u stavebních obětí.

V Čechách jsou tyto rituály zatím málo probádaným tématem. Stopy zvláštního zacházení s opuštěnými objekty byly pozorovány na časně slovanském sídlišti v Roztokách u Prahy (*Kuna – Profantová 2005, 127*). Můžeme mezi ně počítat třeba selektivní ponechávání či odnášení nádob z okolí pece, ukládání předmětů do předpecních nádob a možná i deponování žernovů do jam (*tamtéž*). Ojedinelý příkladem je nález keramické nádoby ze 7. – 8. stol. se spáleným obilím, který je zřejmě dokladem rituálu, jenž proběhl při zasypávání zahloubeného objektu, nacházejícího se cca 15 m od raně středověkého příkopu v Praze na

Malé Straně (Čiháková 2014). Nález byl učiněn při ZAV v podzemí Lichtenštejnského paláce na Malostranském náměstí r. 2014 (*tamtéž*).

Poměrně hodně rozšířené byly tyto ukončující depozice (*termination deposits*) v raně středověké Anglii, kde jsou nacházeny zejména v anglosaských polozemnicích (Hamerow 2006, 27). Většinou se jedná o oběti zvířat a lidí, méně často o keramické nádoby a další předměty (*tamtéž*).

Záměrným depozicím ve Velké Británii se věnoval i Ralph Merrifield, který považuje základové obětiny za nejlépe dochované stopy tzv. rituálu počátku a konce (Merrifield 1987, 50). Merrifield se domnívá, že pověřené rituály mohou být objektivně studovány stejně jako kterékoli jiné lidské chování a archeologie v tomto studiu hraje zásadní roli (*tamtéž*, 184). Toto tvrzení je však třeba brát s rezervou, protože na rozdíl od Velké Británie panuje ve střední Evropě tradičně větší skepse vůči kognitivní archeologii, jejíž závěry mohou být význačné. Merrifield spatřuje interpretační problém v tom, že je těžké rozeznat záměrné uložení vzácného předmětu od náhodné ztráty, která je samozřejmě běžnější, stejně jako od dočasné skrýše (Merrifield 1987, 186). Další komplikací, která může znesnadnit odlišení rituální depozice od odpadu je poškození předmětu, které často vzniká právě rituálním zacházením – neživý předmět je třeba nějakým způsobem poškodit, stejně jako zabít živého tvor, protože teprve potom je rituál efektivní (*tamtéž*). Kromě zvířecích pozůstatků jsou nejčastějším druhem rituálních depozic ve všech obdobích nádoby, většinou keramické. Toto tvrzení platí i o českých nálezech (viz str. 63). Merrifield však upozorňuje, že téměř ve všech případech byly nádoby pouze obaly pro obsah, který se většinou nedochová (Merrifield 1987, 188). Často jde o nějak poškozené nádoby, prasklé a už nepoužívané, což mohl být záměr (*tamtéž*). Zajímavé je poměrně časté obrácení nádob hrdlem dolů, což může indikovat cestu zlych sil směrem do země (podobné zacházení jako u pohřbů na břicho).

Shromáždění dostatečného množství dat z různých zemí může pomoci identifikovat opakující se vzorce chování jako rituálních zvyků a studovat distribuci záměrných depozic v prostoru a čase, jako kterýkoli jiný archeologický fenomén (Merrifield 1987, 194).

Aby mohla být záměrná depozice interpretovaná jako stavební obětiny, musíme si být tedy jisti, že nebyla uložena z profánních důvodů – jako odpad, skrýš či akustická nádoba. Třetí z těchto možností zatím ještě nebyla zmíněna, podívejme se na ni proto blíže. Zazdívání nádob do zdiva staveb z důvodu zlepšení jejich akustických vlastností bylo ve středověku rozšířené po celé Evropě. Tento zvyk má kořeny snad v instalování bronzových nádob pod sedadla v řeckých divadlech, které fungovaly jako rezonátory, a rozšířil se díky Vitruviu, ačkoli v římských divadlech akustické nádoby zřejmě používány nebyly (Merrifield 1987,

121). V Anglii se akustické nádoby ukládaly nejčastěji do zdí hlavní lodi nebo kněžiště, někdy i pod podlahu chóru (*Merrifield 1987, 122*). Zajímavé je, že podobně jako nádoby byly zřejmě používány také koňské lebky, které jsou nacházeny také ve Skandinávii a v Rusku. V Anglii je hromadné použití koňských lebek v koncertní síni doloženo ještě v 19. stol. (*Merrifield 1987, 123*). V Irsku se věřilo, že koňská lebka způsobuje ozvěnu nebo zlepšuje zvuk tance, byla proto často ukládána v domě pod kamennou dlaždici naproti ohništi (*Merrifield 1987, 123*). Nicméně je možné, že původní záměr uložení lebek byl rituální a akustickou funkci jim lidé připsali později, když zapoměli původní motiv takového jednání (*tamtéž*). R. Merrifield se také domnívá, že zvyk ukládání akustických nádob v kostelech byl někdy špatně pochopen pozdějšími generacemi a lidé po vzoru církevních staveb zazdívali nádoby vysoko do zdí svých domů, často směřující hrdlem ven, kde nemohly plnit akustickou funkci (*Merrifield 1987, 127*). Z několika částí Dánska pochází mnoho nálezů koňských lebek uložených pod podlahou, ústím směřujícím vzhůru (*Søvsø v tisku*). Lidé věřili, že uložením koňské lebky pod podlahu dosáhnou správného zvuku podlahy, což je znatelné např. při tancování nebo vymlacování obilí. Fyzické aktivity obecně byly totiž považovány za činnost, kdy je pro zlo nejjednodušší se dostat k člověku (*tamtéž*). Někde dávali také keramické nádoby, které zřejmě měly mít stejný účinek. Akustické nádoby jsou známy z několika románských kostelů a z pozdějších církevních staveb v Dánsku (*tamtéž*). Byly zazdívány hrdlem směřujícím do interiéru, čímž vytvořily ve zdivu dutiny (*Søvsø v tisku*).

V Čechách byly akustické nádoby objeveny např. v kostele sv. Havla v Myšenci (okr. Písek), ve zdivu klášterního kostela na Ostrově u Davle (*Varhaník – Zavřel 1989, 344*) a v rotundě sv. Kříže na Starém Městě pražském (*Dragoun 1994*).

Od keramické nádoby použité jako stavební obětiny se akustické nádoby liší tím, že jsou ukládány naležato, ústím směřujícím do interiéru, zatímco obětiny bývají deponované buď dnem vzhůru, nebo dolů (*Søvsø v tisku*).

4.2 Středověké stavební obětiny (chronologický přehled)

Roztoky u Prahy (okr. Praha-západ)

Z časně slovanského období známe pouze pár případů záměrných depozic, u kterých můžeme uvažovat o rituálním motivu jejich deponování. Všechny byly nalezeny na katastru Roztok u Prahy při terénních výzkumech sídliště rozkládajícího se podél levého vltavského břehu (Kuna – Profantová 2005, 11). Výzkumy zde probíhaly především v letech 1980-84 a na ně navazovalo několik drobnějších terénních akcí (*tamtéž*). V r. 2006 byly v zemnici (obj. 1444) nalezeny dva kusy pravěké broušené industrie (obr. 50), které se sem pravděpodobně dostaly záměrně (Unger 2007, 36). Zemnice měla čtvercový půdorys se zaoblenými rohy, rovné dno o rozměrech 260 cm (S-J) a 300 cm (Z-V). V jejím severozápadním rohu se nacházela destrukce kamenné pece s vypáleným dnem (*tamtéž*). Hloubka objektu se pohybovala mezi 60 a 70 cm v podloží a výplň byla šedohnědé barvy bez viditelného zvrstvení (*tamtéž*). První sekerka – kopytovitá, trapézovitého tvaru – ležela ve středu západní stěny zemnice blízko pece, asi 20 cm nade dnem objektu (Unger 2007, 36). Druhá sekerka, resp. zlomek týlu precizně vybroušené sekery, se nacházela v podlahové vrstvě v JV rohu zemnice, tj. v koutu diagonálně proti topeništi (Unger 2007, 36).

Podle Josefa Ungera by mohlo jít o záměrné uložení s funkcí ochranných amuletů domu či přímo stavební obětiny (Unger 2007, 36). U sekery č. 1 tak lze usuzovat díky její spojitosti s kamennou pecí a u sekery č. 2 je kvůli umístění v tzv. svatém koutě (*tamtéž*). Takovéto vysvětlení se samozřejmě nabízí. Avšak zatímco sekerka č. 1 se nacházela skutečně ve stěně objektu, kam musela být s velkou pravděpodobností deponována během konstrukce zemnice, sekerka č. 2 byla nalezena v podlahové vrstvě, kam mohla být umístěna až během užívání objektu. Podle zakreslení nálezové situace (obr. 49) to ovšem vypadá, jakoby částečně přeci jen zasahovala do stěny objektu. Je však zarážející, že se jedná pouze o zlomek sekerky (druhá část v objektu nalezena nebyla) a nabízí se proto otázka, zda-li se nemohl do zemnice dostat náhodou. Uvážíme-li skutečnost, že jde o polykulturní lokalitu s velkým podílem intruzí pravěké keramiky v raně středověkých objektech a umístění chaty (obj. 1444) na rozhraní plochy, kde již začíná koncentrace pravěkých objektů (Unger 2007, 36), vždy zde bude určitá pochybnost o tom, že se jedná o záměrné uložení.

Na našem území tento nález nemá analogii. Podobná situace však byla odkryta v Meklenbursku-Pomořansku. Na časně slovanském sídlišti Tützpatz byla pod pecí v zemnici nalezena neolitická kamenná sekera (Jacobs 1991, 27). Pravděpodobně se tedy jedná o záměrné sekundární uložení (Jacobs 1991, 27).

Zvláštním nálezem je kamenná pícka, která se zřejmě nacházela pod podlahou jiné zemnice v prohlubni o rozměrech 140 x 120 cm a hloubce asi 60 cm (*Křištofová 2007, 32*). O rituálním charakteru této depozice svědčí to, že miniaturní model pece (o rozměrech cca 50 x 40 cm) byl orientován k západu (*Křištofová 2007, 33*). Západ je totiž tradičně považován za světovou stranu, spojovanou se světem mrtvých (ale také se světem božstev domácího krbu a hojnosti). D. Třeštík navrhoval, že se do této pícky mohly klást obětiny duším předků nebo ochráncům domova (*tamtéž*).

V dalším odkrytém objektu v Roztokách byl pod základovým kamenem pece nalezen zlomek bronzové nádoby (*Profantová 2011c*). I v tomto případě lze uvažovat o obětině, nález však zatím nebyl podrobně publikován. Na možnou souvislost s rituálním jednáním ukazuje výběr neobvyklého předmětu (bronzová nádoba byla nejstaršími Slovy zřejmě považovaná za vzácnost), ale především umístění pod pecí. Jak naznačují výše popsané nálezy, v peci je obsaženo mnoho praktických i symbolických významů. Na Ukrajině byl jak etnograficky, tak archeologicky doložen obřad, při kterém se na místě budoucí pece vkládal do otvoru v podlaze chléb, jenž měl pravděpodobně zajišťovat prosperitu (*Hošitska 2010, 10*).

Budeč „Na Týnici“ (Zákolany, okr. Kladno)

Ze střední doby hradištní bylo jako stavebních obětí interpretováno již poněkud větší množství nálezových situací. Prvním z nich je lidská lebka a keramická nádoba, které se nacházely na dně sídlištního objektu, předcházejícího hromadnému hrobu na hradišti Budeč v poloze „Na Týnici“. Kolem tohoto případu je však stále více otazníků, protože původní sled stratigrafických vrstev komplikované superpozice (*Krutina 1992*) byl nedávno přehodnocen (*Štefan – Krutina 2009*).

Podle vedoucího výzkumu Ivana Krutiny se lebka a rozbitá nádoba (jakoby s čerstvými lomy) nacházely pod úrovní podlahy (vrstva 9) v písčité vrstvě uprostřed dna objektu 5/V (*Krutina 1992, 569*). Daný objekt s písčítým dnem označil Krutina za obytný a rozbitou nádobu s lebkou interpretoval jako záměrné uložení snad z kultovních důvodů (*tamtéž*). Na písčité vrstvě, domnělé původní podlaze objektu, bylo údajně nalezeno ještě malé ohniště a tenká humusovitá vrstva (*tamtéž*). Z toho Krutina vyvozoval, že stavba mohla mít i jiný než obytný účel, totiž kultovní. Připsání kultovní funkce objektu 5/V by nasvědčovala i blízkost pohřebiště, které Krutina datoval, stejně jako i zemnici 5/V, do konce 9. stol. (*tamtéž*). Mladší vrstvy s pohřbem 33-60 jedinců podle něj potom pocházely ze začátku 10. století (*Krutina 1992, 575*). Podle I. Štefana došlo však k počátku využívání polohy „Na Týnici“ jako pohřebiště teprve po opuštění sídliště, které na základě nalezené

keramiky datoval do intervalu 2. poloviny 9. – počátku 10. stol. (*Štefan – Krutina 2009*, 145). Ze sídliště bylo při terénním výzkumu pod vedením I. Krutiny v 80. letech 20. stol. zachyceno přibližně 30 zahloubených objektů. Podle I. Štefana lze však předpokládat, že jejich počet byl podstatně vyšší (*Štefan – Krutina 2009*, 127), což znamená, že osamocenost zemnice 5/V jako jednoho z mála sídlištních objektů není prokazatelná.

Ani interpretace lebky a rozbité nádoby jako záměrného uložení se neobejde bez pochybností. I. Štefan uvádí, že v těsné blízkosti písčité vrstvy byla zaznamenána koncentrace jednotlivých lebek (obr. 2:B) z hromadného hrobu (*Štefan – Krutina 2009*, 128). Z obr. 2:C poměrně jasně vyplývá, že hromadný hrob byl vložen do mísovité jámy, jež druhotně porušila zásyp zemnice. Obj. 5/V byl vybírán po horizontálních mechanických vrstvách a lebka, která mohla hypoteticky spočívat na dně výkopu pro hromadný hrob, se tak mohla dostat do písčité podlažní vrstvy, aniž by byly identifikovány hranice vkopu (*Štefan – Krutina 2009*, 128). Dostupná dokumentace bohužel dnes nedovoluje situaci ověřit a ani malé ohniště uváděné I. Krutinou, které mělo asi 80 cm od středu západní strany nasedat na písčité vrstvy, nebylo v dokumentaci zaznamenáno (*tamtéž*).

Vzhledem k tomu, že v posledním zhodnocení nálezové situace byla zpochybněna jak souvislost lebky se dnem objektu (a tedy s jejím záměrným uložení), tak i existence otopného zařízení, díky kterému by snad bylo možné uvažovat o rituálním jednání v případě rozbité nádoby, můžeme tento nález téměř s jistotou vyloučit ze seznamu stavebních či jiných obětí.

Prachov (okr. Jičín)

Depot železných předmětů byl nalezen ve výběžku valu pod Kozím hřbetem před branou (mezi Seifertovou a Skautskou vyhlídkou) raně středověkého hradiště Nový Hrádek v Prachovských skalách (*Turek 1946*, 68-69, 148). Depot (obr. 43) byl tvořen dvěma celými třmeny, z nichž štíhlejší byl provlečen do širšího, oba pak dohromady hákovitě spojoval zlomek třetího třmene (*tamtéž*). Celý tento shluk ležel na boku, stupátkem širšího třmene natočeným k severu (*Turek 1946*, 149). Z jižní strany byla o třmeny opřená miska či faléra postavená na bok (*tamtéž*). Nález ležel víceméně v povrchové vrstvě hnědavého humosního písku, který pokrýval na této straně celý dnešní zbytek valu (*Turek 1946*, 148). Pod ním byl pás pískovců, zapuštěných do písčitého podkladu – snad jediný zbytek konstrukce valu (*tamtéž*). Vedoucí výzkumu Rudolf Turek nález interpretoval jako oběť, možná válečnému božstvu (*Turek 1946*, 151). Podle nálezové situace zříceného valu předpokládal, že depot byl do konstrukce východního zakončení valu vhozen při stavbě (*Turek 1946*, 72). Datování

depotu R. Turkem na konec 7. stol. nebo do 8. stol. (Turek 1946, 151) bylo zpochybněno A. Bartoškovou (1986) a následně N. Profantovou (1992). Železné předměty pocházejí až z 9. stol. (Profantová 2011, 81).

Budeme-li věřit Turkově interpretaci nálezového kontextu a předpokládat tedy, že k uložení depotu došlo během konstrukce valu, lze na základě exponované polohy a výběru zvláštních předmětů, uvažovat o tom, že se jedná o záměrnou depozici kultovního charakteru, možná o stavební obětinu.

Zabrušany (okr. Duchcov)

Zdeněk Váňa ve své knize *Svět slovanských bohů a démonů* uvádí, že na hradišti Zabrušany z 9. stol. byla v hradbě nalezena lebka koně jako doklad toho, že Slované sdíleli představu o apotropaickém účinku koňských hlav (Váňa 1990, 147). V nálezové zprávě z roku 1951, která popisuje výzkum nejzachovalejšího, středního valu hradiště (září – říjen 1950), však žádná zmínka o nálezu lebky není. Místo toho jsou zde však zmíněny dvě jamky v základech hradby, z nichž jedna obsahovala velké množství vaječných skořápek (Váňa 1951, 2).

Z. Váňa popisuje situaci tak, že sonda byla prokopána ve směru JV-SZ ve vzdálenosti 54 m od konce valu na východním okraji hradiště (Váňa 1951, 2). Za předními komorami byly zbytky trámové konstrukce méně zřetelných zadních komor vyplněných hlínou a kamením (*tamtéž*). Zadní stranu komor překrýval příčný pás kamenů v hloubce od 65-70 cm a za ním byla odkryta (v hloubce 155 cm pod povrchem) podlaha ze zbytků 10 ohořelých trámů (*tamtéž*), za kterými ležely ještě čtyři podélné ohořelé trámy, související zřejmě s podlahou, protože s ní ležely v jedné rovině a navazovaly na ni (*tamtéž*). V prostoru mezi těmito trámy a podlahou byly zjištěny dvě jamky, z nichž větší, kruhovitá, byla obložena kameny a obsahovala sypkou humusovou hlínu, promísenou větším množstvím skořápek z vajec (Váňa 1951, 4). O jamce s vaječnými skořápkami v základech hradby lze, podle mého názoru, uvažovat jako o záměrné depozici. Avšak abychom si mohli být jistější, bylo by potřeba detailnějšího popisu a plánu nálezové situace. Plány z tohoto výzkumu se nedochovaly. Co se týče údajného nálezu koňské lebky v Zabrušanech, dovoluji si na základě absence jakýchkoli pramenů pochybovat o tom, že takový nález vůbec kdy existoval.

Nepřímou analogií k tomuto nálezu mohou být keramické nádoby (obr.62), které byly odkryty pod valem hradiště v polském Bonikowu z 8. stol. a které původně nejspíš obsahovaly organické látky (Leciewicz 1989). Vaječné skořápky jsou poměrně častým prostředkem rituálních depozic, jak ještě uvidíme.

Strachotín-Petrova louka (okr. Břeclav)

Nálezy stavebních obětín ze strachotínského hradiště, jehož existenci lze datovat do 2. poloviny 9. stol. až na počátek 10. století, byly v odborné literatuře zmíněny celkem tři, bohužel ani jeden z nich nebyl dostatečně publikován.

Z. Měřínský, jenž vedl výzkum ve Strachotíně v letech 1979-1981 a 1983, píše o nálezů dvou lebek psa nebo vlka v rohu polozemnice naproti vchodu do obydlí (*Měřínský 2002*, 546). Vzhledem k místu jejich deponování považoval tyto lebky za obětinu (*Měřínský 2002*, 546; *Profantová 2011*, 28). Nález však nebyl podrobně publikován.

Za další obětinu lze považovat depot železných předmětů (dvě radlice, krojidlo a část srpů) a 3 keramické nádoby (obr. 52), které byly r. 1980 nalezeny za valem hradiště, překryté destrukcí zadní části valového opevnění (*Měřínský 1986*, 37). N. Profantová uvažuje o tom, že by se mohlo jednat o depozici související s výstavbou či ohrožením hradiště (*Profantová 2011*, 28). Z. Měřínský však tento nález neinterpretuje jako záměrnou depozici, ale jako soubor předmětů běžného užívání, které se zřejmě nacházely u vnitřní stěny valové hradby, jež se na ně zřítily (*Měřínský 1982*, 32). Vzhledem k tomu, že nebyl publikován podrobnější popis nálezového kontextu ani dokumentace, je otázkou interpretace tohoto nálezů nejasná.

B. Novotný, který zkoumal hradiště Strachotín v letech 1960 a 1967, zachytil na úrovni paty valu datovaného do střední doby hradištní tři lidské skelety a srp (*Novotný 1963/64*, 168). Pohřby se nacházely v základovém horizontu (E). Jednalo se o zbytky dětské kostry a další dvě kostry, které byly nalezeny u severního profilu průkopu valu (*tamtéž*). První kostra ležela naznak hlavou k jihu, s lebkou na levém spánku (*tamtéž*). Levou ruku měla položenou přes pravou a nohy pokrčené (*tamtéž*). Druhá kostra byla orientována ve směru od západu k východu, s lebkou spočívající na levém spánku, paže ležely podél těla a nohy byly překřížené (*Novotný 1963/64*, 168). Vedoucí výzkumu k těmto zvláštním pohřbům nenabídl žádnou interpretaci. Vzhledem k jejich umístění v základech valu bychom mohli uvažovat o stavebních obětech, avšak může se jednat i o starší pohřby, předcházející stavbě opevnění.

Pohansko (okr. Břeclav)

Z velkomoravského hradiště Pohansko u Břeclavi známe tři situace z 9. – 1. poloviny 10. století, u kterých je možné předpokládat záměrnou depozici rituálního charakteru. Nejjistější z nich je nález lidského skeletu, který byl učiněn během výzkumu severovýchodního předhradí v roce 2013 (*Dresler – Přichystalová – Macháček 2014*, 50). Při vybírání rohu palisádového žlabu (Z 4) byla v hloubce cca 20 cm od podloží nalezena silně skrčená kostra dospělého jedince ležící na levém boku, orientována JV-SZ, bez inventáře

(obr. 33). Podle vedoucích výzkumu nálezová situace nasvědčovala tomu, že pohřeb se žlabem souvisí, protože zásyp žlabu i pohřbu vykazovaly stejné vlastnosti (*Dresler – Přichystalová – Macháček 2014*, 50). Ačkoli je vše stále ještě v procesu zkoumání, můžeme již nyní uvažovat o tom, že se jedná o základovou oběť. Analogii k této oběti bychom mohli hledat např. na soudobém hradišti Gars-Thunau v dnešním Rakousku, kde byla odkryta schránka s lidskou lebku na vnitřní straně valu (*Profantová 2011*, 28). Podobný atypický hrob byl na předhradí Pohanska zachycen již v r. 2010. Jednalo se o hrob (H 097) se stejnou orientací pohřbeného, ležel však na pravém boku pod destrukcí povrchového sídlištního objektu (*Dresler – Přichystalová – Macháček 2014*, 50).

Při výzkumu v severovýchodní části hradiště byla r. 1975 odkryta zemnice (obr. 34) pod valem (*Dostál 1977/78*). V jižním rohu se nacházela pec, před jejímž ústím byla objevena kostra kočky (*Dostál 1977/78*, 111). Vzhledem k ne zcela zřejmému popisu stratigrafie však nelze určit, v jaké fázi užívání objektu byla kočka pohřbena. Její poloha v přímé blízkosti topeniště by mohla naznačovat, že se jedná o záměrnou depozici, možná s apotropaickou funkcí. Stejně tak zde zvíře ale mohlo být pohřbeno i z jiných důvodů nebo mohlo zahynout při zániku celého objektu požárem.

Posledním nálezem z Pohanska je dětský skelet objevený v zemi, který však zatím nebyl publikován (ústní sdělení N. Profantové), a proto není možné tuto situaci zhodnotit.

Drahůš (Postoloprty, okr. Louny)

Dalším nepublikovaným nálezem je dětský skelet, který byl odkryt při výzkumu na počátku 70. let 20. stol. v destrukci vnitřní strany fortifikace na předhradí hradiště Drahůš z počátku 10. stol. (obr. 8). Podle ústní informace vedoucího výzkumu J. Bubeníka se jednalo o kosti malého dítěte v destrukci hradby (*Tomková 2003*, 582; obr. 9). K. Tomková se však domnívá, že nelze vyloučit sekundární uložení kostí, byť v relativně nevelkém časovém odstupu od doby úmrtí (*Tomková 2003*, 593).

Praha-Malá Strana (okr. Hlavní město Praha)

Při výzkumu rotundy sv. Václava, zazděné do barokního profesního domu Tovaryšstva Ježíšova na Malostranském náměstí, byl pod vedením Jarmily Čihákové v roce 2004 nalezen dětský pohřeb. Nacházel se v jižní polovině lodě kostela pod konstrukčním prvkem dřevěné stavby, která předcházela stavbě rotundy (*Čiháková 2010; Profantová 2011*). Násyp pro stavbu předrománského chrámu pohřbil starší souvrství, které v místě rotundy narůstalo od doby kolem r. 800 až do 10. století (*Čiháková 2010*, 200). Nejmladší stavbou,

jejíž pozůstatky byly nalezeny na povrchu tohoto souvrství, je kruh o průměru 4,5 m, seskládaný z opukových kamenů s upraveným vnitřním lícem, spojeným do souvislé kruhové linie (Čiháková 2010, 200; obr. 38). Význam kruhu a několika kůlových jam v jeho okolí zůstává nejasný, podle autorky výzkumu ale mohl patřit k dřevohlinité stavbě, o níž by se vzhledem ke kruhovému tvaru a pozdějšímu sakrálnímu charakteru místa dalo uvažovat jako o sakrální stavbě 10. století (Čiháková 2010, 201). Kamenný kruh (či stavba s kamenným kruhem) nevznikl na prázdném prostranství, nýbrž nahradil starší dřevěnou pravoúhlou stavbu, která měla minimálně dva starší dřevěné pravoúhlé předchůdce (Čiháková 2010, 201). Pod konstrukčním prvkem patrně nejmladší dřevěné stavby bylo nalezeno tělíčko novorozence, pietně uložené, hlavou k severovýchodu (obr. 39).

Podle J. Čihákové se jedná o situaci, jakou můžeme považovat za stavební obětinu (Čiháková 2010, 202). Interpretaci tohoto nálezu jako záměrné depozice rituálního charakteru nahrává i skutečnost, že se nachází na místě, jehož kultovní význam a duchovní tradice zřejmě sahá do minulosti hlouběji, než jen do doby úsvitu křesťanství (Čiháková 2010, 202). Všechny tyto aspekty nás vedou k závěru, že v tomto případě by se opravdu mohlo jednat o záměrné uložení, zda-li se však týkalo stavebního nebo jiného rituálu, je těžké určit. Díky podrobnému popisu a dokumentaci nálezové situace, vnímavému přístupu vedoucí výzkumu a včasné publikaci, lze tvrdit, že se tento nález řadí k velmi důvěryhodným a jeho interpretace jako stavební obětiny stojí za zvážení.

Neméně zajímavý malostranský nález pochází rovněž z výzkumu J. Čihákové, který vedla v r. 2002 v čp. 258/III na Malostranském náměstí (Profantová 2011, 28). Pod nárožím dřevěného srubového domu nejspíš z 1. nebo 2. třetiny 10. stol. byla objevena zvířecí lebka²⁵ (Profantová 2011, 28).

Zvířecí lebky v nárožích obytných domů pocházejí např. z polského Nakla (obr. 64) nebo Wolinu, kde byla nalezena lebka koně pod JV nárožím domu z 11. stol. a dobytčí lebka pod SV nárožím obydlí z 10. stol. (Profantová – Profant 2004, 145). V Garvanu v Bulharsku byla zase odkryta zvířecí lebka mezi vrstvami výmazu pece (tamtéž). Hlavám zvířat připisovali Slované i Germáni ochrannou moc (Sedov 1957, 22). Proto se dřevěné hlavy nebo lebky koní vyvěšovali na ploty či na štíty domů. Ukrajinci říkají, že veškeré starosti, bída, neštěstí a bolesti pak padají na tyto hlavy a ne na hlavy obyvatel domu (tamtéž). V Novgorodě byly nalezeny koňské lebky v základech několika dřevěných srubů z 10. – 14. stol. (Sedov 1957). Nejčastěji zde byly deponovány pod stěnou či nárožím. Zajímavý je např. nález koňské lebky bez spodní čelisti u pece v SZ rohu domu ze 14. stol. (Sedov 1957, 23). Pravá polovina

²⁵ Druh zvířete zatím nebyl určen.

dolní čelisti z této lebky ležela pod východní stěnou srubu a levá polovina dolní čelisti byla umístěna pod SZ úhlem (*tamtéž*).

I přesto, že nález zvířecí lebky z Malé Strany prozatím publikován nebyl, z místa nálezu (nároží) a pravděpodobně záměrného výběru depozice (lebka zvířete) lze předběžně usuzovat, že by se mohlo jednat o stavební obětinu. Pro určitější zhodnocení však bude třeba počkat na publikování výzkumu.

Budeč (Zákolany, okr. Kladno)

Při výzkumu sídlištní plochy hradiště pod vedením Zdeňka Váni byla r. 1972 v severní části akropole odkryta polozemnice čtvercového půdorysu (objekt 1/III, 290 x 280 cm) s mělkým oválným výstupkem v jihovýchodním rohu o rozměrech 100 x 120 cm (*Váňa 1978, 376-377*). V témže rohu se podle Váni mohlo nacházet ohniště, které bylo odstraněno jámou, jež objekt porušovala na východní straně (*Váňa 1978, 367*). Autor uvádí, že na JV okraji této polozemnice ležela kostřička nemluvněte (*tamtéž*). V pozdějším článku však JV výstupek interpretuje jako vchod (*Váňa 1995, 45*). Kateřina Tomková upozorňuje na to, že vztah jámy (1a/III) porušující východní část polozemnice, kúlových jam při jižním a východním obvodu polozemnice a ohnišť na výplni polozemnice (obr. 3) není autorem zcela dořešen (*Tomková 2003, 576*). Dětský skelet na publikovaném plánu situace (*Váňa 1978, 377*) není zakreslen. Důležitý je postřeh K. Tomkové, že z fotografické dokumentace (obr. 4) vyplývá, že skelet ležel v úrovni odpovídající povrchu výplně polozemnice, a to v její východní části – tedy na povrchu výplně mladší jámy (1a/III), nebo spíše v mírné prohlubni na povrchu objektu 1a/III (*Tomková 2003, 576*). Jde tedy o stratigraficky nejmladší pozici a není možné ji klást do souvislosti s dobou existence polozemnice (*tamtéž*). Podle závěrů K. Tomkové uložení dětské kostřičky spadá až do 11. – 12. stol. (*Tomková 2003, 576*).

V roce 1976 byla na stejné lokalitě odkryta polozemnice A/76, jež měla větší rozměry, byla hlubší (50 cm) a z východní a severní strany ji lemoval mělký stupeň, na němž ležela kostřička nemluvněte (*Váňa 1995, 45*). Od předchozích se tento objekt lišil tím, že v něm chybělo ohniště (*tamtéž*). Není proto jisté, zda sloužil jako samostatný příbytek, nebo zda byl součástí větší povrchové stavby, čemuž by podle autora výzkumu nasvědčovaly kúlové jamky, tvořící kolem něj obdélný půdorys (*Váňa 1995, 45*). Poměrně bohatým nálezovým inventářem (nádoby, zlomky pražnice, kostěná brusle, železná kování aj.) je polozemnice datována do 10. stol. (*Váňa 1995, 45*). K. Tomková uvádí, že popis a dokumentace situace jsou však nejasné (*Tomková 2003, 576-579*). Podle publikovaných informací splachová vrstva skupiny kamenů ve dvou úrovních, mezi nimiž byly dvě kúlové jámy z jakéhosi objektu,

překrývala výplň polozemnice (Tomková 2003, 576). Mělký stupeň, na kterém ležel dětský skelet, Váňa popisuje dvěma různými způsoby. Jak již bylo uvedeno výše, Váňa situaci popsal tak, že z východní i severní strany polozemnici lemoval mělký stupeň, na němž spočívat skelet (Váňa 1995, 45). O několik stránek předtím však popisuje jakési pokračování tohoto stupně při severním okraji polozemnice, které tvořila mělká oválná jáma, oddělená od polozemnice příčkou širokou 10 cm, na jejímž východním konci byla nalezena dětská kostra (Váňa 1995, 30). Tomková konstatuje, že podle plánu (obr. 5) dětský skelet ležel při JV okraji jámy, nacházející se severně až SV od polozemnice (Tomková 2003, 577). Jáma byla od objektu A/76 oddělena cca 10 cm silným blokem terénu a hlava dítěte směřovala k západu (Tomková 2003, 577). Podle Tomkové si lze na jedné z fotografií (obr. 6) všimnout tmavěji zbarveného úseku „přepážky“ mezi polozemnicí a mělkou jamou při jejím okraji (K1-K2), zvláště v prostoru její prohloubené části, což nasvědčuje tomu, že by se mohlo jednat o objekty vzniklé při dvou různých příležitostech – vyhloubení jámy K1 a pohřeb v mírném zahloubení K2 (Tomková 2003, 577). Zpětně lze však už jen těžko zjistit, zda se jednalo o nedobrou část výplně jámy při přepážce, nebo výplň jámy, která polozemnici porušovala (Tomková 2003, 577). Podle fotografie ležel dětský skelet na vrchní, mírně prohloubené části objektu (K2). Vzhledem k nejasným stratigrafickým vztahům zůstává otevřená také datace deponování dětských ostatků (Tomková 2003, 577).

Z. Váňa interpretoval dětské pohřby z obou polozemnic na Budči jako doklad přežívajících pohanských představ (Váňa 1995, 67). V těchto případech podle něj „nejde asi o záměrné oběti, u Slovanů rovněž někdy praktikované, nýbrž o představu ochranného ducha příbytku, doloženého i v etnografických pramenech (domácí skřítek, domovníček apod.), jímž se mohla stát i duše náhodně zemřelého kojence – nekřtěňátka“ (tamtéž). Nové přehodnocení terénní situace K. Tomkovou Váňově interpretaci však odporuje. Vypovídací možnosti obou nálezů jsou omezeny nejen absencí antropologického určení, ale především nejasnými stratigrafickými vztahy (Tomková 2003, 579). V případě prvního pohřbu se jedná patrně až o pozdější uložení dětských ostatků do již zaniklého objektu, ve druhém případě není jasné, v jaké fázi byly ostatky do polozemnice deponovány.

Praha-Hrad (okr. Hlavní město Praha)

V tělese mladšího valového opevnění Pražského hradu z 11. stol. byl nalezen závěsek kosočtverečného tvaru, vylámaný a vybroušený z červenohnědé římské keramiky terra sigillata (obr. 36), pocházející zřejmě z jižní Francie (Frolík – Smetánka 2003, 41). Záměrné vybroušení pravěkého střepu (asi z 1. nebo 2. stol. n. l.) je dokladem toho, že byl v raném

středověku zřejmě považován za něco vzácného, možná i za předmět magického ochranného významu, který mu mohl být druhotně připisován (Frolík – Smetánka 2003, 41). V takovém případě nelze vyloučit možnost, že se do valu dostal záměrně a měl zde plnit apotropaickou funkci. To se však pohybujeme pouze v rovině hypotéz.

Další nález z Pražského hradu byl učiněn při výzkumu mladšího příkopu a hradby v r. 2010, prováděného v rámci přestavby místností pro Informační centrum (Frolíková-Kaliszová 2011, 177). Byla zde odkryta předrománská hradba s čelní kamennou zdí a hlinitým náspem z konce 9. – 1. třetiny 10. stol. (tamtéž, 177-191). V základové řadě kamenného čela této hradby se nacházel opukový kámen s vyrytou kresbou geometrických tvarů (obr. 37), jejíž význam nemůžeme již dnes identifikovat (tamtéž). Deponování kamene do základů hradby by mohlo napovídat tomu, že vyrytá kresba možná měla i apotropaickou funkci. Stejně tak však může jít o kresbu profánního významu, která mohla vzniknout třeba jen náhodou. Navíc nelze s jistotou určit, zda byl kámen s rytinou na dané místo uložen záměrně tak, že překrýval dřeva základového roštu z přední strany, nebo jde až o důsledek rozpraskání starších hlinitých vrstev v příkopu (Frolíková-Kaliszová 2011, 190)

Kouřim-ostrožna sv. Jiří (okr. Kolín)

Jako o apotropaickém opatření či stavební obětině lze uvažovat i v případě pohřbu (lebky a dlouhých kostí), který byl zapuštěn do čelní kamenné líce severní hradby (obr. 15) na ostrožně sv. Jiří, podrobené soustavnému výzkumu M. Šolleho mezi lety 1968 a 1970 (Šolle 2000, 106). I podle K. Tomkové se jedná o odlišný případ než u jiných dvou nálezů lidských ostatků na téže lokalitě – v příkopu u brány Staré Kouřimi a při severní straně hradební líce na severní straně předhradí ostrožny sv. Jiří – které jsou dávány spíše do souvislosti s bojovými událostmi (k tomu více Tomková 2003, 588).

Poznání charakteru fortifikace v severním cípu ostrožny umožnil plošný odkryv, provedený řadou podlouhlých sond 61-65 (Šolle 2000, 104). Kostí byly nalezeny v sondě 64, zapuštěné do čelní kamenné líce – obj. 306 (obr. 16). Nález můžeme rámcově datovat do intervalu 2. poloviny 10. – 11. stol.

V případě pohřbu zapuštěného do líce hradby jde podle Šolleho o „*pohřeb rituálně založený, a to z pověrečných důvodů přímo do fortifikace, jak o tom svědčí ojedinělost pohřbu i poloha v obranném zdivu*“ (Šolle 2000, 106). Byla-li nálezová situace správně vyhodnocena, pak se tedy lidské ostatky musely dostat do hradby během její stavby, což by nasvědčovalo interpretaci stavební obětiny.

Krásné Březno (okr. Ústí nad Labem)

Během výzkumu slovanské osady v Ústí n. Labem-Krásném Březně r. 1978 byly při rozebírání pece v polozemnici (obj. 23) nalezeny mezi kameny dvě mince (*Zápotocký – Cvrková 1993*, 284-288; obr. 17). Jedná se o stříbrné denáry knížete Jaromíra (typ rukalomenice, ražba 1003-1012 v pražské mincovně). První denár byl nepoškozený, u druhého byla odlomena část okraje, oba však byly dobře zachovalé s neotřeným reliéfem (*Zápotocký – Cvrková 1993*, 306). Pec (resp. destrukce pece na ploše přepálené mazanice, o průměru 110 x 80 cm, ohraničená pobořeným pláštěm z kamenů spojených jílem) byla umístěna na plochém dně při severní stěně polozemnice, cca 80 cm od SV nároží (*Zápotocký – Cvrková 1993*, 284-285).

Autoři výzkumu M. Zápotocký a M. Cvrková se domnívají, že podle místa a způsobu uložení lze nález celkem jednoznačně považovat za obětinu deponovanou v souladu s pověrami spjatými se stavbou domu (*Zápotocký – Cvrková 1993*, 306). Podobně nález interpretoval i J. Klápště (*Klápště 2012*, 312). Očividný výběr předmětů a jejich uložení při stavbě pece nasvědčuje tomu, že lze mince téměř jistě označit za stavební obětinu.

Mladá Boleslav (okr. Mladá Boleslav)

Při výzkumu Přemyslovského hradiště v Mladé Boleslavi v letech 1992 a 1993 byly odkryty dosud nejstarší zjištěné doklady raně středověké sídelní aktivity, které lze datovat někdy do přelomu 10. a 11. stol. (*Nechvíle – Prostředník 2009*, 401). Jedná se o reliktu zahloubených sídelních objektů (kontexty č. 106, 116 a 115), které zanikly v 11. – 12. stol. a byly zachyceny na dvorku domu čp. 104 na Staroměstském náměstí (*Nechvíle – Prostředník 2009*, 401; obr. 23). Po odstranění stavební vrstvy z 16 stol. se objevila neporušená situace s kontexty datovanými do 11. – 13. stol. (*Prostředník 1997*, 522). V JZ rohu zkoumané plochy byla odkryta oválná jáma (kontext 130), vytesaná do tvrdého podloží a z části poškozená výstavbou parcelní zdi (*Prostředník 1997*, 523). Objekt byl překryt popelovými vrstvami, které obsahovaly velkou příměs mazanice a uhlíků (*tamtéž*). V jeho blízkosti se nepodařilo zjistit žádné stopy po konstrukčních prvcích (*tamtéž*). Jáma byla překryta závalem z opukových a čedičovým kamenů, pod kterou se původně nacházela dřevěná schránka, jež byla zachycena pouze v otiscích a na řezu (kontexty 129 a 129 A), obložená drobnými kameny (*Prostředník 1997*, 523; *Nechvíle – Prostředník 2009*, 401; obr. 25). Uvnitř schránky ležela na boku neporušená keramická nádoba s hrnčířskou značkou v podobě dvou proti sobě ležících půlobloučků (*Prostředník 1997*, 523, obr. 24). Nádoba i okolní zásyp obsahovaly skořápky slepičích vajec (ve vzorcích vypreparovaných *in situ* byly rozpoznány i kostřičky

zárodků). Vedle keramické nádoby ležel železný předmět romboidního tvaru (pravděpodobně kování schránky) s výstupkem na lícové straně a mineralizovaným dřevem na rubu (*Nechvíle – Prostředník 2009*, 401). Ve výplni se podařilo rozpoznat i drobné kumulace organické hmoty, zřejmě zvířecí srsti nebo lidských vlasů (*Nechvíle – Prostředník 2009*, 401).

Podle J. Prostředníka nelze tento nález spojovat s běžnou sídlištní aktivitou, interpretoval jej proto jako objekt s kultovní nebo magickou funkcí (*Prostředník 1997*, 524). Nemůžeme však s jistotou rozhodnout, jestli jde o stavební obětinu nebo doklad jiné magické praktiky, protože nález není vázán na žádnou konkrétní stavbu obytné nebo jiné funkce (*tamtéž*).

Vejsce bylo symbolem plodnosti, životní síly a bohatství, používalo se k ochraně dobytka před chorobami nebo uřknutím (*Prostředník 1997*, 524). Od 10. stol. jsou z území Polska a Kyjevské Rusi známy i jejich hliněné, někdy glazované napodobeniny (*Prostředník 1997*, 524; *Váňa 1988*, 346). Zajímavá je v této souvislosti také lidová představa, doložená v Polsku, že z kuřecích (nebo i jiných) vajec se klubají domoví duchové, ochránci domovů, skřítkci nebo také zázračný pták (v Čechách známý pod jménem *plivník*), rozmnožujícího peníze a přinášející do domu blahobyt (*Moszyński 1967*, 667; *Máchal 1995*, 66). V Německu bylo nalezeno syrové vejce zazděné v pozdně středověkém domě vedle farního kostela v bavorském městě Kempten (www.br.de). Jedná se dokonce o nejstarší neporušené vejce na světě. Bylo chráněno izolační vrstvou z pšenice špaldy a plev, se kterými bylo deponováno (*tamtéž*). Údajně je toto uložení dokladem velikonoční tradice, typické pro celou alpskou oblast, kdy se z apotropaických důvodů v domě ukládalo na Zelený čtvrtek nebo Velký pátek posvěcené bílé vejce (*tamtéž*). K tomu bych ráda uvedla křesťanskou symboliku vejce (*interpretatio christiana*), kterou šířila církev i u nás. Na Boží hod velikonoční kněz tradičně světil velikonoční pokrmy, mj. i vejce, jež jsou obrazem zmrtvýchvstání (*Podlaha 1938*, 164). Jako se z tvrdé skořápky proklubává kuře, tak Kristus vstal ze skalního hrobu (*tamtéž*). Snaha církve reinterpretovat symboliku vajec dokládá, že původní předkřesťanské významy a rituály spojené s vejci musely být zakořeněné tak hluboko v lidské mysli, že zkrátka nebylo možné je zcela vymýt. Dokladem toho je také skutečnost, že vejce jsou neodmyslitelnými symboly Velikonoc až do současnosti.

Olomouc-Předhradí (okr. Olomouc)

V základech jednoho z pilířů zaniklého kostela sv. Petra byla objevena olověná plaketa s vyobrazením lva (symbol sv. Marka Evangelisty; obr. 28). K nálezu došlo v r. 1901 při úpravách tehdejšího Elisabetina, kdy byly odkryty základy kostela sv. Petra, zbořeného r.

1792 (*Burian 1960, 67*). Podle zprávy z 18. stol. byly pod základy tří opěrných pilířů v témže kostele nalezeny tři kamenné duté schránky, překryté břidlicí, ve kterých byly uloženy kousky olova upravené na způsob mincí se symboly evangelistů (anděla, orla a býka), zatímco plaketa se lvem byla objevena až r. 1958 V. Burianem ve sbírce Krajského vlastivědného muzea (*Burian 1960, 67*). Ostatní tři plakety se ve sbírce ale už nenalezaly. O podmínkách nálezů plakety se symbolem sv. Marka nás informuje pouze stručná poznámka na podložním lístku „*Nalezeno při stavbě Komenia v chrámu sv. P. a P.*“ (*Burian 1960, 67*).

Podle V. Burian byly románské plakety uloženy zřejmě již do románského předchůdce kostela sv. Petra (tj. asi v 11. stol.), při jeho pozdně gotické přestavbě pak byly plakety z původních základů vyjmuty a uloženy do základů kostela nového (*Burian 1960, 67*).

O záměrné depozici plaket se symboly evangelistů nelze pochybovat, zvláště když máme z našeho území podobných příkladů více. O významu jejich ukládání pojednávám v kap. 6.

Sázava (okr. Benešov)

Druhá taková plaketa byla objevena v Sázavském klášteře. V tomto případě se však jednalo o cínovou plaketku s vyobrazením orla (symbol sv. Jana Evangelisty; obr. 51:6), jež byla nalezena pod severozápadním vnějším nárožím románského ambitu v Sázavském klášteře při výzkumu r. 1988 (*Sommer 2000, 370*). Na dně negativu nároží byla uložena opuková schránka s kvadratickou prohlubní, jejíž stěny i dno byly pečlivě opracované (*tamtéž*). V ní ležela kruhová cínová plaketka (o průměru cca 2,5 cm) s reliéfním vyobrazením orla s nimbem kolem hlavy, držícího ve spárech prázdnou pásku (*Sommer 2000, 370*). Schránka byla asi původně zakryta dřevěným prkénkem, jehož otisk se zachoval (*Sommer 2000, 371*). Dále schránka obsahovala vápennou vrstvu, která pokrývala i základovou spáru negativu v okolí a která se do schránky propadla po ztežení prkénka (*Sommer 2000, 371*). P. Sommer nález považuje za pozůstatek rituálu spjatého se zahájením stavby klauzury v polovině 12. stol. a se snahou stavbu ochránit před nebezpečím všeho druhu (*Sommer 2000, 371*).

Praha-Staré Město (okr. Hlavní město Praha)

Časově blízko má k sázavské plaketě torzo plakety ze staroměstského kostela sv. Linharta (*Dragoun - Havrda 1996, 115-118*). Tentokrát se jedná o plaketu čtvercovitého tvaru ze slitiny cínu a olova s vyobrazením býka (symbol sv. Lukáše Evangelisty; obr. 41). Byla zachycena při archeologickém výzkumu r. 1996 pod severovýchodním nárožím lodi zaniklého

chrámu (*Dragoun - Havrda 1996*, 115-118). Doba jejího uložení je určena datem založení kostela, tj. pravděpodobně r. 1165 (*Dragoun - Havrda 1996*, 115-118).

Praha-Záběhlice (okr. Hlavní město Praha)

Ze starší literatury jsme informováni o zvláštním nález, který byl učiněn v románském kostelíku Narození Panny Marie v Záběhlicích (*Lehner 1879*, 79-80). Při bourání během rekonstrukce kostela v 19. stol. byl v západní zdi chrámu objeven zazděný výklenek a v něm vejce a kostra ropuchy (*tamtéž*). Lehner se o nález vyjádřil jako o „*dobovém (ale zcela nekřesťanském) rituálu*“ (*Lehner 1879*, 79-80). A skutečně jiný než kultovní motiv jednání se zde nenabízí. Zda se však jednalo o stavební obětinu, nebo spíše o magickou či pověrečnou praktiku, můžeme dnes těžko rozhodnout. Vzhledem k tomu, že se jedná o více než 100 let starý nález, jsme ochuzeni o podrobnější informace, plán a fotografie nálezové situace, avšak i z Lehnerova popisu můžeme vyvodit, že se s velkou pravděpodobností jedná o záměrnou depozici rituálního charakteru.

Živohošť (okr. Příbram)

Pod prahem vstupu do zaniklé jižní lodi baziliky sv. Fabiána v Živohošti byl při zjišťovacím archeologickém výzkumu v 70. letech 20. stol. nalezen železný klíč v kamenné schránce (*Profantová-Profant 2004*, 71; *Sommer 1998*, 146). Bazilika byla vybudována ve 12. století a zanikla zřejmě v 15. století, kdy byly hlavní a severní boční loď sloučeny v gotické přestavbě do prostoru dnešního kostela s gotickým presbyteriem (*Sommer 1998*, 146).

Podrobnější popis nálezového kontextu nebyl publikován, avšak lze předpokládat, že se jedná o záměrnou depozici, patrně o křesťanskou stavební obětinu (*interpretatio christiana*), jejíž význam nám prozatím uniká.

Starý Plzenec (okr. Plzeň-město)

Za stavební obětinu byl považován i starý nález dětského skeletu v základech kostela sv. Kříže na hradišti Starý Plzenec, který vedoucí pozdějšího výzkumu na této lokalitě Antonín Friedl interpretoval jako „*opatření k zapuzení démonů při stavbě empory*“ (*Friedl 1920*, 7)²⁶. K tomuto případu však bohužel chybějí přesnější informace o nálezové situaci, stratigrafii a obrazová dokumentace, takže jej dnes lze jen stěží ověřit.

²⁶ Výzkum Hůrky u Plzně byl zahájen na podnět J. L. Piče pod vedením rokycanského gymnaziálního profesora B. Horáka r. 1906 (*Nováček 2014*, 75). Z výzkumu B. Horáka, který odkryl základy kostela sv. Kříže, však chybí nálezové zprávy.

Z výzkumu A. Friedla pochází nález dalšího lidského skeletu, který byl odkryt v základové zdi pravděpodobného velmožského dvorce (Friedl 1920, 6). Stavba interpretovaná jako dvorec stála v těsné blízkosti kostela sv. Kříže, ve vzdálenosti cca 5 m od něj (tamtéž). Pohřeb se nacházel v základech zdi nejbližší ke kostelu a rovnoběžné s jeho průčelím (Friedl 1920, 6). Friedl uvádí, že kostra byla přezděna, jakoby v hrobce (tamtéž). Jednalo se údajně o kostru dospělého muže, vysokého 192 cm, kterému byla pravděpodobně uřata dlaň levé paže a chodidlo pravé nohy, kosti nesly stopy sečných ran na dotýčných místech (tamtéž). Pravou ruku měl podsunutou pod tělem (tamtéž). Podle autora výzkumu šlo o „stavební oběť, snad odsouzence, zazděného v základu šlechtického dvorce, jehož majitel, když zřizoval si pro soukromou potřebu emporu v protilehlém kostele, učinil podobné opatření“ (Friedl 1920, 6).

Druhý nález se zdá být velmi neobvyklý a vzhledem k absenci jakékoli dokumentace se bohužel dnes již nedá zhodnotit. Prapodivné se mi zdá hlavně Friedlův popis polohy skeletu: „Kostra ležela napříč základu a částečně svým zazděním vyčnívala mimo šířku zdi.“ (Friedl 1920, 6). O obou výše popsaných nálezech ze Starého Plzeňce je tedy těžké činit jakékoli závěru, jejich interpretaci jako stavebních obětí však považuji za ne příliš jistou. V případě nálezu mužské kostry mám pak pochybnosti o správném vyhodnocení celé nálezové situace.

Litoměřice (okr. Litoměřice)

Při výzkumu v Jezuitské koleji (Jezuitská ulice 22/1)²⁷ r. 1994 byl ve dvorním traktu na jižním okraji sondy C (ve východní části dvora směrem k ulici) odhalen relikv dřevoobráběcího domu srubové konstrukce, jehož základový vkop byl vymazán mazanicí a zpevněn kameny (Kotýza 2013, 83-84). Datace objektu spadá do konce 12. až do 1. čtvrtiny 13. stol. (Kotýza 2013, 84). V severozápadním rohu srubu v blízkosti relikvu trámu (sektor 5) se nacházela malá keramická nádoba obsahující skořápky slepičích vajec a rybí kůstky (tamtéž).

Vedoucí výzkumu O. Kotýza nález interpretoval jako domácí obětinu (tamtéž). Z popisu nálezové situace není jasné, zda se nádoba nacházela v úrovni základového vkopu, nebo v jiné vrstvě, ale protože autor v popisu objektu uvádí pouze základový vkop a zbytek spáleného trámu, lze předpokládat, že byly z domu odkryty jen základy a nádoba byla skutečně deponována v nich. Tím pádem by se jednalo nikoli o domácí, ale základovou obětinu. Je však také možné, že situace byla špatně čitelná a vrstvu, ve které se nádoba

²⁷ Zhruba 20 m od plochy výzkumu se na rozšíření dnešního parkánu nacházela stavba románského kostela Panny Marie (zbořeného koncem 18. stol.), který zřejmě náležel ke dvoru Hroznaty Tepelského (Kotýza 2013, 85).

nacházela, bylo obtížné určit. Vedoucí výzkumu možná právě proto zvolil obecnější označení „domácí obětina“. Pravděpodobně se však nezmýlíme, budeme-li nález interpretovat jako záměrnou depozici rituálního charakteru.

Praha-Nové Město (okr. Hlavní město Praha)

Při archeologickém výzkumu r. 2000 v domě čp. 1190/21 (a 1195/21) v Soukenické ulici na Novém Městě pražském byl z větší části ve sklepě domu, z menší části na dvoře, odkryt zahloubený pravoúhlý objekt (č. 5) se stopami vnitřní sloupové konstrukce (*Ježek et al. 2009*, 123). V jižní části tohoto obytného objektu byla v jamce v podlaze nalezena keramická nádoba obrácená dnem vzhoru a obsahující skelet kura domácího²⁸ (*tamtéž*; obr. 40). Nádoba vejčitého tvaru byla vyrobena z materiálu okrové barvy s příměsí jemného až středně hrubého ostřiva, opatřena oboustranným hladkým bílým přetahem, s okrajem stříškové seříznutým, mírně prožlabeným a na dně se značkou motivu kříže (*Ježek et al. 2009*, 123-127). Autoři výzkumu nádobu (a tedy i celý objekt) datovali do mladší fáze 12. až starší fáze 13. stol. (*Ježek et al. 2009*, 127). Kostra kura byla nalezena bez levé nohy, podle R. Kyselého však mohla být původně kompletní a chybějící část podlehla erozi vlivem postdepozicičním procesů (*Ježek et al. 2009*, 123). Na dně objektu nebyly zjištěny stopy vrstvy, která by hrnc překrývala, což otevřelo otázku podlahové krytiny (*Ježek et al. 2009*, 123).

Autoři výzkumu interpretovali kostru kura jako obětinu zakrytou keramickou nádobou, čemuž odpovídá jak způsob uložení, tak i výběr materiálu a analogie z jiných lokalit. Díky nevyřešené otázce podlahy objektu však nelze stanovit, jedná-li se o stavební nebo domovou obětinu.

Záblacany (okr. Uherské Hradiště)

Během dlouholetého výzkumu (od r. 1964) raně středověkého sídliště (cca polovina 12. – polovina 13. stol.) Záblacany byly nalezeny tři zvláštní depozice. První z nich je keramická nádoba, nalezená u hliněné pece pod úrovní dna objektu (*Snášil 1975*, 31). Podle R. Snášila jde o doklad přežitků předkřesťanských představ a ochranu otopného zařízení (*tamtéž*), ale pravděpodobně se jedná spíše o profánní uložení tzv. předpecní nádoby, která je na raně středověkých sídlištích dnes nacházena poměrně běžně. Je možné, že autor v době výzkumu v Záblacanech podobné situace ještě neznal.

²⁸ Nádoba byla nalezena rozbitá, fragmentarizaci podlehla v důsledku tlaku shora hlavně dolní část nádoby, kompletnost střepů ale dokládá, že nádoba byla původně uložena vcelku (*Ježek et al. 2009*, 123).

V jiném objektu v jámě s kamennou pecí byl nalezen sluneční znak v podobě hliněného kulatého předmětu s hrotitými výčnělky a otvorem, který autor výzkumu považuje za symbol ohně (*Snášil 1975*, 313). Dalším dokladem předkřesťanských představ na lokalitě je údajná oběť stromu – zvířecí kostra zakopaná pod kořeny stromu, které jsou předpokládány ve stopě v podobě stromové jámy (*Snášil 1975*, 314).

Všechny výše zmíněné nálezy však byly publikovány bez přesnějšího popisu nálezových situací a dokumentace. Jako stavební obětinu nemůžeme jistě interpretovat ani jeden z nich.

Praha-Hostavice (okr. Hlavní město Praha)

Při výzkumu v Hostavicích (Praha 9) r. 1986 byly zachyceny dvě zaniklé středověké vesnice (*Richterová 1988*, 501). Zahloubený objekt nejstarší fáze osídlení z 1. poloviny 13. stol. měl zachovanou jen šíji s kamennou plentou po obou stranách vchodu do objektu, v jejímž zdivu byla in situ zachycena bronzová záušnice o průměru asi 40 mm, z bronzového drátu (*tamtéž*, obr. 35). Autorka výzkumu neuvádí žádnou interpretaci tohoto nálezu, nicméně P. Vařeka uvažoval o tom, že by se mohlo jednat o stavební obětinu, i když přiznává, že jde o interpretaci problematickou, protože plenta byla narušena druhotným vybíráním kamene (*Vařeka 1991*, 117). Jde tedy o případ velmi sporný. Záušnice byla sice nalezena v situaci, do které se mohla dostat jedině při stavbě zděné plenty, avšak jako šperk by mezi jinými nálezy obětín tvořila výjimku. Nemůžeme ani určit, zda se skutečně jednalo o záměrnou depozici. Vzhledem k mnoha nejasnostem ohledně tohoto nálezu bych se spíše přikláněla k názoru, že se záušnice do zdiva dostala náhodně.

Telč (okr. Jihlava)

V kostele sv. Ducha v Telči byla pod románskou podlahou věže z 1. poloviny 13. stol. (v sondě S 2/89) nalezena keramická nádoba zapuštěná do primárního zásypu F (obr. 56-59), která obsahovala množství rostlinných (dřevo z habru, jedle, smrku, buku, topolu, vrby a svídy, obilky, pluchy a větvena klasů ječmene, semeno čočky a bobu koňského, skořápky ořešáku a lísky a sláma z neurčitelných obilovin, dále šťovík, pryskyřník, svízel, merlík, chrpa a koukol) a živočišných zbytků (kosti kura domácího, prasete, ovce či kozy – nejspíše zbytky jídla), fragment železného klíče a amorfní železnou tyčinku, zlomky mazanice a hrušky omítky (*Bláha-Konečný 2005*, 134-140). Nádoba měla na dně s hrnčířskou značkou, sestávající ze shluku deformovaných kvadratických políček (*Bláha-Konečný 2005*, 135; obr. 60). Horní část nádoby byla záměrně odstraněna, o čemž svědčí sekundárně vytvořený lomu,

na kterém jsou stopy pěti proražených trojúhelníkovitých otvorů (*tamtéž*). V nádobě byly také uhlíky, botanické a některé živočišné zbytky vykazovaly stopy opálení, což podle autorů ukazuje na zápalný charakter oběti (*Bláha-Konečný 2005*, 139-140).

Vzhledem k tomu, že nádoba se zvláštním obsahem byla zapuštěna do primárního písčitého zásypu při stavbě věže, z hlediska místa její depozice můžeme konstatovat, že se s velkou pravděpodobností jedná o stavební obětinu. Záměrné odstranění horní části nádoby podle autorů představuje princip „pars pro toto“ (*Bláha-Konečný 2005*, 135). Podle J. Bláhy a L. Konečného by zastoupení rostlin v nádobě mohlo odkazovat na rituál spojený se zemědělským cyklem (*Bláha-Konečný 2005*, 141). Domnívám se však, že hledání prastarých kořenů tohoto rituálu ve starověkém Řecku (tzv. panspermiích skládaných bohu Hermovi Chthoniovi a mrtvým) je již spíše jen lákavá hypotéza. Autoři argumentují obsahem nádoby – zbytky bobů, obilí a železa – protože řada archaických kultur vyhrazovala požívání bobů démonů a mrtvým předkům, zatímco obilí a železným předmětům byla přisuzována apotropaická moc (*Bláha-Konečný 2005*, 141-142). Celou teorii autoři doplňují poznatkem, že v nášlapové vrstvě byly nalezeny ještě další zvířecí kosti (z ryby, ovce či kozy a prasete domácího), což by dalo považovat za doklad hostiny na místě oběti ještě před položením maltové podlahy (*tamtéž*).

Závěrem tedy můžeme říci, že v případě nálezu pod podlahou církevní stavby v Telči se téměř jistě jedná o záměrnou depozici – stavební obětinu, která nemá křesťanský charakter. Výběr bohaté škály rostlinných a živočišných zbytků a dalších předmětů implikuje složitý rituál, jehož význam a průběh lze dnes jen obtížně vysvětlit, zvláště proto, že množstvím a pestrostí obětí se jedná o případ zcela jedinečný. Nelze vyloučit jeho souvislost se zemědělským cyklem a ochrannou funkcí.

Mochov (okr. Praha-východ)

Olovená plaketa s vyobrazením anděla (symbol sv. Matouše Evangelisty; obr. 26) byla nalezena v terénech zrušeného hřbitova (*Sommer 2005*, 493-496). I když není znám kontext jejího původního uložení, s odkazem na již zmíněné analogie z Olomouce-Předhradí, Sázavy a Prahy-Starého Města byla plaketa správně interpretována jako základová obětina uložená při založení kostela, které je datováno do 13. stol. (*Sommer 2005*, 493-496).

Hradiš'ko u Davle (okr. Praha-západ)

V zaniklé trhové osadě, tzv. Sekance na katastru obce Hradiš'ko u Davle byly zjištěny celkem čtyři nálezy ve čtyřech sídelních objektech z 13. století, které vedoucí výzkumu M. Richter interpretoval jako stavební obětiny (*Richter 1982, 45*).

Prvním nálezem je keramický hrneček s pokličkou, který byl zachycen pod podlahou objektu VIII, napravo od vchodu do chaty (*Richter 1982, 45*).

Ve druhém případě se jednalo o korbel, který se nacházel vlevo od vchodu do objektu VI při okraji ostrůvku uhlíků na podlaze (*Richter 1982, 45*).

Třetí byl keramický hrnec nalezený v objektu 25/1, těsně u posledního schodu při vchodu (*Richter 1982, 45*).

Poslední byla lahvička s čtyřlístovým okrajem, původně překrytá pokličkou, deponovaná v jamce v severovýchodním nároží zahlobeného objektu 17 pod spálenou stěnou výdřevy (*Richter 1982, 45*).

M. Richter se domnívá, že vzhledem k tomu, že všechny nálezy byly umístěny blízko vchodu a těžko mohly sloužit v domácnosti, lze je považovat za určitou obměnu stavební obětiny (*Richter 1982, 45*). Nálezová situace by podle něj odpovídala zvyklostem při zakládání nového domu, které uvádí mnich Rudolf ze slezského kláštera v Rudách ve 13. stol. (viz kap. 3). Mnich Rudolf ve svém spisu píše především o zakopávání nádob s různým obsahem do rohů domu a za pec, situování obětí ke vchodu do příbytku nezmiňuje, ale z etnografických pramenů víme, že vchod (práh) domu byl často chráněn různými apotropaickými opatřeními. Záměrné deponování rituálního charakteru nádob s obsahem, který se nám nedochoval, tedy v tomto případě vyvrátit nemůžeme. Zvláště když se jedná o čtyři podobné nálezy na jedné lokalitě. Je jen škoda, že autor výzkumu nepublikoval přesnější popis nálezových situací se stratigrafickými vztahy, které by mohly jeho teorii potvrdit.

Písek (okr. Písek)

Při opravě gotického mostu, vybudovaného zřejmě ve 3. čtvrtině 13. století, byla r. 1942 u jeho pilíře vybagrována neolitická motyka (obr.31)²⁹ (*Fröhlich 1992, 242*). Jde o doklad sekundárně použitého pravěkého artefaktu, kterému byla zřejmě připisována apotropaická funkce, a proto byl zazděn do stavby mostu. Pravděpodobně měla most ochránit

²⁹ Nálezející kultuře s vypíchanou keramikou, vyrobená ze šedé horniny, s recentně olámaným ostřím a bokem při týlu, dlouhá 127 mm, široká 66 mm, vysoká 35 mm, její vrtání je asymetrické. Prácheňskému muzeu Písek ji předal Bedřich Dubský (*Fröhlich 1992, 242*).

proti velké vodě (*Fröhlich 1992, 239*). K tomuto zacházení s předměty pravěké kamenné industrie máme řadu analogii (viz str. 59). Je nepravděpodobné, že by se sekerka do zdiva mostu dostala náhodou, přikláním se proto k Fröhlichovu tvrzení, že se jedná o stavební obětinu. Avšak díky tomu, že jde o náhodný nález, chybí bohužel jakákoli dokumentace.

Kroměříž I (okr. Kroměříž)

Několik stavebních a domových obětín publikovala Helena Chybová v populárně-naučné knize *Kroměříž zmizelá a znovu objevená*. Autorka zdůrazňuje především to, že interpretace takovýchto nálezových situací vyžaduje velkou opatrnost (*Chybová 2009*).

Nejstarší nálezem z Kroměříže je keramická nádoba s obilkami, jež byla zachycena pod podlahou torza zemnice ve Ztracené ulici (*Chybová 2009, 150*). Objekt je datován do druhé poloviny 13. stol. (*tamtéž*). Bližší popis nálezové situace publikován nebyl. Zajímavý je však postřeh autorky, že na téže parcele byla v základovém zdivu domu z poloviny 17. stol. odkryta spodní část nádoby, ve které se nacházelo rozlomené železné pásové kování a bronzový kroužek (*Chybová 2009, 150*). H. Chybová uvádí, že jde nepochybně o doklad věrských představ (*tamtéž*). Spíše by se dal tento nález označit jako záměrná depozice rituálního charakteru, pravděpodobně také základová obětinu, zatímco v případě nádoby pod podlahou zemnice z 13. stol. může jít i o domovou obětinu. Kovu, především železným předmětům, byla v lidové magii připisována apotropaická síla. Pokud by bylo pásové kování rozlomeno na několik částí záměrně, mohli bychom uvažovat také o intencionálním poškození předmětu za účelem posílení jeho magické funkce.

Rýmařov (okr. Bruntál)

V Bezručově ulici byly při několikaletém archeologickém výzkumu odkryty objekty ze čtyř fází nejstaršího středověkého osídlení Rýmařovska z druhé poloviny 13. až 14. stol. (*Goš – Novák – Karel 1985*). Ve čtyřech domech bylo nalezeno celkem 5 nádob, které autoři výzkumu interpretovali jako stavební obětiny (*tamtéž*).

V základech severní obvodové zdi chaty IX se nacházely dvě nádoby; keramický hrnec soudkovitého těla se značkou ve tvaru kříže na dně a spodní část džbánu, která měla na dně totožnou hrnčířskou značku (*Goš – Novák – Karel 1985, 189*).

Pod základy jižní obvodové zdi téže chaty (IX) se nacházela horní část hrnce soudkovitého těla (*Goš – Novák – Karel 1985, 189*).

Ve zdi chaty XVI byly zasazeny 4 keramické hrnce (3 soudkovitého těla, 1 vejčitého těla), džbán soudkovitého těla a poklička (*Goš – Novák – Karel 1985, 191*). Jeden z hrnců měl na dně značku ve tvaru kříže v kruhu (*tamtéž*).

V nabíjené hlíně chaty XIV bylo odkryto 7 keramických nádob (5 hrnců a 2 malé hrnky). Tři hrnce soudkovitého těla byly zdobeny červeným malováním, dále zde byl jeden velký hrnec vejčitého těla s vodorovnými žlábkami, jeden hrnec soudkovitého těla, jeden malý hrnek, spodní část soudkovitého hrnce a dvě pokličky (*Goš – Novák – Karel 1985, 192*).

V jižní zdi chaty XXIX byly nade dnem zazděné dva hrnce; první měl baňatý soudkovitý tvar, vodorovné žlábkami a byl zdoben červenou linkou, popis druhého hrnce chybí (*Goš – Novák – Karel 1985, 192*).

Podle V. Goše, J. Nováka a J. Karla lze u všech výše popsaných nálezů vyloučit funkci konstrukční a depotní, pravděpodobně sloužily jako obětinové nádoby (*Goš – Novák – Karel 1985, 202*). Žádná z nádob neobsahovala zbytky žádných organických nebo neorganických látek (nebo alespoň nebyly archeology zaznamenány). Můžeme proto uvažovat např. o svěcené vodě či jiném obsahu, který se nedochoval. Nálezy z Rýmařova vykazují jistou podobnost s nálezy z Hradišťa u Davle – prázdné keramické nádoby uložené v neobvyklých situacích ve více domech na jednom sídlišti. Avšak na rozdíl od Hradišťa, kde byly všechny nádoby deponovány v blízkosti vchodu do obydlí, v Rýmařově se nacházely buď ve zdivu, nebo v základech domů.

Kadaň (okr. Chomutov)

Nejnovějším nálezem, který byl již při výzkumu interpretován jako stavební oběť, jsou tři keramické hrnce s obrácenými pokličkami, které obsahovaly vaječné skořápky a drůbeží kosti, objevené při archeologickém výzkumu na Studentském náměstí v Kadani (*Šebestová 2016*). Při ZAV, který trval od prosince 2015 do února 2016, zde byly odkryty půdorysy dělostřelecké bašty a hrázděného domu ze 13. století (*Šebestová 2016*). Z novinářského článku však není jasné, kde přesně se nádoby našly. Archeolog K. Derner pro tisk uvedl, že důvod jejich uložení mohl být rituální, pravděpodobně se jedná o stavební nebo (domovou) oběť pro skřítku hospodářička (*Šebestová 2016*). Pro přesnější informace si budeme muset počkat na vyhodnocení a odborné publikování výzkumu.

Ronov nad Sázavou (okr. Havlíčkův Brod)

V r. 2004 objevili skauti z Chotěboře na hradě Ronově lidský skelet v malém výklenku u paty obvodové hradby a nález nahlásili policii (*Saadouni 2016; Velinský 2007*). Po bližším ohledání archeologem Pavlem Rousem z Muzea Vysočiny v Havlíčkově Brodě bylo zjištěno, že se jedná o starší pohřeb a že kostra byla porušena již dříve (*tamtéž*). Ačkoli kostra nebyla zcela kompletní, podařilo se i přesto antropologicky určit, že se jednalo o mladého muže, který v dětství trpěl podvýživou (*Velinský 2007*). Výklenek byl vylámán do dokončené zdi a do zdiva nad ním někdo vyryl křížek o rozměrech 7,5 a 6,2 cm (*Saadouni 2016; Velinský 2007*). Podle P. Rouse by mohlo jít o starší hrob, na který narazili zedníci při stavbě základů hradu (tedy ve 13. stol.) a z pověrčivosti nebo pro štěstí ho zazdili do nové zdi jako stavební obětinu (*Velinský 2007*). Podobný případ byl zaznamenán i na hradě Lipnice nad Sázavou, kde došlo v 19. stol. k objevu dvou stojících koster ve zdivu, podle dobové interpretace se snad mělo jednat o odsouzence (*Velinský 2007*).

Vzhledem k tomu, že nález nebyl popsán v žádné odborné publikaci, můžeme jej hodnotit jen velmi obtížně. Interpretaci, kterou nabídl P. Rous, nemůžeme vyvrátit ani potvrdit, avšak skutečnost, že výklenek byl dle popisu vylámán již do postavené zdi je zarážející. Pokud by tomu tak bylo, interpretaci základové oběti bychom mohli zcela vyloučit.

Plzeň (okr. Plzeň-město)

V roce 1996 byla zkoumána situace v průjezdu nárožního domu čp. 289 na Náměstí Republiky v Plzni (*Nováček – Vařeka 1997, 489*). V domě z doby kolem r. 1300³⁰ byl odkryt částečně zachovaný základový práh z trámů a kuláčů (*Nováček – Vařeka 1997, 493*).

Ve výplni žlabu pod jižním trámem základového věnce dřevěné příčky (v severním sektoru sondy) bylo na ploše 48 x 24 cm nalezeno sedm skleněných kroužků – tzv. prstýnků (*Nováček – Vařeka 1997, 495; obr. 32*). Zlomky dalšího kroužku se nacházely i ve spodní podlahové vrstvě (*tamtéž*). Podle autorů výzkumu plnily kroužky roli náhradního drobného platidla a jejich záměrné umístění pod základový trám, jedno z nejdůležitějších míst z hlediska magické ochrany domu nasvědčuje tomu, že se jedná o stavební obětinu (*Nováček – Vařeka 1997, 495*). Tato interpretace se jeví jako velmi pravděpodobná, v našem prostředí však nemá analogii (pomineme-li mince, které však skleněné kroužky pravděpodobně měly zastupovat). Za zajímavý považují také jejich počet – sedmička je tradičně šťastné magické číslo.

³⁰ Datováno na základě mincí, nalezených v nejstarší úrovni podlahy zaniklého interiéru (bavorský fenik Otty III. a falza pražského groše Václava II.) a dendrochronologie (borové dřevo ze Z základového trámu příčkového nároží, pokácené po r. 1289) (*Nováček – Vařeka 1997, 494*).

Následují tři nálezy, které byly interpretovány jako stavební obětiny, ze tří zaniklých středověkých vsí (dále jen ZSV), o kterých můžeme víceméně hovořit jako o soudobých.

Mstěnice (okr. Třebíč)

V ZSV Mstěnice (okr. Třebíč), která existovala od 2. poloviny 13. stol. do r. 1468, byla nalezena kostra koně pod branou do dvora jedné z usedlostí (obr. 27). Konkrétně se jednalo o usedlost XV, jejíž ohradní zídka přední strany dvora směrem k návsi byla přerušena vjezdem (*Nekuda – Nekuda 1997*, 48). Pod vjezdovou branou do dvora byl (v jámě – obj. 2441) odkryt kompletní skelet koně včetně podkov (*Nekuda – Nekuda 1997*, 48-49; *Nekuda 2004*, 482). Podle V. Nekudy se zřejmě jednalo o koně, který uhynul, a jeho tělo zde bylo pietně uloženo (*Nekuda 2004*, 482). Dále uvádí, že vzhledem k tomu, že kůň zaujímal v předkřesťanském kultu významné místo, mohlo jeho záměrné uložení pod branou do usedlosti zajišťovat ochranu proti zlým duchům (*tamtéž*). Tato nálezová situace je velmi ojedinělá, avšak depozici koně pod bránu jistě nelze považovat za náhodnou a její rituální charakter nebo magický význam³¹ je proto nasnadě.

Pfaffenschlag (okr. Jindřichův Hradec)

V. Nekuda dále uvádí, že při výzkumu ZSV Pfaffenschlagu u Slavonic, jež byla obývána od 13. – do počátku 15. století, bylo odkryto zdívo sklípku usedlosti č. V/64 a v něm tři výklenky se zazděnými nádobami (*Nekuda 2004*, 481). V jednom výklenku se nacházela kompletní nádoba, ve zbylých dvou byly nádoby rozbité (obr. 29). Jedná se o trojdílný dům, jenž stál na levém břehu potoka, orientovaný podélnou osou SZ-JV rovnoběžně s potokem (*Nekuda 1975*, 54). Vstupovalo se do jeho střední prostory A z JZ, na SZ se nacházela místnost C a na JV místnost B (*tamtéž*). Z místnosti B bylo možno sejít do sklípku (K), jehož boční stěny byly vyzděny a zadní stěna zaoblena – v té byly vyzděny ony tři výklenky (*Nekuda 1975*, 54). Sklípek měl tvar úzké chodby 3,5 m dlouhé, max. šíře 1 m a max. hloubky 190 cm (*tamtéž*).

V případě první nalezené nádoby šlo o džbán vejčitého tvaru s páskovým uchem a pohrdlím zdobeným pásem radélkové výzdoby ve tvaru obdélníčků, na povrchu i na lomu šedočerné až černé barvy, s okrajem odsazeným dovnitř, svise vytaženým a na konci vně rozšířeným (*Nekuda 1975*, 57). Ve druhém výklenku se nacházel hrncový džbán vejčitého tvaru, jehož

³¹ Asociace zvířecích pohřbů ve vstupy a hranicemi, tedy místy přechodu z jednoho prostoru do druhého, byla rozpoznána např. na raně středověkých anglosaských sídlištích (*Hamerow 2006*, 27).

povrch i lom byly hnědošedé barvy, okraj ovalený a na pohrdlí a v místech největší výdutě zdobení dvojitými obvodovými žlábkami (Nekuda 1975, 57).

Dle Nekudova popisu nálezu se skutečně zdá, že jde o záměrnou depozici související s nějakým rituálem či magickou praktikou, protože zazděné nádoby nemohly sloužit žádnému praktickému účelu a vzhledem k tomu, že jejich obsah se nedochoval, můžeme vyloučit i případnou skrýš. Situace vykazuje podobnost s nálezy v Rýmařově a Hukvaldech.

Bystřec (okr. Blansko)

V ZSV Bystřeci z 13. – 14. stol. bylo nalezeno několik zvláštních depozic, které vedoucí výzkumu L. Belcredi interpretoval jako „*votivní dary při zakládání staveb*“ (Belcredi 2006, 283).

Za nejjistější z nich lze považovat depozici z usedlosti U XVIII, kde byla pod západní zdí jizby odkryta jáma a v ní uložené tři předměty – keramická nádoba, přeslen a unikátní kovové vřeteno (Belcredi 2006, 283). Jednalo se o kůlovou stavbu se stěnami na drážku, do níž se vstupovalo ze severní strany a pec stála v jizbě v SV rohu (Belcredi 2006, 219-221). Při západní stěně jizby byly odkryty dva oválné objekty, které se značně lišily svým obsahem (Belcredi 2006, 221). Objekt 697 měl rozměry 78 x 122 cm a mělké zahloubení (12 cm), jeho výplň tvořila tmavě šedá hlína s úlomky mazanice (*tamtéž*). Poté, co přestal plnit svou funkci, byl do něj zapuštěn kůl, který zřejmě podpíral západní stěnu jizby (*tamtéž*). Objekt 960b o rozměrech 62 x 120 cm zasahoval pod západní stěnu svojí severní částí, do hloubky 17 cm byly jeho stěny šikmé a nevykazoval žádné zvláštnosti (*tamtéž*). Avšak na jeho dně se rýsovala jáma vyplněná tmavou až černou hmotou se střeptavým materiálem, která se kolmo zahlubovala dalších 15 cm, takže její celková hloubka činila 32 cm (Belcredi 2006, 221). Na samém dně byly vedle sebe spořádaně uloženy tři předměty – přeslen o průměru 35 mm vykroužený ze střepu hrnce, dále rozdrčený hrnec s hraněným seříznutým okrajem o průměru 160mm, na výduti zdobený radélkem (pásem dvojic kosočtverečků), a unikátní kovové vřeteno³², dlouhé 210 mm s hrotem o délce 40 mm (*tamtéž*). Nádoba s vyspělým motivem radélka datuje tuto depozici do pokročilého 14. století (*tamtéž*).

Dalším nálezem je měděná eneolitická sekerka, která byla zachycena na dně jámy blízko ohniště v usedlosti U V, obj. A (Belcredi 2006, 283; obr. 7). Usedlost V byla zkoumána v letech 1985-1987, svou dispozicí se lišila od klasické zemědělské usedlosti svými velkými rozměry a také absencí jizby (Belcredi 2006, 145). V nejvyšším bodě pozemku, kde

³² Obdobné vřeteno bylo nalezeno v usedlosti U V, kromě Bystřece jde však o zcela ojedinělý nález (Belcredi 2006, 221).

byla předpokládána jizba, se nacházela stavba, jejíž rozlohu přibližně vymezovala mazanice (*Belcredi 2006*, 153-156). Pravděpodobně tedy neměla kamenné stěny (*tamtéž*). Severně od jejího středu se nacházel obj. 238, jenž zaujímal dominantní postavení (*Belcredi 2006*, 156). V jeho západní části se po odstranění struskovité a popelovité vrstvy, mazanice a přepáleného křemičitého písku objevila čtvercová plocha o velikosti 1,9 x 1,9 m vyložená plochými kameny. Nejednalo se přitom o běžné kameny, ale o masivní až 50 cm velké a 20 cm vysoké, které byly všechny zbarvené do červena vlivem velkého žáru a zapuštěny do jámy (*tamtéž*). Pod kameny se nacházela 60 cm hluboká jáma kompletně vyplněná mazanici. Vedle tohoto objektu se nacházel další, kruhový objekt mísovitého zahloubení (25 cm), o průměru 1,3 m. Byl vyplněný pískem a struskovitě přepálenými drobnými kaménky do hloubky 10 cm (*tamtéž*). Na jeho dně se rýsovala kruhová jáma o průměru 50 cm, vyplněná tmavou hlinou (*Belcredi 2006*, 156). Jáma byla zahloubená 60 cm a na jejím dně byla uložena měděná sekerka z časně doby bronzové (*Belcredi 2006*, 157).

Měděnou sekerku lze velmi pravděpodobně považovat záměrnou depozici votivního charakteru. Plochu vyloženou kameny Belcredi interpretoval jako ohniště a sousední objekt zřejmě mohl sloužit k tomu, že nějaký předmět rozehřátý na vysokou teplotu byl zasazen do jeho středu a tam následně ochlazován, vzhledem ke žlabu možná i vodou (*Belcredi 2006*, 158). Celý objekt mohl mít výrobní funkci, ale spíše se jednalo o krčmu nebo jiné místo, kde se obyvatelé vsi scházeli o společných oslavách, čemuž by nasvědčoval nálezy rožně a dalších předmětů souvisejících s přípravou a konzumací jídla (*Belcredi 2006*, 159).

Třetí záměrnou depozicí jsou dva kusy železa, které byly nalezeny pod rohem komory U X (*Belcredi 2006*, 283). Usedlost X byla zkoumána v letech 1989-1992 a je největší zemědělskou usedlostí ve vsi (*Belcredi 2006*, 115). Pod SV rohem obj. C byly v hloubce 30 cm uloženy dva velké neforemné kusy železa v jámě vyhloubené pod základ (*tamtéž*). Autor se domnívá, že by se mohlo jednat o votivní uložení (*Belcredi 2006*, 123-124). Vzhledem k uložení pod základem domu, a navíc v jeho nároží, se však spíše nabízí interpretace základové obětiny.

Kromě výše popsaných stavebních obětí byly v Bystřeci nalezeny také dva hromové klíny – v objektu U V a X V (*Belcredi 2006*, 283). V některých usedlostech se nalézaly i neolitické čepelky a vzhledem k tomu, že jejich nejbližší výskyt je v Moravském krasu, museli je sem obyvatelé donést záměrně (*tamtéž*).

Ústí nad Labem (okr. Ústí nad Labem)

Při archeologickém výzkumu předcházejícím stavbě OC Forum v blízkosti kostela Nanebevzetí Panny Marie byl nalezen skelet asi půlročního dítěte v základech domu z 13. nebo 14. stol (*Velinský 2007; Vorlíček 2007*; obr. 61). Nález zatím byl publikován pouze ve veřejném tisku a hypotéz zde bylo uvedeno více. Podle interpretace nálezové situace M. Kvietoka mohla hrobová jáma, částečně zapuštěná do základů, vzniknout před i po stavbě domu (*Vorlíček 2007*). Vedoucí výzkumu M. Cvrková naopak hovořila o tom, že se hrob nacházel v základech domu a navozuje dojem toho, že se jedná o obětinu (*tamtéž*). Vzhledem k tomu, že se závěry archeologů rozcházejí, nálezová situace zřejmě nebyla dobře čitelná. Dělat hodnocení bez znalosti stratigrafie a dokumentace by nebylo moudré, budeme si proto muset počkat na publikaci celého výzkumu.

Kroměříž II (okr. Kroměříž)

Pod základovým trámem obvodové stěny samostatně stojící zahloubené komory s rampovitým vstupem, která zřejmě patřila k hospodářské budově ve Vodní ulici z přelomu 13. a 14. století, byl nalezen drobný bezuchý keramický hrnek (obr. 20), jehož obsah se nedochoval (*Chybová 2009*, 150). Pravděpodobně jde o základovou obětinu.

Kroměříž III (okr. Kroměříž)

Pod podlahou soudobé (z přelomu 13. a 14. století), mírně zahloubené stavby asi skladovací funkce na dnešním Milíčově náměstí byly v r. 1988 zachyceny dva keramické džbánky s částečně poškozenými hrdly, které obsahovaly proso (*Chybová 2009*, 150; obr. 21). Podle H. Chybové jde o stavební obětinu, kterou mohl pod podlahu uložit středověký stavebník (*tamtéž*), avšak je možné, že byly pod podlahu vloženy až během využívání objektu, proto bych se přikláněla spíše, k tomu, že se jedná o domovou obětinu, resp. záměrnou depozici rituálního charakteru. Funkce objektu není známá, blízkost hrnčířského a kovářského výrobního komplexu však naznačuje, že by se mohlo jednat o sušárnu nebo skladiště hrnčířských výrobků (*tamtéž*).

Kroměříž IV (okr. Kroměříž)

K objevu zajímavé obětiny došlo při výzkumu na Rieglově náměstí, kde byl zachycen středověký domu s nízkou kamennou podezdívkou a původně nejspíš dřevěnou nebo dřevohlinitou nadzemní konstrukcí stěn (*Chybová 2009*, 145). Po sejmutí jílovitohlinité úpravy podlahy ležel v úrovni hlinitopísčité dorovnávký, na které byla stavba založena,

keramický bezuchý hrnec obrácený dnem vzhůru a pod ním menší kamenná sekerka nejspíš pravěkého původu spolu se zvířecími kostmi (*Chybová 2009*, 146; obr. 18). Sekerka byla z jemnozrnného pískovce, užšího klínovitého tvaru, s rovným tupým týlem a oboustranně sbroušeným ostřím (*tamtéž*). Byly na ní vidět stopy intenzivního používání (*Chybová 2009*, 146). Kostí pocházející z předních končetin patřily zřejmě jehněti nebo kůzleti (*tamtéž*).

Stavba je rámcově datována podle nálezů stříbrné mince (parvus Jana Lucemburského, kutnohorská ražba z let 1325-1330) ze zásypu do konce 13. a počátku 14. stol. – v témže století dům zanikl požárem (*Chybová 2009*, 145).

Podle autorky výzkumu se jedná o tzv. domovní obětinu, pravěká sekerka byla zřejmě považována za hromový klín, který měl uchránit stavení před úderem blesku, zatímco zvířecí packy, drápy, rohy, zuby nebo srst byly v lidové magii považovány za ochranné prostředky proti nemocem a neštěstí (*Chybová 2009*, 146-148). S velkou pravděpodobností jde o záměrnou depozici, avšak v tomto případě si nemůžeme být příliš jisti, jedná-li se o stavební či domovou obětinu.

Tábor-hrad (okr. Tábor)

Při archeologickém výzkumu HM Tábor na místě bývalého tábořského hradu byly v r. 1993 mezi druhou a třetí hradní věží odkryty základy paláce (obr. 53), ve kterém se nacházela kuchyně s topeništěm (*Chvojka – Krajčic et kol. 2014*, 43; obr. 54). Dno topeniště bylo vyloženo oblázky a pod nimi byly nalezeny 4 stříbrné švábské halíře (*tamtéž*; obr. 55). Podle R. Krajčice se jedná o stavební obětinu, která měla stavbu ochránit stavbu proti požáru apod. (*Chvojka – Krajčic et kol. 2014*, 43). Nezbývá, nežli dát R. Krajčicovi za pravdu.

Rokštejn (okr. Jihlava)

Při archeologickém výzkumu hradu Rokštejna byl r. 1985 v jihozápadním nároží hlavní věže (obr. 46) nalezen skelet dítěte (*Měřínský 2011*, 224). Byl uložen ve skalní rozsedlině (obj. 130) s hlinitopísčítým zásypem bez archeologického materiálu, malty nebo stop po ekofaktech (*tamtéž* i detailní popis nálezové situace; obr. 47). Jednalo se o kompletní kostru novorozence mužského pohlaví s maximálním stářím jednoho týdne, beze stop násilného usmrcení (*Měřínský 2011*, 224; obr. 48). Kostra byla orientovaná SZ-JV a byl u ní nalezen ještě prstní článek asi ročního dítěte (*tamtéž*). Nález byl datován podle stratigrafie a dendrochronologie věže horního hradu do doby po r. 1307 (*tamtéž*).

M. Měřínský nález interpretoval jako typickou stavební oběť, která měla zřejmě ochrannou i prosperitní funkci (*Měřínský 2011*, 226). Kostra byla uložena v místě, odkud byla fortifikace nejvíce ohrožena případným útokem (*tamtéž*).

Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek)

Nález z dalšího hradu byl odkryt při výzkumu r. 1980 v obvodové hradní zdi hradu Hukvaldy. Zde se nacházel soubor 8 zazděných keramických nádob (hrnců; obr. 14), uložených v 1. polovině 14. stol. po trojicích vedle sebe ve vzdálenosti 40-50 cm (*Kouřil – Žáček 1981*, 262; obr. 10 a 12). Byly zasazeny do zdiva nad vstupem ve výšce 12 m, vzdálenost mezi trojicemi činila 180-190 cm (*tamtéž*). Nádob bylo původně zřejmě 9 (devátý hrnec byl zničen při osazení renesančního okna; obr. 11). Delší ploché kamenné překlady nad nádobami a jejich otisky v maltě nasvědčují tomu, že se jedná o záměrné uložení nádob, současné se stavbou zdiva (*Kouřil – Žáček 1981*, 262). Šest nádob bylo uloženo ústím ven, dvě ústím do zdi (*tamtéž*). Nádob č. 2 a 6 (obr. 13) obsahovaly po jedné drobné kosti – vřetenní kost zajíce a prstní článek skotu. Tři nádoby (č. 3, 5, 8) měly na dně totožnou značku v podobě kříže. Materiál i postup výroby je u všech nádob totožný – jde o starší techniku nálepem s obtáčením (*tamtéž*).

Podle autorů lze u nádob zcela vyloučit konstrukční, akustickou či depotní funkci. Z toho důvodu nález považují za obětinu (*Kouřil – Žáček 1981*, 266) a interpretace jakožto stavební obětiny se skutečně nabízí. Je možné, že ostatní nádoby obsahovaly organické materiály, které se nedochovaly.

Kroměříž V (okr. Kroměříž)

Při výzkumu v r. 1994 byla nalezena celá hrncovitá nádoba pod dusanou podlahou v místě vstupu do komorové části domu z 1. poloviny 14. stol. v zadní části gotické parcely ve Vodní ulici (*Chybová 2009*, 149). Výplň nádoby tvořil pouze hlinitopísčité zasypané, avšak mohla obsahovat nějakou organickou látku či tekutinu, která se do dnešních dní nezachovala (*Chybová 2009*, 149). Hrncovitá nádoba byla vložena ještě do torza spodní části jiné, větší nádoby (*tamtéž*; obr. 22).

Mělník (okr. Mělník)

Když byl na začátku 20. stol. budován nový vchod do sakristie kostela sv. Petra a Pavla v Mělníku, byla bourána svislá rovná stěna mezi opěrnými pilíři a ve výšce asi 20 m zedníci narazili na uměle vyzděný sklípek rovnoběžného tvaru, ve kterém ležela mumifikovaná stočená kočka (Čermák 1915, 71). Její tělo bylo vysušené, kostra vypadala, jakoby byla potažená šedou pergamenovou kůží, avšak chlupy se nedochovaly (*tamtéž*). Nález lze datovat do 14. století, kdy byla původní románská bazilika přestavěna v gotickém slohu (Čermák 1915, 71). Podle B. Čermáka je nález dokladem staré pověry, že „zazděný živý tvor přivodí dílu zedníkovu nerozbornou sílu a věkovité trvání“ (*tamtéž*). Dále uvádí analogie nálezů z jiných církevních staveb, např. při opravách chrámu v Rakovnici, Čáslavi a Nymburce byli nalezeni zazdění ptáci (*tamtéž*).

Podobné nálezy zazděných koček byly učiněny na více místech Čech a Moravy. Sedm zazděných koček bylo objeveno při opravách v tzv. Faustově domě na Karlově náměstí v Praze (Holubová – Vachůt 2009, 104), nálezovou situaci je však obtížné datovat. Kočka byla zazděna také mezi dvěma zaklenutími přízemí kasáren v Brně (Holubová – Vachůt 2009, 103). V Jaroměři na Pražském předměstí byly objeveny dvě mumifikované kočky a ve stejném zdivu se nacházela i mince, která nález datovala do doby po r. 1704 (Holubová – Vachůt 2009, 104). Další kočičí pozůstatky byla zachyceny ve zdivu solnice z 18. stol. v Sobotce (*tamtéž*). Mumifikovaná kočka byla nalezena i ve zdivu nad portálem městské brány v Cáchách z r. 1637 (Holubová – Vachůt 2009, 106). V Německu prý byla kočka (hlavně s černou srstí) zazdívaná při opravách církevních staveb nebo byla deponována do základů nových kostelů, případně se po dokončení stavby shazovala z vrcholu věže (Holubová – Vachůt 2009, 106; Andree 1878, 23). Zazděná kočka byla nalezena i v Lublani v domě ze 17. stol. (Kropej 2011, 61). Ve Velké Británii byl tento zvyk zřejmě docela běžný. Vysušená a mumifikovaná těla koček byly objeveny např. v Londýně, Piltonu, za varhanami v Dublinské katedrále, v Tewkesbury, Tyseley a Birminghamu (Merrifield 1987, 129). Podobné nálezy pocházejí také z Gibraltaru, Švédska a Slovinska (Merrifield 1987, 131).

Výběr kočky jako stavební obětiny pravděpodobně vychází z jejího využití v domácnostech jako likvidátora obtížných hlodavců a její deponice ve stavbě by tak měla zaručovat ochranu před škůdci (Holubová – Vachůt 2009, 105). V některých případech z Británie byly spolu s kočkami zazděny dokonce i myši nebo ptáci, což tento výklad potvrzuje (Merrifield 1987, 131). Avšak nemůžeme pominout ani duchovní význam kočky, která byla hluboko do novověku považována za nositele magických sil (Holubová – Vachůt

2009, 105). V Anglii 17. stol. bylo rozšířené přesvědčení, že čarodějnice činí zlo pomocí duchů, které na sebe berou podobu myši nebo krysy (*Merrifield 1987, 131*).

Praha-Vyšehrad (okr. Hlavní město Praha)

K nálezu neobvyklé obětiny došlo při nedávném výzkumu (2014) kostela, který předcházela stavbě baziliky sv. Vavřince na Vyšehradě (*Malíš – Nádějová 2014*). V místě byl zachycen mladší dům, v jehož základovém vkopu ležela olověná bula papeže Bonifáce IX. (obr. 42). Podle vedoucího výzkumu L. Varadzina k její depozici došlo pravděpodobně tak, že někdo ve 14. stol. obdržel papežskou listinu, odstříhl z ní pečeť a tu pak vložil jako obětinu do základů svého domu (*tamtéž*). Vznik domu lze podle buly datovat do doby kolem r. 1400 (*tamtéž*).

Z popisu nálezové situace lze předpokládat, že se skutečně jedná o záměrnou depozici. Použití papežské buly jako obětiny je sice velmi unikátní, ale odpovídá to důležitosti místa. Těžko můžeme v tomto případě hovořit o přežívání předkřesťanských rituálů nebo věrských představ, nález by spadal spíše do kategorie *interpretatio christiana*. Vždyť se jedná o předmět, kterého se dotýkal sám papež, zástupce Krista na zemi, a jako takový musel být ve středověku chován ve velké vážnosti. Jeho funkce v základech domu možná neměla být ani tak apotropaická, jako spíše benedikční – měl posvěcovat základy a potažmo celou stavbu. To se však pohybujeme pouze v rovině hypotéz.

Tábor (okr. Tábor)

Při výzkumu v mázhausu tábořské radnice v r. 2009 pod vedením R. Krajíce z Husitského muzea byly odkryty zbytky velkého domu dřevohliněné konstrukce z 1. poloviny 15. století, který v Táboře nemá žádnou analogii (*Musil 2012*). V podlaze sklepa byl ve vyhloubené jámě nalezen prázdný džbán přikrytý poklicí, zřejmě stavební obětina (*tamtéž*). Dům pravděpodobně zanikl ještě v husitském období (*tamtéž*). Situace zatím nebyla publikována. Pokud by se však jednalo o depozici uloženou do jamky, k jejímuž vyhloubení došlo až během doby užívání objektu, jednalo by se pravděpodobně o domovou obětinu.

Písek (okr. Písek)

Při přestavbě domu čp. 132 U Zlaté koule v Hradební ulici II se majitel F. Meloun prosekal v kamenné zdi těsně pod podlahou sníženého přízemí předsíně do dutého prostou, v němž byl uložen keramický hrnec, zapuštěný do podloží (*Fröhlich 1997, 140*). Ústí nádoby překrýval zlomek dlaždice, utěsněné zeminou obsahující větší uhlíky a drobné úlomky

několika tenkostěnných nádobek (tři z nich měly stejný radélkový pás jako hrnec). Na dlaždici ležely kousky částečně zuhelnatělého dřeva (*Fröhlich 1997, 140*). Hrnec měl jedno prožlabené ucho, jeho hrdlo bylo zdobené třemi plastickými vývalky a pod nimi radélkovým pásem ve tvaru mírně šikmých obdélníků (*tamtéž*). Čtvercová nezdobená dlaždice, vysoká 4cm, měla cihlově červený povrch. Nad hrncem procházela základová spára domu a dobu jeho deponování tak můžeme datovat do poloviny 15. stol. (*tamtéž*).

J. Fröhlich uvádí, že jde o obětinu, která byla zřejmě uložena do obvodové zdi (za předpokladu, že mezi domem a hradební zdí byla ulička). Použití prázdné nádoby jako stavební obětiny není neobvyklé, ale nelze vyloučit, že původně obsahovala předměty z organického materiálu nebo tekutinu, např. svícenou vodu (*Fröhlich 1997, 140*). Vzhledem k tomu, že nálezová situace dokládá uložení nádoby při zakládání nebo během stavby domu, můžeme ji považovat za téměř jistou stavební obětinu.

Olomouc-Hradisko (okr. Olomouc)

Pod podlahou sklepa kláštera zde byl (v sondě 8/77) v mělce zahloubené jamce nalezen keramický hrnec s uchem obrácený dnem vzhůru, obsahující kosti kura domácího (*Bláha 1999, 636*). Datován je do 2. poloviny 15. stol. a podle Josefa Bláhy se jedná o stavební obětinu, kterou zřejmě neuložila duchovní osoba, nýbrž osoba světská pracující na stavbě nebo dokonce sám stavitel (*tamtéž*). Kdo sem hrnec uložil můžeme jen hádat, ale vzhledem k tomu, že se nenacházel v konstrukci stavby, mohlo by se jednat spíše o domovou obětinu. To by však pomohlo rozhodnout jedině publikování celé nálezové situace.

Četnost uložení kostí kura domácího pravděpodobně souvisí s apotropaickou mocí, která byla připisována kohoutovi. Slované věřili, že odvrací všechno zlé, což je zřejmě odvozeno od představy, podle které svým ranním kokrháním plaší zlé síly (*Profantová – Profant 2004, 99; Váňa 1990, 148*).

Plzeň-Radčice (okr. Plzeň-město)

Při ZAV r. 2003 bylo na pozemku ppč. 481/1 v Plzni-Radčicích odkryto raně středověké souvrství, na které navazoval od 14. stol. kamenný dům, jenž se (v několika přestavbách) zachoval až do současnosti (*Čechura – Hus 2009, 229*). V nároží jeho obvodového zdiva, v JV koutu interiérové části základového vkopu byly nalezeny dvě pozdně středověké stříbrné mince (*tamtéž*). Šlo konkrétně o halěř Vladislava II. Jagellonského, který lze datovat do doby po r. 1500, a zhořelecký halěř z Horní Lužice, jehož ražbu numismatici odhadují na období mezi druhou polovinou 15. stol. a přelomu 15. a 16. stol. (*tamtéž*).

Podle M. Čechury a M. Husa jde jednoznačně o základovou obětinu, spojenou se stavbou nového domu, čemuž napovídá depozice v základech domu a navíc v nároží (Čechura – Hus 2009, 229). Tato interpretace se zdá být odůvodněná.

Radošovice (okr. Strakonice)

V Radošovicích byla při průzkumu pozdně středověké sýpky r. 1976 nalezena stavební obětinu (Škabrada – Smetánka 1980, 353). Ve zdivu, zhruba v polovině výšky jižního štítu sýpky usedlosti čp. 9 se při pohledu z interiéru u otvoru po levé kotvě nad horním z dvojice hambalků (obr. 44) nacházel shluk keramických střepů, pocházející asi ze čtyř džbánek a jedné poklice (Škabrada – Smetánka 1980, 355; obr. 45). Jednalo se o běžnou pozdně středověkou hrnčinu, datovanou do 2. poloviny 15. a průběhu 16. stol. (tamtéž). Podle F. Škabrady a Z. Smetánky stavební situace zcela vylučuje náhodný výskyt keramiky nebo možnost, že došlo k dodatečnému zazdění, protože střepy byly otisknuty do malty, která spojitě probíhá do okolního zdiva (tamtéž). Podle autorů průzkumu tento nálezu souvisí s pověrečnými představami a zvyky při stavbě domu a jeho depozice ve štítě lze vysvětlit tím, že se jedná o řemeslně nejnáročnější část objektu, jež je vystavena největšímu vlivu povětrnostních podmínek (Škabrada – Smetánka 1980, 356-358). Jako takový jej můžeme považovat za stavební obětinu.

Radějovice (okr. Strakonice)

Jiří Fröhlich sesbíral stavební obětiny a nálezy hromových kamenů v jižních Čechách. Většina však pochází ze staveb ne starších než 200 let. Mezi středověké depozice patří např. železná tesařská sekerka (o délce 215 mm a šířce ostří 95 mm), která byla objevena ve zdivu staré doškové chalupy čp. 15 v Radějovicích (zřejmě z pozdního středověku) při její demolici (Fröhlich 1992, 245). K uložení železné sekerky mohla vést podle Fröhliche také menší dostupnost pravěké kamenné industrie³³ (Fröhlich 1992, 240). K tomuto nálezu by bylo možné uvést řadu analogií³⁴.

³³ Analogická, i když mladší depozice, byla objevena v základovém zdivu domu ve Strunkovicích nad Blatnicí. Šlo o bronzovou sekerku ze střední doby bronzové (Fröhlich 1992, 240).

³⁴ Další patrně středověký nálezu pochází z hradního smetiště Kozího hrádku u Tábora, jehož osídlení je doloženo v letech 1433-1438. Josef Švehla zde našel zlomek pravěké sekerky, jejíž sekundární umístění a využití však není známo (Fröhlich 1992, 238). Neolitická sekerka byla nalezena také např. ve středověké tvrzi u rybníka ve vsi Vepice (okr. Písek) r. 1940 (Fröhlich 1992, 243). V novověku pak byly hromové kameny běžné ukládány na půdu (Milešov, Prachatice), často za trám (Brtec). Při stavbě domů se vkládaly do zdiva (Černá u Pošumaví, Kolvín), nad dveře (Žišov), nebo také pod práh (Marčovice), dále do stodol na ochranu obilí (Dolní Bukovsko) atd. (Fröhlich 1992, 239-240). J. Fröhlich uvádí také zajímavou informaci, že hromové klíny se prodávaly na pouti v rakouském Mariazellu (tamtéž). Nálezy jiných suvenýrů z tohoto poutního místa po celých jižních Čechách podporují hypotézu, že stejnou cestou se sem mohly dostávat i hromové kameny (Fröhlich 1992, 240).

Ždánice (okr. Hodonín)

Zajímavý je nález mumie chrta, zazděné ve stropě mezi sálem a půdou jihozápadní věže ždánického zámku, postaveného v letech 1548/1549 (*Podborský 1997, 23-24*). Mumie se dnes nachází ve Vrbasově muzeu ve Ždánicích (*tamtéž*). Výběr psa jako obětiny mohl být založen na stejném principu, jako výběr kočky, tj. že zvíře ve vztahu ke stavbě bude mít stejnou funkci, která je pro ně typická za života. Pes jakožto hlídač se tak mohl stát symbolických a trvalým ochránce nové stavby (*Holubová – Vachůt 2009, 105*).

Křivoklát (okr. Rakovník)

Během systematického archeologického výzkumu hradu Křivoklátu byl při rekonstrukci velké pozdně gotické bašty na přelomu let 1976 a 1977 objeven kamenný sekeromlat (*Durdík 1986, 189*). Nalezl jej však ředitel hradu L. Junek ve vyváženém materiálu z interiéru bašty, kdy se již těžily vrstvy pod masivní subrecentní zavázkou, tvořenou pivovarským popelem (*tamtéž*). Stratigrafie sestávala z několika vrstev destruktivního charakteru (zřejmě navážek), pod kterými ležela šedohnědá 50 cm mocná vrstva hlinitého charakteru vzniklá až po zániku bašty (*Durdík 1986, 189*). Pod ní se již nacházely vrstvy, ze kterých pravděpodobně pochází sekeromlat – písčítá, 35 cm silná vrstva jílu, a pod ní masivní spáleniště (*Durdík 1986, 189-190*). Tyto vrstvy jsou s největší pravděpodobností pozůstatkem roubeného či hrázděného obranného polopatra a vysokého krovu bašty³⁵ (*Durdík 1986, 190*). Teprve potom byla hnědá kamenitá úroveň, kterou již lze spojovat s dobou života bašty (*Durdík 1986, 189*).

Vrtný hlazený sekeromlat s mírně kónickým vývrtem a šikmo postaveným ostřím byl vyrobený ze šedo zelené břidlice (*Durdík 1986, 189*). Stopy funkčního opotřebení na něm nebyly zjištěny, avšak na obou bocích bylo patrné sekundární ohlazení. Při nálezu byl podle sdělení L. Junka obalen jílem (*tamtéž*). Sekeromlat byl datován do období kultury s vypíchanou keramikou (*Durdík 1986, 190*).

Dle nálezové situace byl sekeromlat původně asi umístěn v posledním podlaží či v krovu bašty (*Durdík 1986, 190*). Ta byla postavena na přelomu 15. a 16. století, roku 1643 podlehla požáru a nebyla obnovena (*tamtéž*). Protože na lokalitě nebyly výzkumem

Kamenná neolitická či eneolitická sekerka byla nalezena také při povrchových sběrech v areálu Hradu u Čtyřkol na Benešovsku (*Durdík 2007, 215*). Ohlazení její zadní lomné plochy by mohlo svědčit o škrábání prášku, který byl z tzv. hromových kamenů běžně užíván k magickým a pověrečným technikám (*Durdík 2007, 215*). K. Čermák nacházel pravěké kamenné nástroje při svých výzkumech v Čáslavi ve středověkých domech i ve studni (*Sklenář 1999, 52*). Podobné nálezy byly učiněny také v Německu pod podlahou domu v zaniklé středověké vesnici v Pockau (*Geupel 1987, 2-4*).

³⁵ Jílovitá vrstva vznikla pravděpodobně z nevytavené mazanice, písčitou složku lze přičíst skutečnosti, že ochoz byl podle ikonografických pramenů omítnutý (*Durdík 1986, 190*).

zachyceny žádné stopy po neolitickém osídlení, předpokládal T. Durdík, že sekeromlat byl na hrad přinesen až ve středověku (*tamtéž*)³⁶. Záměrné uložení hromového klínu v obranném polopatře, resp. krovu bašty by odpovídalo pověře, že ochrání stavbu před úderem blesku a ohněm (viz str. 80-81). Tento nález tedy pravděpodobně dokládá rozšíření pověry o hromových kamenech i do nejvyššího sociálního prostředí pozdního středověku a raného novověku (*Durdík 1986, 190*).

Kroměříž VI (okr. Kroměříž)

Při archeologickém výzkumu holandské části Květné zahrady v Kroměříži byl nalezen skelet psa, jenž spočíval v mělké prohlubni pod úrovní kamenné podezdívky drobné (asi hospodářské) stavby, která pravděpodobně souvisí s předměstskou osadou Štěchovice (*Chybová 2009, 149*). Nález je datován do 16. stol. a podle Chybové by se mohlo jednat o stavební obětinu (*Chybová 2009, 149*).

Vítkův hrádek (okr. Český Krumlov)

Dva bronzové meče s jazykovitými rukojeťmi, dlouhé cca 64 cm, byly v r. 1880 nalezeny cca 10 kroků od vchodu do hrádku v hloubce kolem 10 cm (*Fröhlich 1992, 245*). Rozdílná patina mečů a výsledky průzkumu na místě téměř s jistotou vylučují zakopání mečů ve střední době bronzové, kdy byly vyrobeny (*tamtéž*). Podle J. Fröhlicha připadá v úvahu možnost uložení z magických důvodů (ochrana vchodu) v době po založení vnějšího opevnění v 16. stol. (*Fröhlich 1992, 245*). K tomuto nálezu nemáme žádné analogie a i když se zdá být Fröhlichova interpretace lákavá, je to pravděpodobně jen jedna z možností.

Opava (okr. Opava)

Starším nálezem (z r. 1904) je prázdná pokladnička ve tvaru cihly a kachel, které byly objeveny v nice domu č. 26 na Masarykově třídě (dříve ulice Herrengasse a poté tř. Vítězného února) v Opavě (*Kouřil - Žáček 1981, 266-267*). Pokladnička je dnes v inventáři fondu Slezského zemského muzea v Opavě, datovaná do 16. stol. (*tamtéž*). Bližší informace nám bohužel chybí, ale i přesto lze v daném případě uvažovat o záměrné depozici, které mohla být připisována ochranná funkce.

³⁶ Neregistrovaný analogický nález byl ve 30. letech minulého století učiněn v Častoncích u Křivoklátu (*Durdík 1986, 190*).

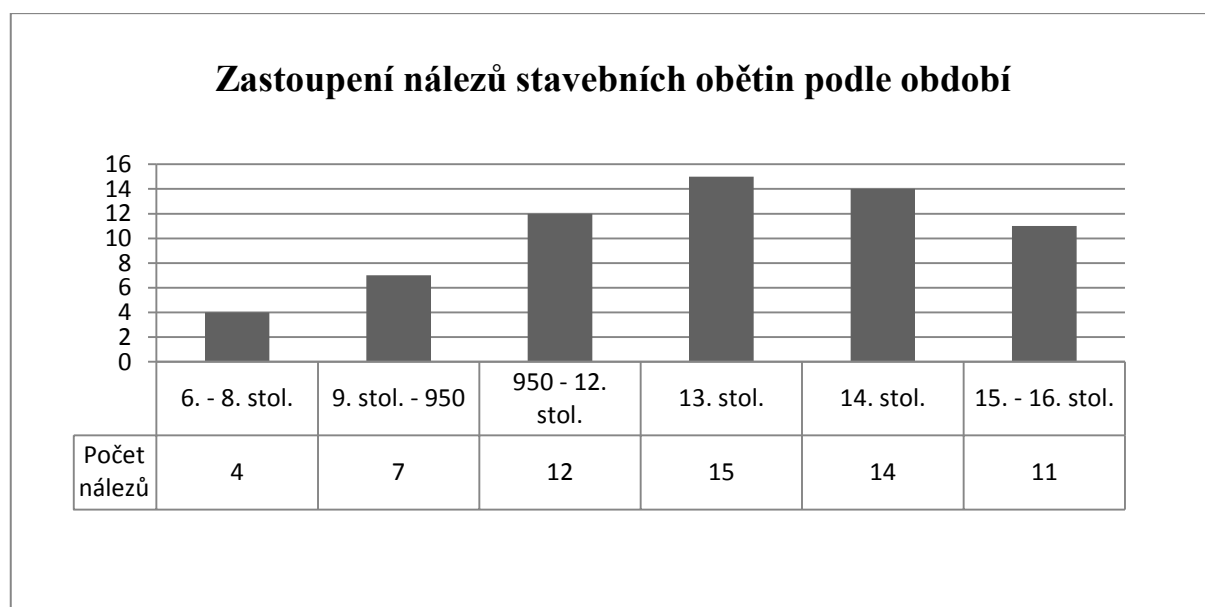
Na závěr uvedme ještě jeden hezký nález z Malhostovic (okr. Brno-venkov), i když ten je datován již do 17. století. V dutině v kamenných základech domu čp. 15 zde byla objevena široká keramická mísa s mincí (*Michna 1973, 37*). Nádobu byla zcela neporušená, vyrobená z šedé hlíny s okrajem zdobený obíhající rýhou s výlevkou (*tamtéž*). Mince uvnitř nádoby byla identifikována jako trojník Leopolda I., ražba opolské mincovny ve Slezsku r. 1669 (*Michna 1973, 37*). Nález a tedy celá budova jsou tedy datovány post quem 1669.

Protože vnitřek a vnější povrch nádoby nesl stopy malty, která byla shodná s maltou v okolní zdi, musela být nádoba základů deponována během stavby (*tamtéž*). Podle P. Michny jde jednoznačně o stavební oběť (*Michna 1973, 37*) a nezbývá, než mu dát za pravdu.

4.3 Shrnutí

V přechozí podkapitole jsem podala výčet 73 nálezových situací z území dnešní České republiky, které byly interpretovány jako stavební, základové nebo domové obětiny. Z toho 18 případů je téměř jistých stavebních obětín (A), 44 nálezů je jistých o něco méně (B, C), 7 nálezů je spíše nepravděpodobných nebo špatně interpretovaných (D, E) a u 4 nálezů nelze určit stupeň pravděpodobnosti kvůli nedostatku potřebných informací o nálezové situaci.³⁷

Nejvíce zjištěných stavebních obětín pochází překvapivě z vrcholně středověkých situací. Poměrně velký počet obětín je pak ještě z mladší doby hradištní a pozdního středověku. Nejméně nálezů je obecně z raného středověku (z časně slovanského období, starší a střední doby hradištní). Tento stav však nemusí ani tak odrážet středověkou realitu, jako spíše míru archeologicky prozkoumaných lokalit z jednotlivých období.

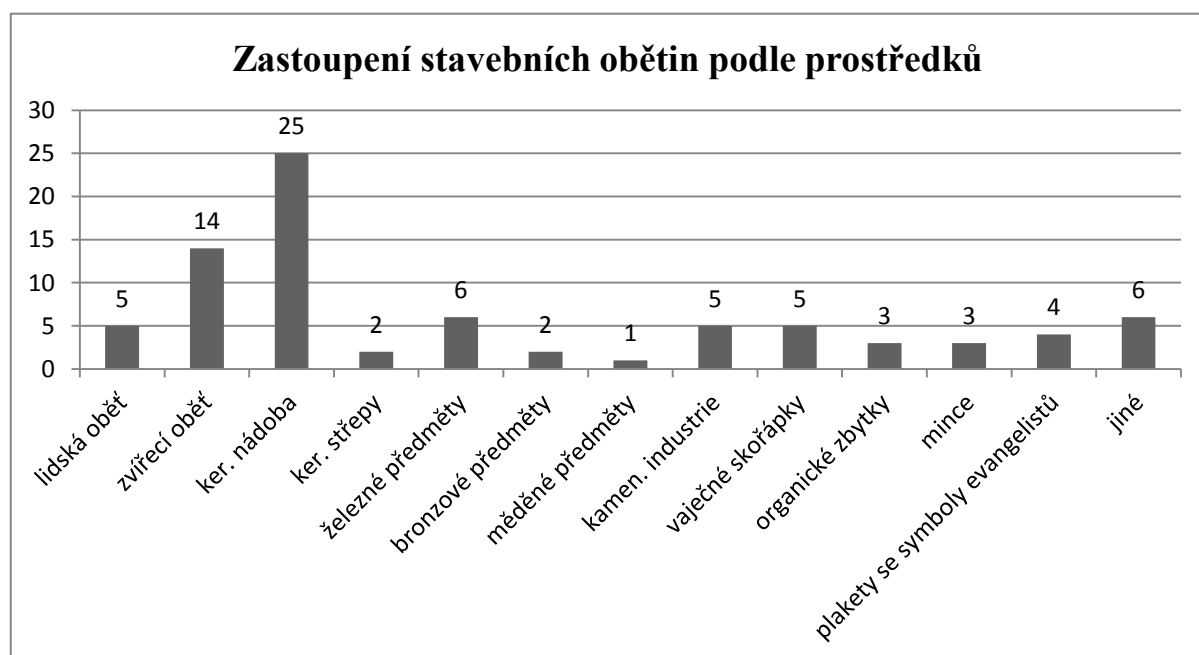

Z prostředků (deponovaných objektů) jsou nejčastěji zastoupené keramické nádoby. Jak jsem již ale uvedla, nádoby měly ve většině případů spíše jen obalovou funkci. V případech, kdy jsou nalézány prázdné, se předpokládá, že jejich původní obsah se nedochoval, že mohly obsahovat např. svícenou vodu. Ale je tento předpoklad opravdu správný? Britský archeolog R. Merrifield se tímto problémem zabýval a zjistil, že záměrné uložení nádob do základů nebo do zdíva budov bylo zachyceno nejen v Anglii a v Nizozemsku, ale i v Německu, kde byly deponovány prázdné nádoby ještě v 19. stol.

³⁷ V následujících grafech je počítáno již pouze s těmi nálezy, které lze interpretovat jako stavební či základovou obětinu, tj. nejsou započítány nálezové situace kategorie D a E.

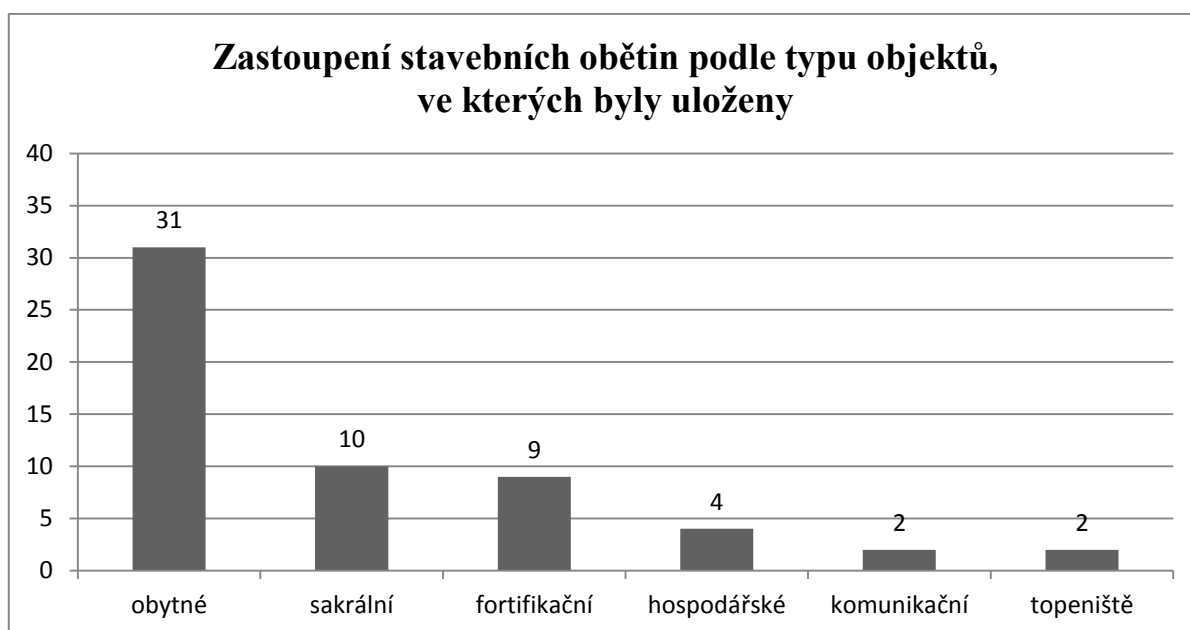
považovány za „šťěstí“ domu (Merrifield 1987, 119). Většinou se jednalo o kameninové džbány nebo keramické hrnce, někdy obsahující popel nebo skořápky vajec, ale často byly zcela prázdné (tamtéž). Hrnce a džbány se běžně objevují pod prahy v nizozemském Oldenzaalu, kde přežívala tradice, že zlého ducha lze zavřít do krabice, která se hodí do vody, kde démon zahyne (Merrifield 1987, 120). Zdejší nádoby proto sloužily jako pasti pro zlé duchy, vlákané do nich na pokrmy, které někdy obsahovaly (tamtéž). To jen dosvědčuje širokou škálu lidových představ spojených s domem a jeho ochránci, které v Evropě přežívaly po mnoho staletí.

Druhým nejčastějším prostředkem je zvíře, příp. jeho část (lebka, končetiny atp.) a nejčastěji zastoupeným druhem zvířete je kur domácí. Na třetím místě jsou pak železné předměty (klíč, sekera, amorfní kusy železa). Železu byla pravděpodobně během celého středověku přisuzována moc zajišťující sílu a pevnost. Podobný význam mohl být připisován i jiným kovům, např. bronzu či mědi, které jsou však zastoupeny jen v jednotkách. Čtvrtou nejčastější obětinou je pravěká kamenná industrie (hromové klíny), vaječné skořápky a překvapivě i lidská oběť. V církevních stavbách byly pravděpodobně ne zcela ojediněle ukládány plakety se symboly evangelistů (o nich více v kap. 6). Mezi méně ukládané středověké obětiny patří mince (ty naopak v novověku a 19. stol. patří mezi nejčastější formy stavebních obětin), dále organické zbytky (obilí, rostliny ad.) a keramické střepy. Pouze jedním nálezem jsou potom zastoupeny kachel, přeslen, vřeten, miniatura pece, kámen s rytinou, pokladnička a papežská bula.

Zaměříme-li se na typy staveb, ve kterých byly stavební obětiny nacházeny, nejvíce jsou zastoupeny obytné objekty, dále sakrální a fortifikační stavby. Méně se obětiny vyskytovaly v hospodářských objektech a ještě méně v komunikačních stavbách a v topeništích. U dvou nálezových situací nelze určit, o jaký druh objektu se jedná.

Obecně tedy lze říci, že nálezy obětín převažují v profánních stavbách. Avšak nelze pominout skutečnost, že zastoupení obětín v církevních objektech je až překvapivě vysoké (a zdaleka ne všechny obětiny mají křesťanský charakter).

Co se týče místa uložení v daném objektu, nejvíce byly stavební obětiny nalézány pod stěnou nebo ve stěně (v 19 případech), dále pak v nároží (11) a pod podlahou (11). Méně často v blízkosti otopného zařízení (4) a u vstupu do objektu (3). Jen výjimečně byly zachycené stavební obětiny pod prahem, pod pilířem, ve štítu střechy, ve stropě, u paty hradby nebo v tělese valu. U dvou nálezů bylo uvedeno, že se nacházely v základech bez přesnějšího místa určení a u tří objektů nebylo možné místo nálezu určit.

Z toho však nevyplývá, že by nejčastěji byly stavební obětiny ukládány ve stěnách, spíše to odráží povahu archeologických pramenů jako takových. Ve většině případů jsou zkoumány objekty, z nichž se zachovaly pouze základy a pravděpodobnost, že nalezneme základovou obětinu uloženou pod stěnu nebo do základového vkopu je tedy mnohonásobně vyšší a její následná interpretace jasnější.

5. Etnografické prameny

Stejně jako prameny písemné, jsou i etnografické prameny pro studium stavebních obětí důležité a v mnoha směrech nepostradatelné³⁸. Etnografie nám může být vodítkem k poznání lidové víry, pověr a zvyků, které na venkově přetrvaly mnohdy až do 20. století. Zároveň však nelze s těmito prameny zacházet zcela nekriticky a uplatňovat je jako vysvětlení toho, co nalézáme v archeologii. Protože stavební a základové obětiny jsou rituálem, který provází lidstvo vlastně již od doby, kdy si začalo stavět první trvalá obydlí, mohli bychom předpokládat určitou návaznost. Nemůžeme však dávat zvyky zachycené na venkově 19. a 20. stol. do přímé souvislosti se zvyky o mnoho staletí staršími. Lidové představy a rituály se postupem doby měnily, jejich původní smysl sice mohl zůstat stejný, ale znalost přesného významu jednotlivých úkonů se vytrácela a předávání z generace na generaci nakonec bylo mnohdy vázáno už jen jakousi úctou k tradici³⁹.

Kromě etnografického materiálu o lidových zvycích a o víře v nadpřirozené ochránce domova bude věnována pozornost také velmi rozšířeným lidovým písním a pověstem vyprávějícím o zazdívání lidí při stavbě veřejných budov. Tyto pověsti nelze sice brát jako vypovídací prameny příliš vážně (zvláště proto, že některé pravděpodobně vznikly až na základě starých nálezů zazděných lidských kostí a staly se tak vlastně jakousi lidovou interpretací), ale jsou jasným odrazem všeobecně rozšířených lidových představ o stavebních obětech a o tom, jak významnou roli hrálo v životě našich předků založení nové stavby.

Předkládané poznatky o lidových zvycích, pověrách a pověstech byly sesbírány v různých částech Evropy a mohlo by se zdát, že tvoří zcela homogenní celek. Cílem tohoto výčtu je však podat co nejširší přehled lidových představ a analogií, který nám otevírá více možností, jak na danou problematiku nahlížet. I přes poměrně velké vzdálenosti mezi etnograficky zkoumanými oblastmi můžeme totiž pozorovat podobné prvky a rysy v lidových představách souvisejících se stavbou domů i veřejných budov.

³⁸ O významu etnografických pramenů pro archeologické bádání pojednal již P. Vařeka ve svém článku *Stavební obětiny z české a moravské středověké vesnice v archeologických pramenech* (Vařeka 1991).

³⁹ O tom jsem se nejlépe přesvědčila v rozhovoru s manželi Bojovic z Makedonie (viz níže), kteří vložení stavební oběti do základů svého domu a většinu rituálů s tím spojených odůvodňovali pouze tím, že „je to tradice“.

5.1 Lidové zvyky spojené se stavbou domu

Pramennou základnu tvoří několik etnografických studií o lidových obřadech a pověrách spojených obydlím, a to na Valašku (*Černocký 1940*), v západních Čechách (*Vařeka 1987*), v Javorníkách (*Plessingerová 1969*), na Slovensku (*Bednárik 1944*), na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi (*Bogatyrev 1936*), dále v Polsku (*Bystroń 1917*), na západní Ukrajině (*Hošitska 2010; 2012*) a na Balkáně (*Sikimić – Hristov 2007*). Zajímavým doplněním je i článek o třech ojedinělých kamenných obětinách z moravského Valašska (*Štefan – Varadzin 2000*). Daným tématem se v obecnější rovině zabývali i další badatelé (*Máchal 1995; Sklenář 1999; Váňa 1990; Zíbrt 1995*).

Ke zvyklostem spojeným se stavbou nového příbytku patří kromě kladení stavebních či základových obětí také výběr místa vhodného pro stavbu, výběr stavebního materiálu, zvyky prováděné na začátku a na konci stavebních prací a obřady spojené s prvním vstupem do novostavby. Mnohé z těchto obyčejů můžeme řadit i mezi zvyky rodinné, výroční, hospodářské, právní, společenské apod., protože jsou nedílnou součástí života jako celku (*Plessingerová 1969*, 15). Kromě ochranných opatření, která mají obyvatele nového domu chránit před všemi zlými vlivy a která můžeme počítat mezi tzv. „bílou magii“, byly rozšířené i praktiky tzv. „černé magie“, které měly domu a jeho obyvatelům naopak uškodit. Takové úkony byly prováděné pochopitelně lidmi z venku, většinou nepřejíci sousedy. O rozšíření těchto magických opatření svědčí mj. i záznam z Kroměřížské kroniky (viz kap. 3).

V následujícím přehledu se zaměříme na výběr jednotlivých zvyků z různých oblastí podle chronologického sledu výstavby domu.

5.1.1 Výběr místa vhodného pro stavbu

Jako první krok ke stavbě nového obydlí bylo třeba rozhodnout, které místo bude pro dům nejvhodnější. Na základě východoslovanského etnografického materiálu vymezil P. Vařeka tři hlavní hlediska pro výběr místa; 1. praktické hledisko, 2. univerzální klasifikace prostoru, 3. charakteristika místa ve vztahu k obydlí (*Vařeka 1994*, 128).

Zatímco pod Javorníky a v západních Čechách byly v minulém století zaznamenány už jen důvody výběru čistě praktické, vyplývající z rodinného vlastnictví, dědických zvyklostí a nutnosti přizpůsobit se volným stavebním parcelám (*Plessingerová 1969*, 16-17; *Vařeka 1987*, 4), na Valašsku se při výběru správného místa mísily zkušenosti hospodářské a komunikační s lidovými tradicemi a pověrami (*Černocký 1940*, 172-173). Obecně měl být dům postaven na suchém, lehce vyvýšeném místě, blízko vodního toku, s okny na východ či

na jih (*tamtéž*). Vedle toho však věřili, že stavět při pni stromu přináší štěstí a chlévy stavěli tak, aby stál dobytek hlavou k východu (*tamtéž*). Naopak nebylo dobré stavět na stinných místech nebo blízko močálů, které byly opředeny pověrami a spojovány se světlonochem a bludičkami (*Černocký 1940, 173*). Rovněž byla tabuizována místa v blízkosti hřbitova nebo na rozcestí (kde se zdržují duchové) a místa, kde došlo k vraždě nebo sebevraždě (*tamtéž*).

V Zakarpatské Ukrajině lidé věřili, že dům by neměl stát blízko cest a hranic, protože jakákoli hranice byla považována za místo nečisté (*Hošitska 2012, 543*). Stejně tak se nesmělo stavět na místě, kde byl zabit nebo pohřben nějaký člověk (*tamtéž*). Vyloučená byla i místa, kde již předtím stála jiná budova, protože na takovém místě mohl kdysi někdo zemřít a pokud předchozí budova zanikla požárem, bylo místo zcela tabuizováno, protože se věřilo, že by požárem zanikla i nová stavba (*Hošitska 2012, 545*).

V Polsku byla výběru správného místa ještě na začátku minulého století věnována velká pozornost. V okolí Lodže se dokonce věřilo, že když někdo nemá ve svém příbytku štěstí, musí jej opustit a postavit dům na jiném místě (*Bystroń 1917, 2*). Podkarpatští Rusíni věřili, že na stepích a v lesích jsou místa, kde přebývá ďábel, a kdo si na takovém místě postaví dům, zemře nebo bude trpět chudobou (*Bystroń 1917, 3*). Velmi zakořeněná zde byla také představa, že není dobré stavět dům na místě dřívější cesty, protože po cestě si chodí ďábel pro zlé lidi a zanechává na ní stopy (*tamtéž*). V okolí Opole nebylo možné stavět chlév na místě, kde byla zakopaná mršina (*tamtéž*). Také se věřilo, že byla-li nějaká stavba stržena a opuštěna, měla by se tak nechat. S tím zřejmě souvisí i ruská pověra, že stará pec ve zbořené chalupě se nesmí zničit a nesmí se jí dokonce ani dotýkat, což lze považovat za relikt starobylého uctívání rodinného ohně, jehož zničení bylo považováno za svatokrádež (*tamtéž*). Později z toho zřejmě vznikla představa, že ve starých kamnech sedí ďábel (*Bystroń 1917, 4*). Stejně jako na Ukrajině, ani v Polsku nestavěli dům na místě, kde hořelo, aby novostavbu nepotkal stejný osud (*tamtéž*). Poměrně častá je představa, že kde jednou udeřil blesk – *piorun*, udeří za každých sedm let znovu, ani na takovém místě se proto dům stavět neměl (*tamtéž*).

Aby lidé zjistili, je-li dané místo šťastné nebo nešťastné, uchýlovali se i k věštění. V Polsku i v Rusku se věštilo z vody a žita (*Bystroń 1917, 4*). V Polsku sypali žito do sloupových jam, aby dal Bůh dobré žití, a do čtyř rohů kladli kousek chleba a sklenici vody (*Bystroń 1917, 5*). Pokud vody do druhého dne přibylo, bylo to místo považováno za šťastné (*tamtéž*). Zjednodušená forma věštby je pomocí kusu chleba, který klade hospodář po položení základů na každý roh chalupy. Jestliže přes noc chléb spadne nebo zmizí, je to místo nešťastné a základy se musí přesunout jinam (*tamtéž*). V okolí Varšavy kladli po ukončení

stavby na vrchol domu lahev se svččenou vodou a krajíc chleba (*Bystroň 1917, 5*). Když po třech dnech nebyly ani voda ani chléb porušeny, znamenalo to štěstí pro obyvatele novostavby (*tamtéž*). Na Ukrajině zase sypali při začátku stavby kupky žita do čtyř rohů domu, na vrchol kladli kousek chleba a špetku soli, do hrnce nalili třikrát devět polévkových lžic vody a umístili je blízko chleba. Pokud bylo místo dobré, zůstalo to všechno po dobu tří dní neporušené (*tamtéž*). V Rusku byl při hledání místa vhodného pro stavbu nového domu potřeba souhlas *domového* (*Máchal 1995, 53*). Dělo se to tak, že hospodář na vybraném místě nasypal čtyři hromádky žita a když zůstaly netknuté do druhého dne, mohl začít stavět. Kdyby bylo žito rozmetáno, znamenalo by to nesouhlas domového a muselo by se hledat jiné místo (*tamtéž*).

Mezi církevními zákazy se ve středověku objevovalo také orání brázd při zakládání osad, které měly chránit proti zlým lidem a duchům. Tento obyčej je společný pro celou Evropu, avšak ve své nejstarší podobě se zvyk dochoval zřejmě na Rusi (*Zíbrt 1995, 125*), kde při zakládání osady zapřáhli do malého pluhu černého kohouta, vyorali s ním dokola brázdu a zaživa jej pak zakopali, aby nebylo nemocí. Místo kohouta mohli zapřáhnout také býka a krávu (*Zíbrt 1995, 126*). Základ tohoto zvyku tkví patrně ještě ve starověku a motiv brázdy jako hranice kolem osady se nápadně podobá pověsti o založení Říma.

Zánik těchto archaických forem výběru vhodného místa spojuje P. Vařeka s nástupem plánovitě rozvržených půdorysů osad (*Vařeka 1994, 128*).

5.1.2 Výběr stavebního materiálu

Jednalo-li se o stavbu ze dřeva, byl důležitý i výběr stromů. Některé stromy byly totiž podle lidové víry považovány za nečisté, zpravidla ty, do nichž udeřil blesk, nebo u kterých se stalo nějaké neštěstí (*Vařeka 1994, 127*).

Na Valašsku lidé nestavěli z břízy či osiky, protože na ní se oběsil Jidáš (*Černocký 1940, 176*). O topolu a vrbě se zase věřilo, že v nich sídlí duchové, a habr přináší neštěstí (*tamtéž*). Stejně tak se nemělo stavět ani ze stromu, na kterém se někdo oběsil nebo se u něj stal nějaký zločin, ze stromu poznamenaného bleskem a ze stromu, na němž roste jmelí (*tamtéž*). Nepoužívalo se ani dřevo z vyhořelé chalupy, protože to by mohlo přitáhnout nový požár (*tamtéž*). Někde také věřili, že dříví pokácené na podzim přináší neštěstí a dříví z období mezi sv. Lucií a Mlád'átky (13. – 28. prosince) způsobuje úmrtí dětí v chalupě a hádky mezi manželi (*tamtéž*).

V Javorníkách naopak výběr dřeva závisel pouze na praktické stránce věci, určené staletou zkušeností lidí pracujících se dřevem (*Plessingerová 1969, 17*). Dřevo muselo být

vyschlé, pevné, nenapadané hmyzem a pokácené nejlépe v květnu, kdy jsou stromy nejpevnější, nebo na podzim, kdy jsou nejvyzrálejší (*tamtéž*).

V okolí slovenské Banské Bystrice se považovalo za nejlepší kácet stromy na stavbu v únoru, ale jen v době, kdy měsíc narůstal (*Bednárík 1944, 28*). Také se nemělo stavět ze stromu, do kterého uhodil hrom, protože do takového stavení by také udeřil (*tamtéž*). Jinde věřili, že ve stromě, do něhož uhodil blesk, sídlí čert, a takový strom byl proto považován za nečistý a nevhodný ke stavbě (*Bednárík 1944, 29*). Na Žilinsku nestavěli ze stromu, který někoho zabil, protože takový strom je nešťastný (*tamtéž*).

5.1.3 Doba vhodná pro započetí stavby

Určení počátku stavebních prací mohlo záviset jak na čase kalendářním, tak i lunárním. Někde považovali za důležité začít v určitém měsíci, dni v týdnu nebo denní době, jinde se řídili podle měsíčních fází, případně obojím.

Na Valašsku se věřilo, že nejlepší je stavbu započít v první čtvrti měsíce, a to v pondělí, kdy „Pán Bůh nadělí“, případně i v úterý, čtvrtek nebo v sobotu (*Černocký 1940, 173*). Případně-li některý z těchto dnů na 1. května, znamenalo to, že v novém domě bude zajištěn klid, štěstí a spokojenost (*tamtéž*). Za nevhodný den pro začátek stavby byla považována středa a pátek, vyskytují se však i výjimky (*tamtéž*). Za všeobecně dobrou denní dobu pro začátek stavby bylo považováno poledne, stejně jako východ slunce a potom každá sudá hodina (*tamtéž*).

V Javorníkách začínali stavět většinou na jaře a do nového domu se stěhovali na podzim (*Plessingerová 1969, 17*), opět spíše z praktických důvodů. Za příznivé dny pro nastěhování bylo považováno pondělí, úterý nebo čtvrtek (*tamtéž*). Naopak středa, pátek, sobota a neděle byly dny pro nastěhování nevhodné (*Plessingerová 1969, 18*).

V západních Čechách považovali za nejlepší začít stavět na jaře po svátku sv. Řehoře a sv. Josefa, patronů zedníků a tesařů (12. a 19. března). Dnem nejvhodnějším pro počátek stavebních prací bylo pondělí, nikdy se nesmělo začínat v neděli nebo o svátku (*Vařeka 1987, 4*).

Na Banskobystricku se mělo začít stavět nejlépe v pondělí nebo ve čtvrtek, rozhodně ne v úterý nebo v pátek (*Bednárík 1944, 29*). V okolí Trenčína lidé věřili, že pec se má stavět jen tehdy, když měsíc ubývá, protože pak bude ubývat i hmyz v domě (*tamtéž*).

V Polsku byl za nešťastný den pro počátek jakékoli práce považován pátek, někde i pondělí (*Bystroń 1917, 2*). Sobota byla naopak dnem šťastným (*tamtéž*). Podobnost nacházíme na západní Ukrajině, kde byly za nešťastné dny považovány pondělí, středa a

pátek (*Hošitska 2012*, 546). Nejúspěšnějším dnem je pak sobota, která je pro všechny východní Slované dnem šťastným (*tamtéž*).

V Polsku bylo prý nejlepší započít stavbu v době úplňku, protože plný měsíc znamenal, že v novém domě bude všeho dostatek (*Bystroń 1917*, 2). Lidé také věřili, že jestli někdo zemřel bezprostředně po přestěhování se do novostavby, byla stavba započata ve špatný čas (*tamtéž*). V Makedonii zase věří, že zemře-li někdo z rodiny během stavby nového domu, měly by se stavební práce zastavit a v daném domě raději nebydlet. Základy obydlí je pak nejlepší začít kopat v době, kdy měsíc dorůstá (podle ústního sdělení manželů Bojović).

5.1.4 Základové a stavební obětiny

Největší pestrosti se těší zvyky deponování obětí na různá místa v domě během jeho výstavby. Byla-li oběť deponována do základů, pak nejčastěji pod tzv. úhelný kámen, tedy kámen v nároží stavby. Někdy byla ukládána také pod první trám či do otvoru v něm. Stavební, ale i domové obětiny a magická opatření se dávaly pod tzv. svatý kout (roh diagonálně proti topeništi), pod práh domu a pod topeniště. Při stavbě pece, jakožto nositelky starobylé úcty k domácímu ohni, se někdy dodržovaly podobné obřady jako při stavbě obydlí.

V následujícím přehledu jsou etnografické doklady deponování obětí rozděleny podle místa uložení.

1) Základy a úhelný kámen

Do základů stavby se často ukládaly krvavé i nekrvavé obětiny. Na Valašsku bylo podle tradice dobré chránit stavbu zejména v místě úhelného kamene, proto se pod něj nebo na něj během stavby základů domu kladly nejrůznější obětiny – peníze, zlaté předměty (prsten, lžice) a obilí (*Černocký 1940*, 173). Někde vyrývali do úhelného kamene dokonce kříž a do něj teprve vkládali peníze (*Černocký 1940*, 174). V jedné valašské vesnici dávali pod úhel mísu s mlékem pro hada hospodářička (o něm více v podkapitole 7.2), kterou jinde kladli většinou pod práh domu (*Černocký 1940*, 173). Lidé také věřili, že dát do „úhlu“ kámen, který ležel na mezi (hranečník), nosí smůlu (*tamtéž*), což zřejmě souvisí s obecnou tabuizací hranic v lidových představách. Pod úhelným kamenem byl při kopání sklepa na místě jedné zbořené valašské chalupy (asi z roku 1539) nalezen kámen v podobě nízkého válce s vyrytými znaky, které I. Štefan a L. Varadzin interpretovali jako římské číslice (*Štefan – Varadzin 2000*, 698-700). Mohlo by se jednat o závaží označující hmotnost v moravské či vídeňské libře, které se stalo stavební obětinou až sekundárně (*Štefan – Varadzin 2000*, 700).

Jediným dokladem krvavé obětiny na Valašsku je zazdívání živých žab⁴⁰, o kterých se věřilo, že dodávají stavbě pevnosti a pravděpodobně i odolnosti proti vodě (Černocký 1940, 174). Obětiny byly různě kombinovány podle tradice v jednotlivých rodinách. Tak mohly být do základů jedné stavby uloženy obětiny všech typů, např. mléko pro hada, peníze, kříž, podkova, byliny apod. (*tamtéž*).

V západních Čechách bylo zvykem vkládat do základů stavby lahev se zápisem o stavebníkovi a datem započetí stavby (*Vařeka 1987, 4*). K lahvi se někdy přidávaly i mince (*tamtéž*). Podle starší tradice dávali lidé do základů domu tři groše, tři proutky svčených kočiček a chlebovou placku zv. „podplamenice“ nebo „hnětanka“ upečenou ze tří hrstí mouky (*tamtéž*).

V Javorníkách kladli až do začátku 20. stol. pod jeden roh domu lahev se svčenou vodou (*Plessingerová 1969, 17*). Pouze v jedné vsi dávali do základů rybu, „*abi ľudzja boľi čerstvi*“ (*tamtéž*). Do zděných domů lidé dávali obětiny, většinou peníze, pod první cihlu v rohu, kde býval stůl – tedy pod tzv. svatý kout (*Plessingerová 1969, 17-18*). Svatý kout byl z celého domu místem chovaným v největší úctě a podle lidové víry pod ním sídlil domácí had (*Plessingerová 1969, 19*). I v západních Čechách bylo ještě v minulém století zaznamenáno povědomí o úctě ke svatému koutu, avšak zvyky s ním spojené se již nedochovaly (*Vařeka 1987, 7*).

Na Slovensku v Prešovském kraji se do čtyř rohů domu vkládali mince, svčené obilí, sklo či vosk z kostela (*Bednárík 1944, 8*). Zajímavé je, že chléb, který bychom zřejmě považovali za obětinu zajišťující dostatek úrody a jídla, měl na Slovensku především ochránit dům před ohněm (*tamtéž*). Lidé zde proto dávali do čtyř rohů kousky chleba, který zapomněli vytáhnout z pece, aby dům ochránil před požárem a bleskem – „*od Perúna*“ (*tamtéž*).

Pod základový kámen v okolí Banské Bystrice dávali peníze, chléb a česnek nebo posvěcený koláč, někde kladli pod základy i havraní peří, které prý chrání dům od zlého ducha (*Bednárík 1944, 8*). V jedné vsi byl zaznamenán takový zvyk, že na základový kámen postavili nejdříve dítě, dali jej pryč, potom položili na to místo minci a tu pak zazdili do základů (*Bednárík 1944, 9*). Zde můžeme hovořit o jasné zástupné oběti, kdy je krvavá oběť

⁴⁰ V této souvislosti je dobré uvést také zazdění žáby při stavbě pardubicko-liberecké železnice (*Pátek 1928, 181*). Zedníci před započítím stavby chytili zelenou žabu a zadělali ji do těsta s rosou nasbíranou před sv. Janem Křtitelem. Z těsta pak upekli bochník, který zazdili do základů stavby (*tamtéž*). Vysvětlili to tak, že jak dlouho bude žaba bochník jíst, tak dlouho nebude pršet. Tento zvyk prý dodržují i stavitelé domů, mlýnů, fabrik, aby stavěli při pěkném počasí (*tamtéž*). Zazdění žáby tedy nemuselo nutně souviset se snahou zajistit stavbě co nejlepší vlastnosti, ale třeba jen s přáním toho, aby podmínky samotných stavebních prací byly pro dělníky příznivé.

symbolicky nahrazena předmětem – v případě mince však lze uvažovat také o tom, zda se nejedná spíše o symbolické vykoupení života lidské oběti.

V polském Slezsku zabili při pokládání základů kohouta a zakopali ho pod roh stavení (*Bystroń 1917*, 10). Stejný zvyk byl zachycen i na Krakovsku, kde se ovšem muselo jednat výhradně o černého kohouta (*tamtéž*). V okolí Chelmu dávali do základů psa, kočku nebo kuře, aby budova nepostrádala nehodu a nezabila člověka (*Bystroń 1917*, 10). Jestli se předtím již nějaká nehoda nebo úraz staly, byla zvířecí oběť zbytečná (*tamtéž*). Lidé prý dokonce při stěhování rozbíjeli zdi starého domu, aby tam našli zazděný skelet kuřete a mohli si jej vzít s sebou do nového obydlí (*tamtéž*). Jinde usekávali kohoutovi hlavu a ukládali ji pod úhelný kámen, tělo kohouta pak snědli (*tamtéž*).

Nutnost chránit nároží domu byla známá i na západní Ukrajině (*Hošitska 2012*, 548). Po položení základů domu zde lidé deponovali do všech čtyř rohů kameny nebo dřevěné značky (obvykle z dubu, ze kterého byly základy). Pod ně pak vkládali mince, „aby byly všechny peníze v domě“ a nakonec je stavitel pokropil svěcenou vodou (*Hošitska 2012*, 548). Jinde stavitel vkládal do východního rohu vyřezaný kříž a určitou sadu obětí, která je v celé západní Ukrajině téměř identická, pouze s menšími variacemi (*tamtéž*). Do každého rohu se lila svěcená voda, vkládal chléb, jedna mince a česnek (proti bouřce). Někde dávali do základů i nápoj nebo bylinu (bodlák proti zlým duchům), svěcenou vrbovou větvíčku, svěcenou sůl a mák (*tamtéž*). Po dokončení základových obětí vložil stavitel nebo majitel do východního rohu trnitou kytici, vedle ní láhev se svěcenou vodou a uspořádal malou hostinu pro všechny zúčastněné (*tamtéž*).

Dosud existuje na západní Ukrajině povědomí o tom, že v místě budoucího domova byla dříve prováděna oběť krvavá, avšak smysl této oběti není dnes už zcela jasný (*Hošitska 2012*, 548). Je doložen zvyk kladení ptačího vejce pod základy domu, což lze považovat za náhradu krvavé oběti, stejně jako za symbol zrození či víru v apotropaickou moc kuřete a kohouta, příp. zastoupení určitého ptáka skrze jeho vejce (*Bystroń 1917*, 11).

I v Rusku deponovali zvíře do základů stavby, např. v okolí Kursku v západním Rusku zakopávali zabitě kuře pod hlavní roh chalupy (*Bystroń 1917*, 12). Ojedinělý je zde záznam zvyku, kdy tesaři začínali stavět dům „na hlavu někoho“ – většinou při prvních ranách sekerou naznačovali dobytčí nebo ptačí hlavu a daný tvor pak údajně uhynul (*Máchal 1995*, 51). Proto nebylo dobré si tesaře rozhněvat, aby dům nezaložil na hlavu někoho z rodiny majitele, jemuž by pak hrozilo nebezpečí (*tamtéž*).

Všeobecně rozšířená je představa, že do drobných staveb se kladly malé oběti, pro větší stavby (hrady, kostely, mosty) bylo třeba obětí větších – lidských (*Bystroń 1917*, 12).

V Rusku se vyprávělo, že v dávných dobách při založení vsi nebo města zazdili ve stěně domu člověka nebo ho pohřbili zaživa (*tamtéž*).

Oblastí, kde se rituál krvavé oběti dochoval dodnes, je Balkánský poloostrov. Především na venkově a v městských perifériích je zde velmi rozšířený zvyk zabítí zvířete (většinou ovce), zvaný *kurban*. Tomuto balkánskému fenoménu je věnován sborník *Kurban in the Balkans* (*Sikimić – Hristov 2007*), který zahrnuje články etnografů a folkloristů z různých zemí jihovýchodní Evropy. Obecně lze *kurban* charakterizovat jako specifický rituál, součást rodinné či komunitní religiozity, který je dnes spíše společenskou událostí a oslavou, posilující pocit sounáležitosti místní komunity, než náboženským aktem (*Sikimić – Hristov 2007*, 10). Folkloristé vysvětlují dimenzi *kurbanu* pomocí odkazů na starší pohanskou tradici oběti, mýtus o Abrahamově oběti a balkánských pověstí o lidských stavebních obětech (*Sikimić – Hristov 2007*, 11). Termín *kurban* je sice tureckého původu a na Balkán se dostal prostřednictvím Osmanů, avšak praxe této oběti má na Balkáně starší kořeny než je islám (*tamtéž*). Zdá se, že slovo *kurban* jen vytlačilo původní slovanské označení *žrtva*.

Kurban má zajistit především usmíření vyšších mocností a prosperitu pro rodinu nebo celou vesnici, ale také třeba ochranu před krupobitím, požárem a přírodními katastrofami (*Sikimić – Hristov 2007*, 12). Může být zasvěcen domovému duchovi nebo křesťanskému světci – patronovi rodiny či obce (*tamtéž*). Je provozován při slavnostních příležitostech (narození, svatba, pohřeb, Nový rok) a v některých částech Balkánu je *kurban* nezbytným zvykem i při zakládání stavby (*tamtéž*). Oběť se provádí po položení základů nové stavby, nebo když se někdo stěhuje do nového domu (*tamtéž*). Tento rituál však ve sborníku není více popisován, proto jsem ráda, že jsem měla příležitost udělat rozhovor s panem a paní Bojović ze Skopje, kteří mne s průběhem obřadu seznámili o něco hlouběji. V Makedonii je zvykem ukládat do základů nové stavby jehněčí hlavu. Volba tohoto zvířete se odůvodňuje tím, že jehně je považováno za nejklidnější ze všech zvířat a má zajistit, aby byl klid v domě.⁴¹ Obětní jehně se rituálně podřízne a jeden ze stavebníků (ten, který má ještě na živu oba rodiče, aby majitelé nového domu zůstali pohromadě) obchází základy s mrtvým jehnětem tak, aby na ně kapala krev. Přitom má být jehněčí hlava stále otočena k východu. Odříznutá hlava je následně deponována do základů spolu s lahví, ve které je list se jmény majitelů domu a datem položení základů, a s nádobou se svěcenou vodou a olejem. Nezáleží na tom, v jaké části domu je hlava umístěna, důležité je, aby se dívala směrem na východ a byla pod nějakým pevným bodem, např. opěrnou stěnou. Tělo jehněte se pak upeče a rozdělí mezi

⁴¹ Ve sborníku je jehně uváděno jako obětní zvíře typické pro církevní svátek, zatímco pro domového ducha se prý zabíjí černá slepice nebo černý beran (*Sikimić – Hristov 2007*, 12). Zřejmě ale existují regionální rozdíly.

dělníky, sousedy, ale majitelé jej většinou nejedí. Všichni shromáždění pak házejí do základů domu mince a majitelé musejí dávat pozor, aby jim tam některý ze sousedů nevhodil něco, co by jim mohlo přinést neštěstí (např. vejce). Zvyk je tolerován pravoslavnou církví do té míry, že podobné obětiny jsou údajně deponovány dokonce i při stavbě kostelů⁴².

V. Bocev, jenž se věnoval praxi *kurbanu* v Makedonii, uvádí, že oběť při stavbě nebo stěhování se do nového domu vykonává většinou zdravý muž, který má nějakou autoritu (Bocev 2007, 272). Stejně jako manželé Bojović dále zmiňuje směřování hlavy obětovaného zvířete k východu, ale navíc ještě uvádí to, že obětující musí dávat pozor, aby krev stékala na kámen s křížem, který je umístěn ve východní části domu (*tamtéž*).

Kurban obětovaný u příležitosti stavby domu je zvyk všeobecně rozšířený i v Albánii (Sikimić – Hristov 2007, 200), kde obětují ovci u základů domu a její krví pokropí nejprve východní roh domu a následně všechny základy kolem dokola⁴³. Lidé přítomní rituálu házejí peníze do základů domu a ovce je pak upravena k hostině, ke které jsou pozvaní sousedé a stavebníci (*tamtéž*). Beraní rohy se věší na hlavní dveře domu jako znamení proti „zlému oku“. Někdy je ovce jako obětní zvíře nahrazena kohoutem (*tamtéž*). Také při opravách stavby, zejména jejích důležitých částí (pilířů, střechy apod.) je dobré provádět *kurban* (Sikimić – Hristov 2007, 200). V takových případech je obětováno kuře nebo kohout, často na dvorku domu, a jeho krví je pak pomazána ta část, která se opravuje (*tamtéž*). *Kurban* má ochránit nejen majitele a dům, ale také stavebníky před nehodou během stavby a má zajistit hladký průběh stavebních prací. Děje se tak z přesvědčení, že každá nová budova si vyžaduje nějakou krev, aby byla postavena či opravena beze škody (*tamtéž*). Dokonce i v poměrně nedávné době docházelo k lidským obětem při stavbě veřejných budov. Na začátku 20. stol. byla údajně zadržena osoba do mostu ve vsi Drashovicë v jižní Albánii (*tamtéž*).

Při deponování stavebních obětí se často mísily prvky starší, předkřesťanské tradice, s novější tradicí křesťanskou – k té patří deponování listin a svěcených předmětů (růženců, křížů, obrázků, bylin, vody, soli, kočiček aj.), které přinášely obyvatelům domu boží požehnání (Černocký 1940, 173). O nový nález se jedná v případě svatého obrázku, který byl objeven ve Vlachovicích u Valašských Klobouk⁴⁴ při rozebírání roubené sušírny na ovoce staré zhruba 100 let. Pozlacený obrázek z tradiční svatohostýnské pouti byl uložen ve staré

⁴² Za informace o *kurbanu* v Makedonii děkuji manželům Bojović ze Skopje.

⁴³ K samotnému aktu obětování Albánci užívají zvláštní rituální kámen s jamkou uprostřed, do které stéká krev, viz obr. 65 (Sikimić – Hristov 2007, 203).

⁴⁴ Za poskytnutí informace o nálezu děkuji Ing. Radku Fryzelkovi. Svatý obrázek je dnes umístěn ve Vlachovském muzeu.

papírové obálce v rybinovém spoji podvalového dubového trámu (podle ústního sdělení R. Fryzelky).

Množství dokladů ukládání různých svěcených předmětů pochází především z Polska (*Bystroń 1917*, 17-19). V okolí polského Krakova pokládali svěcené byliny nebo věnce na všechny čtyři rohy nového domu či stodoly, jinde je dávali pod sloupy domu (*Bystroń 1917*, 17). V okolí Řešova ukládali pod rohy stavení stará evangelia, svěcené věnce (z oktávu svátku Božího těla) či byliny, svěcenou sůl a medailonky apod. (*tamtéž*) V Lublinském vojvodství blízko hranic s Ukrajinou tesař kladl do čtyř rohů domu osm svíček (hromniček), a to vždy po dvou svíčkách do tvaru kříže (*tamtéž*), jinde vkládali do žlábků v rozích domu sůl, chléb a vodu – vše svěcené v den sv. Agáty, aby je ochránily před ohněm (*Bystroń 1917*, 18). Sůl sv. Agáty sypali pod rohy domu i v okolí Tarnowa a Řešova (*tamtéž*). V okolí Opole deponovali do základů chléb sv. Barbory, vlnu a peníze (*tamtéž*). J. S. Bystroń píše, že zvyk deponování obětín do základů se dodržoval nejen při stavbě domů, ale i kostelů. Např. při stavbě kostela v Naratowě u Brzezan byla do základů vložena sklenice se zlatými, stříbrnými i měděnými mincemi a při zboření starého kostela byly v rozvalinách rovněž nalezeny mince (*tamtéž*). Upřednostňovány prý byly mince stříbrné, protože ty zajišťovaly, že se peníze budou držet doma (*Bystroń 1917*, 19).

2) První trám

V Javorníkách po položení prvního rámu z trámů na úhelných kamenech požehnal vedoucí stavby dům, pomodlil se Otčenáš a Zdravas, a po něm celá rodina a dělníci (*Plessingerová 1969*, 17). Ve východním rohu, kde pak obvykle stával stůl a proti němu diagonálně pec, vysekal mistr tesař do vazby prvního trámu kříž a do něj se vkládaly předměty, které měly zajistit štěstí, blahobyt a dlouhý život domu i jeho obyvatelům a ochránit je před neštěstím (*tamtéž*). Všeobecně rozšířeným obyčejem v Javorníkách bylo ukládání do prohlubně tzv. „sväté naščenie“ – Evangelium sv. Jana, začínající slovy „*Bůh byl slovo a slovo bylo od Boha*“⁴⁵. Na papír s úryvkem z evangelia byly někdy připsány i stručné údaje o tom, kdo a kdy dům postavil a kdo jej dal vystavět (*Plessingerová 1969*, 17). Kromě toho se tam také vkládal alespoň jeden peníz (aby se v chalupě dobře dařilo), kořen či nať petržele, kousek chleba (nejlépe od štědrovečerní večeře), med a svěcená voda (*tamtéž*). Podle jiných informátorů se tam ukládalo „sväté naščenie“, bylinky (svěcené na sv. Jana Křtitele) a

⁴⁵ Stejný zvyk byl doložen také v Polsku (*Bystroń 1917*, 17).

peníze (*tamtéž*). Jinde zase dávali do ranečku, vkládaného pod první trám, rostliny „rojovník“ a „ňeto“⁴⁶. Obě byliny i peníz se navíc ještě potřely medem (*tamtéž*).

Na Valašsku byl zachycen zvyk, kdy lidé vydlabali do prvního trámu kříž a do něho vložili dva zkřížené lískové pruty, což bylo považováno za nejjistější ochranu proti blesku (*Černocký 1940*, 174). Jinde vydlabávali do prvního trámu dutinu a do ní vkládali peníze (*tamtéž*).

3) Topeniště

Tradičním posvátným místem v domě bylo ohniště, centrum rodinného života, spojené s prastarým kultem ohně a také místem uctívání předků, kterým lidé obětovali zbytky svých pokrmů. Reflexe tohoto zvyku je doložena u jižních Slovanů, kteří o Vánocích házejí hrst solí, mouky a peněz do krbu nebo polévají břevno vínem, olejem či máslem (*Zíbrt 1995*, 96). Ale i v Čechách byly podobné představy známy ještě v 19. stol. – vzpomeňme na babičku Boženy Němcové, která říkala: „*Droby patří ohníčku*.“ (*Němcová 1937*, 15).

V západních Čechách lidé připisovali ohni očištný význam, házeli se do něj skořápky z vajec a droby – protože coby boží dar nesměly spadnout na zem (*Vařeka 1987*, 8).

Na Valašsku bylo ohniště tradičně spojováno s uctíváním předků, proto někde lidé kladli pod ohniště kosti svých zemřelých příbuzných (*Černocký 1940*, 178).

V okolí slovenského Trenčína házeli trochu mouky při pečení chleba do ohně „*pre dušičky*“ a ze stejného důvodu se do ohně házela i jedna haluška, vařili-li se právě halušky (*Bednárík 1944*, 35). Na Banskobystricku se věřilo, že kdo první rozdělá oheň v novostavbě, do roka zemře (*Bednárík 1944*, 37). Stejná představa se vázala i na člověka, který do novostavby vešel jako první (viz níže).

Podobné zvyky jako při stavbě domu se dodržovaly i při stavbě pece, např. na Trenčínsku dávali pod základy pece hrst obilí od každého druhu, aby bylo v domě všeho hojnosti (*Bednárík 1944*, 9). V Prešovském kraji tam ukládali peníze, chléb a kosti drůbeže (*tamtéž*). V okolí východoslovenských Košic dávali do základů pece střepy rozbitých nádob, které někde navíc ještě posypávali solí (*tamtéž*).

Stavební obětiny při zakládání pece se deponovali i v Polsku (*Bystron 1917*, 10) a na západní Ukrajině, kde dávali pod pec obilí, aby byl v domě chléb a teplo (*Hošitska 2012*, 550). Také zde byl zachycen obřad, při němž se na místě budoucí pece ukládal do otvoru v podlaze chléb (*Hošitska 2010*, 10).

⁴⁶ Jedná se o bylinu rostoucí v Javorníkách, která má podle lidové víry ochránit člověka proti vílám (*Plessingerová 1969*, 17).

4) Práh dveří

Dalším místem, pod něž se tradičně kladly obětiny, byl práh dveří. Na Valašsku dávali pod práh domu mísu s mlékem pro hada hospodářička (*Černocký 1940, 173*). Dále se sem ukládaly peníze proti nouzi, podkova, byliny proti čárám, svěcené kočičky nebo popel z nich a kosti drobných domácích zvířat (*Černocký 1940, 178*). Někde se ještě dochovala rezidua uctívání předků a přesvědčení, že jejich tělesné pozůstatky mají ochrannou moc (*tamtéž*). Prostí lidé proto vyhledávali na hřbitovech lebky a kosti zemřelých předků a ukládali je pod prahy svých příbytků (*tamtéž*). S uctíváním předků by mohla souviset i kamenná soška zpodobňující muže, která byla jako obětiny uložena pod prahem jedné chalupy na Valašsku, staré přes 200 let (*Štefan – Varadzin 2000, 698*).

V západních Čechách se ještě v minulém století pod práh vkládala plechová krabička s mincemi (*Vařeka 1987, 4*). Lze předpokládat, že dříve byl plech zřejmě nahrazován obaly z jiných materiálů (keramiky, látky apod.).

V okolí slovenského Prešova dávali pod práh peníze a řetěz se zamčeným zámkem, který měl dům ochránit před zloději (*Bednárík 1944, 8*). V okolí Bratislavy pod práh vkládali střepy z rozbité láhve, ve které byla svěcená voda (*tamtéž*). V Nitrianském kraji sem zase deponovali uhlí a staré hrnce (*tamtéž*).

Přístupu zlých sil bylo nutné zamezit nejen v domě, ale i v hospodářských budovách. Na Valašsku proto pod práh chlévů ukládali mnohdy až bizarní předměty, kterým připisovali apotropaickou moc. Jednalo se např. o zvířecí srst, lidské vlasy, černý kořen, „žizmo“ (směs červů), červenou látku a svěcenou vodu v nádobce, kterou někde dávali také pod koryto na ochranu dobytka proti nemocem (*Černocký 1940, 180*). Do stodoly přinášelo požehnání zrní, seno či svěcené „kocanky“ (svíčky), které prý ochrání proti blesku (*tamtéž*).

Pod práh chléva dávali v Košickém kraji kus železa a vejce pro požehnání na statku, jinde tam ukládali řetěz (*Bednárík 1944, 41*). Na Prešovsku byl zachycen zvyk ukládání řetězu uzamknutého kladkou, aby byl dobytek zdravý a chráněný od strig (*tamtéž*).

V Javorníkách nebylo zvykem dávat pod práh jakékoli obětiny (*Plessingerová 1969, 19-20*). Práh byl však považován za posvátný, vchod do domu byl proto nízký a práh vysoký, aby se příchozí musel v úctě sehnout a poklonit při vstupu. Také se do prahu nesmělo tlouci a sekat na něm (*tamtéž*).

5.1.5 Domové obětiny a ochranná opatření proti přírodním katastrofám

Na Valašsku byl zachycen zvyk kladení domových obětí do již dokončené stavby. Domové obětiny sehrávaly podobnou úlohu jako obětiny základové a stavební, měly tedy zajistit prosperitu a štěstí v domě, stejně jako ochránit majitele stavby před nepříznivými silami. Pod stůl se ukládalo obilí, potraviny, mísy, talíře nebo také peníze, aby bylo přivoláno požehnání a hojnost živobytí (*Černocký 1940, 174*). Pod postel kladli věnce obilí nebo samorostlé dřevo podoby kříže, aby na ní zrozený člověk měl ve světě dosti živobytí (*tamtéž*). Pod okno se zahrabávaly rostliny s červenými květy, aby uhrančivé oko kolemjdoucího nikomu ve světnici neublížilo (*tamtéž*). Práh komory polévali svěcenou vodou, sypali svěcenou solí a kladli pod něj fajfku proti ohni (*tamtéž*).

Pod Javorníky byly podle věrských představ největším nebezpečím pro dům a jeho obyvatele tzv. „bľaboti“ či „mátohi“, nadpřirozené zlé bytosti, jejichž podobu lidé neuměli popsat (*Plessingerová 1969, 23*). Bľaboti se prý snaží vniknout do stavení okny a kdo je spatří, do rána zemře (*tamtéž*). Obyvatelé domu jsou před nimi chráněni dřevěnými okenicemi a obílením s velkými bílými tečkami na vnějších stěnách podél otvorů oken a dveří (*tamtéž*). O svatojánské noci dávali na Valašsku před východem slunce pod podlahu laskavec proti hádkám, nemocem a hydu (*Černocký 1940, 181*). Proti zlodějům ochraňoval stavení zámek uložený pod domovním prahem nebo sekyra a motyka, postavené u dveří (*tamtéž*). V jihozápadních Čechách se o filipojakubské noci dával na práh chlěva drn zasypaný pískem, aby čarodějnice neočarovaly dobytek (*Vařeka 1987, 5*). Přístupu zlých sil do domu měly zamezit např. i podkovy upevňované na práh, zavěšení domácího štěstí nebo svěcené kočičky zastrčené ve stěně u vstupních dveří apod. (*tamtéž*).

Ochrana domu před potenciálními katastrofami byla životně důležitá pro všechny jeho obyvatele, nejčastěji se jej snažili chránit před bouřkou a požárem. Na Valašsku věřili, že chalupu chrání před požárem had, na nějž nesmělo být při stavbě nikdy zapomenuto (*Černocký 1940, 179*). Had prý střežil stavení ve dne v noci a mohl nejlépe zabránit rozšíření ohně od topeniště (*tamtéž*). Proti blesku prý dům ochrání líska, protože jako jediná ukryla před bouří Pannu Marii na jejím útěku do Egypta. Smrk a jedle Marii schovat nechtěly, a proto do nich bije hrom nejčastěji (*Černocký 1940, 174*). Nejrozšířenější ochranou proti blesku byl však „hromotřesk“ na střeše, u katolíků svěcená hromnička, kterou rozžihali na Štědrý večer a co do půlnoci neshořelo, zakopali do země jako ochranu před bleskem (*Černocký 1940, 179*). Při stavbě se na ochranu před bleskem spojovaly krokve krovu

lískovými klíny a stejný účel měly i lískové pruty křížem položené do první stěnovice nebo do základů (*tamtéž*).

V jihozápadních Čechách lidé věřili, že je před ohněm chrání lískové, dubové či jívové větvičky posvěcené o Květné neděli a kladené na krokve nebo za lemězy (*Vařeka 1987, 7*). Posvěcené kočičky měly stejnou funkci a dávaly se za obrázky svatých, kříž nebo za okna (*tamtéž*).

Za obzvlášť účinnou ochranu před bleskem byly všeobecně považované tzv. *hromové kameny*. Jako *hromové kameny* či *klíny* se označovaly pravěké kamenné (broušené, hlazené nebo štípané) nástroje, které podle lidových představ vznikaly při bouřce a padaly spolu s bleskem k zemi, do níž se zaryli a postupem času (většinou po sedmi letech, měsících, týdnech nebo dnech) vystoupaly na povrch (*Sklenář 1999, 23-24*). Počátky těchto pověr zřejmě pramení z pádů meteoritů, jak to zaznamenal např. správce zámku Chýnov I. V. Navrátil v dopisu knížeti Schwarzenbergovi r. 1753, kdy vzduchem letící kameny vidělo na vlastní oči prý několik lidí (*Fröhlich 1992, 239*). Byly jim připisovány zvláštní vlastnosti, zejména apotropaické a léčebné (*tamtéž*). Je až s podivem, jak byla rozšířená tato představa, v níž věřili lidé po celé Evropě, ale i v Asii a ve střední a jižní Americe (*tamtéž*). Na českém a moravském venkově přežívala tato pověra ještě v 19. stol., někde i na začátku 20. stol. (*tamtéž*).

Mimo názvu *hromový kámen* se v některých oblastech užívalo také označení *lékující kámen*, protože lidé věřili, že má léčivou moc (*Sklenář 1999, 45*). Za obecně prospěšné se považovalo např. dávání kamene dětem do kolébky, rodičkám při porodu, přikládání a hlazení takovým kamenem mělo pomoci od bolesti hlavy, onemocnění krku, dýchacího ústrojí, od oteklin, kloubových obtíží, kožních nemocí atd. (*Sklenář 1999, 47-49*). Roztlučené kousky kamene s vodou se mohly také podávat nemocným místo léku (*Sklenář 1999, 46*).

Více než domnělá léčebná moc hromového kamene nás však bude zajímat jeho síla apotropaická a s ní související deponování kamene na různých místech v domě. Je doloženo, že byl vkládán jak do základů stavby, tak i do zdiva, nebo byl zakopáván pod práh, a to již ve středověku. Z pozorování archeologů 19. stol. a na začátku 20. stol. víme, že kamenný sekeromlat byl uchovávan např. pod hřebenem střechy jednoho statku v Suchdole, aby do něj neuhodilo (*Sklenář 1999, 49*), pod prahem měšťanského domu v Poděbradech, nebo ve zdi obory z 18. stol. v Pročevilech na Příbramsku (*Sklenář 1999, 54*). Břit eneolitické sekerky byl deponován pod prahem v Marčovicích v jižních Čechách (*tamtéž*). V Rusavě na Zlínsku vložili kamenný klín pod podlahu do jamky vytesané v základním trámu a podobný nástroj byl objeven i v Hradci Králové při boření staré radnice v r. 1850 nebo při bourání domku

v jihočeském Žiřově, kde byl umístěn nade dveřmi (*Sklenář 1999*, 54). Hromový klín se ukládal také za komín, do komína, do krbu či pece (*tamtéž*). Takové nálezy však pocházejí jen z Německa. Častěji se zřejmě umísťoval za trám, kde byl nalezen neolitický klín v jedné chalupě v Milešově u Příbrami (*tamtéž*).

Hromovým kamenem nemusely být chráněny jen obytné domy, ale i hospodářská stavení, stodoly a chlévy, např. jeden domkař v Kadlíně na Mělnicku měl hromový klín zastrčený v díře stodoly, aby do ní prý neuhodil hrom (*Sklenář 1999*, 54-55).

Hromový kámen zabalený v plátně měl moc zažehnat požár, dále měl také zajišťovat dojivost krav, ochránit úrodu na poli před bleskem, krupobitím, škůdci atd. (*Sklenář 1999*, 55-56). Místo hromových kamenů byly někdy deponovány zřejmě i kovové sekerky, např. v jižních Čechách byla bronzová sekerka ze střední doby bronzové nalezena ve zdivu v Březí a v Strunkovicích nad Blatnicí byla uložena do základů chalupy (*Sklenář 1999*, 64).

5.1.6 Počátek a konec stavebních prací

I k začátku stavebních prací se vážaly různé lidové zvyky, např. v Javorníkách hospodyně zachycovala první třísku „ivor“, která odlétla od sekery při otesávání, do zástěry a zakopala ji do bahna. Prý proto, aby chalupa raději shnila, než shořela (*Plessingerová 1969*, 17). V západních Čechách byla stavba zahájena obřadním poklepáním na první kámen v základech domu, po které následovalo pohoštění – kolikrát majitel poklepal, tolik litrů piva potom musel dát (*Vařeka 1987*, 4).

Všeobecně se počátek i konec stavby oslavoval hostinou pořádanou stavebníkem. Při zakončení ozdobili zedníci štít domu ověšeným stromkem. Mnohdy se také hrálo, zpívalo a tancovalo (*Černocký 1940*, 176). V Javorníkách se stavební práce oslavovaly v několika fázích; po položení základů a rámu, po položení naddveřních trámů a po zarovnání stěny. Když se začal dávat krov, stavebníci upevnili na stavbu jehličnatý stromek „máj“ a uspořádali posvícení, kdy vedoucí tesař nebo nejstarší z dělníků vykrápěl rozestavěný dům svěcenou vodou (*Plessingerová 1969*, 18). V Polsku dávali pod střechu pro ochranu proti zlodějům větve od několika stromů: dubu, smrku, břízy. Zelená větev je symbolem živého domu (*Bystroń 1917*, 16). Na Slovensku se při dokončení stavby zasadil strom a dům se ozdobil zelenou větví (*Bednárík 1944*, 30).

Zvyk zdobit novostavbu zeleným stromkem podle R. Bednáríka souvisel s přesvědčením, že dokud žije strom, zasazený v době stavby, žijí i jeho obyvatelé (*Bednárík 1944*, 24). Když se narodí dítě, zasadí se další strom. Umístěním zeleného stromku

v novostavbě se přenáší na dům duch stromu (*tamtéž*). Stavební obětiny mohly být tedy oběti duchům stromů, které byly kvůli stavbě pokáceny (*Bednárik 1944, 25*).

5.1.7 Vstup do novostavby a první noc v ní

Obecně rozšířený je zvyk zavírání zvířat na první noc v novém domě, který je někdy považován za tradici odvozenou z krvavé stavební obětiny. Jedná se vlastně o jakousi zástupnou oběť. Místo lidí je vpuštěno do novostavby nějaké zvíře, aby na sebe vzalo zlé síly, nemoci nebo smrt, protože nový dům si podle lidových představ žádá smrt (*Bogatyrev 1936, 95*). Zvíře není zabito, ale má na sebe vzít vše špatné, co se v novém domě ukrývá, aby před tím byli uchráněni jeho obyvatelé (*tamtéž*). Na Valašsku zavírali na první noc do novostavby kočku, psa, ovci, slepici či krávu, aby vyzkoušeli, je-li dům bezpečný a dobrý pro bydlení (*Černocký 1940, 180*). Místo zvířete mohl být v některých vesnicích použit třeba i slaměný panák a věřilo se také, že přenocování žebráka přinese novému domu štěstí (*tamtéž*). V Javorníkách pouštěli do novostavby nejdříve kočku nebo psa, „že ke bi tam něco bolo, že sa to chucí toho, kdo první vejdze.“ (*Plessingerová 1969, 19*).

Na Žilinsku vpouštěli do domu kočku nebo kohouta, poté vstupovali lidé s chlebem, tříkrálovou křídou a svěcenou vodou, aby odehnali zlé duchy (*Bednárik 1944, 14*). Na Trenčínsku zabíjeli několik nejhezčích kuřat a první noc nechávali v domě přenocovat psa (*Bednárik 1944, 14-15*). Byl zde také zachycen originální zvyk, kdy lidé kladli před nastěhování na stůl peníze, aby zaplatili duchům nájemné (*tamtéž*). V okolí Banské Bystrice se věřilo, že první noc nesmí spát v novostavbě nic dvojnohého, jen čtyřnohého, protože kdo v domě jako první přenocuje, ten do roka zemře (*Bednárik 1944, 14*). Na Nitransku vpouštěli do novostavby jako prvního psa, kočku nebo kohouta a v Trnavském kraji usekávali při nastěhování do nového domu slepici hlavu (*Bednárik 1944, 15*). Někdy nechávali místo zvířete v novém domě přenocovat i žebráka nebo cikána (*tamtéž*).

Na východním Slovensku i v Podkarpatské Rusi lidé věřili, že kdo vejde do nového domu jako první, umře (*Bogatyrev 1936, 92-93*). Pouštěli proto jako první kočku, kohouta, slepici, psa nebo jiné zvíře (*tamtéž*). Tradičně se zvíře do novostavby házelo dveřmi či oknem (*tamtéž*). Dané zvíře se pak nesmělo zabít, ale mělo se darovat chudému nebo být prodáno a za obdržené peníze se měly koupit svíčky do kostela (*tamtéž*). Jinde naopak věřili, že zvíře má zůstat v hospodářství, dokud nezemře přirozenou smrtí (*tamtéž*). Na Prešovsku vpouštěli do novostavby jako prvního kohouta, který se pak nesměl prodat, ani zabít (*Bednárik 1944, 14-15*). Pokud by ho prodali, museli by za peníze koupit jediné svíčky do kostela (*tamtéž*). Podle jiných informátorů se do domu měla nejprve vpustit kočka, aby raději umřela ona než člověk

(*tamtéž*). V některých vesnicích bylo zvykem, že gazda nejprve přinesl do nového stavení chléb a teprve potom do něj pustil kočku, která v něm měla přečkat noc (*Bogatyrev 1936, 93-94*). Někde se také věřilo, že opatření je účinnější, pokud je zvíře černé barvy, protože takové prý přemůže každou havěť (*tamtéž*). Jestliže zvíře během noci uhynulo, znamenalo to v různých oblastech odlišné věci. Někde to považovali za dobré znamení, protože zvíře vzalo nečistotu na sebe (*tamtéž*). Jinde to bylo naopak chápáno jako znamení zlé – pokud zvíře zmizelo nebo se mu něco stalo, znamenalo to, že je novostavba nešťastná (*tamtéž*).

V Polsku vpouštěli do domu jako první nejčastěji kočku, protože věřili, že na sebe vztáhne všechny nemoci nebo vyžene zlého ducha (*Bystroń 1917, 6*). Na Krakovsku to bylo kotě či kuře, v okolí Tarnowa a Řešova kočka, myš nebo jiné malé zvíře (*tamtéž*). V okolí Tarnobrzesky nejprve vhodili oknem mladého kohouta a slepici, po nich vlezl do domu hospodář a hospodyně – rovněž oknem (*tamtéž*).

Prvotní smysl tohoto zvyku se ztratil v Sieradzkiem na Krakovsku, kde měla před hospodářem vejít jako první do domu nějaká jiná osoba (*Bystroń 1917, 6*) – smrt tedy hrozila pouze vlastníkovu a ne každé živé bytosti, která do něj vejde první (*Bystroń 1917, 7*).

Analogické zvyky jsou známé z Běloruska. Zde se do novostavby obyčejně vpouštělo nejprve kohout či kuře, hospodář jej zamkl v domě a poslouchal, zda zakokrhá (*Bystroń 1917, 7*). Jestliže ano, znamenalo to štěstí, jestli ne, znamenalo to, že se tam zjevil ďábel a kohout zapomněl kokrhát (*tamtéž*).

Na západní Ukrajině se věří, že kdo první vstoupí do nového domu, brzy zemře (*Hošitska 2012, 550*). To je důvod, proč se často do novostavby vpouští nejdříve kočka, kohout nebo kuře, pes atd. (*tamtéž*). Většina respondentů na západní Ukrajině uvedlo, že vpouštějí oknem kočku. Jiní uvedli, že vpouštějí psa dveřmi, protože kočka je zvíře falešné (*tamtéž*). Někdy se také do domu vpouštěl kohout, který uvnitř zůstal přes noc, a ráno se čekalo, zda zakokrhá (*Hošitska 2012, 551*). Zvíře se pak nesmělo zabít nebo prodat. Účelem této praktiky bylo, aby zvíře na sebe vzalo hněv, který by v novostavbě potenciálně mohl být (*tamtéž*). Stejný zvyk byl doložen i v Rusku, kde vpouštěli nejčastěji kočku, kohouta či slepici (*Máchal 1995, 51*).

V polském Mazursku se před nastěhováním do nového domu zabíjelo kuře a obnosilo se po všech místnostech (*Bystroń 1917, 10*). Lidé věřili, že kdyby se tak neučinilo, někdo z domu by mohl zemřít (*tamtéž*). V Rusku zabíjeli při stěhování se do nového domu slepici, které uřízli hlavu a poté ji zakopali pod prvním koutem světnice (*Máchal 1995, 51*). V Bosně

usmrcovali jakékoli zvíře na prahu domu a pak jeho krví omazali celou novostavbu (*Bystroň 1917, 12*).⁴⁷

5.1.8 Svěcení domu

Zdá se, že mnohé rituály podlehly postupem času christianizaci, a tak se posvěcení domu podle církevního ritu stalo důležitým dovršením obřadů zajišťujících štěstí a ochranu domu. Na Valašsku celou novostavbu kropila hospodyně svěcenou vodou před prvním nocováním v ní, dále na svátek Tří králů, (*Černocký 1940, 182*). V některých vesnicích se dům posvěcoval ještě na svátek sv. Marka nebo na sv. Štěpána proti ohni a na sv. Lucii se světili chlěvy (*tamtéž*). Oproti Valašsku, kde kněz světil dům jen při výjimečných příležitostech, v Javorníkách byla novostavba vždy svěcena knězem (*Plessingerová 1969, 18*). Pokud byl nový dům příliš vzdálený, vysvětil jej kněz při každoroční obchůzce celé obce, konané většinou mezi Novým rokem a svátkem Tří králů (*tamtéž*). V západních Čechách světil dům buď kněz, nebo hospodář, někde kropili svěcenou vodu už stavební místo (*Vařeka 1987, 4*).

Rusínští horalové věřili, že by se dům měl posvětit do sedmi let po dokončení stavebních prací (*Bystroň 1917, 18*). Při posvěcení kněz vbil do všech čtyř stěn dřevěné kříže a položil na ně chléb a svíce (*tamtéž*). Na východním Slovensku a v Podkarpatské Rusi hrál důležitou úlohu také mistr tesař, věřilo se totiž, že tesař může různým zařikáváním při práci ovlivnit např. to, jak se hospodář a hospodyně budou mít rádi, jestli se jim budou rodit chlapci nebo dívky, jestli budou v domě štěnice atp. (*Bogatyrev 1936, 87-88*). Někde světili dům již po položení základů a kladli na ně chléb a svíce ve všech čtyřech rozích, doprostřed domu pak stavěli ještě mísu zakrytou bochánkem chleba (*Bystroň 1917, 18*).

5.1.9 Magie

Kromě obětín se do staveb deponovaly také různé magické předměty. Na Valašsku lidé ukládali pod úhel např. kusy železa a střepy skla (*Černocký 1940, 173*). Archeologicky nezachytitelné jsou rostliny, jimž byly přisuzovány různé magické a ochranné funkce, např. kořen libečku a černobyl měly odvracet nemoci a „hyd“ (*Černocký 1940, 174*).

⁴⁷ V Bosně se tento rituál dodržoval i u církevních staveb. Při přestavbě klášterního kostela v Banje v oblasti Driny, pocházejícího z 12. století, našli pod prahem kostela v zazděné schráně (žlabu) skelet kohouta nebo kuřete (*Bystroň 1917, 12*).

Kromě ochranných opatření tzv. bílé magie se do domu či do jeho blízkosti mohli ukládat i různé předměty tzv. černé magie, které měly uškodit jeho obyvatelům. Byly-li mezi sousedy v Javorníkách nějaké sváry, říkalo se, že se jeden druhému mstí tím, že tomu druhému zakopal něco pod práh (*Plessingerová 1969*, 19). Když byl dobytek nemocný, věřili, že mají pod vchodem do chléva zakopáno něco z mrtvého – kosti, vlasy, hřebíky z rakve, hlínu ze hřbitova atd. (*tamtéž*). Podobná představa panovala i na Valašsku, kde se pod práh chléva nebo za trám dávaly kosti ze hřbitova či hrnek s vejcem, obtočený vlasy, aby dobytek ochořel a uhynul (*Černocký 1940*, 175). Lidské kosti nebo hlína ze hřbitova pod prahem domu prý mohly zapříčinit smrtelné nemoci (*tamtéž*). Škodu mohlo způsobit i vložení zvířecích kostí spolu s mechem pod třetí desku před domovým prahem nebo za ním, učinilo-li se tak v pravou půlnoc (*tamtéž*).

Na Slovensku věřili, že způsobí škodu obyvatelům toho domu, do kterého zabijí hřeb z kříže ze hřbitova (*Bednárík 1944*, 40). Když zahynulo více dobytka, hledali v Košickém kraji kost z mrtvého pod prahem stáje (*Bednárík 1944*, 41). Na Trenčínsku zakopávali pod práh stáje hřeben, aby statku uškodili (*tamtéž*). Na Prešovsku zase dávali pod práh mrtvou kočku (*Bednárík 1944*, 41). V okolí Žiliny musel majitel dávat pozor, aby při stavbě nezazdili zdechlinu, protože ta by přinesla domu úpadek (*Bednárík 1944*, 9). Kosti ze psa v chlévě zase mohly mít za následek úhyn dobytka (*tamtéž*). Na Trnavsku lidé věřili, že když někdo při stavbě domu dá pod práh vlasy nebo vejcové skořápky v novém hrnci, nebude v tom domě nikdy požehnání (*tamtéž*).

5.2 Ochranní duchové domovů (skřítci, šotci, hospodáříčci, dědci ad.)

Na pomezí etnografických záznamů o zvycích spojených se stavbou domu a lidové slovesnosti stojí pověry o nadpřirozených bytostech, které chrání dům a jeho obyvatele. Je zajímavé, že se v mnohém shodují s „pohanskými bludy“, zaznamenanými v písemných pramenech (viz kap. 3), a patrně tedy odrážejí předkřesťanské představy o prostoru domu a jeho ochráncích. Domnívám se proto, že právě tyto představy mohou být klíčovým vodítkem v naší snaze pochopit význam a smysl rituálu kladení stavebních a domových obětí.

Podle českého slavisty J. H. Máchala se víra v duchy domové vyvinula z kultu zemřelých předků, který je pokládán za první stupeň náboženského kultu (*Máchal 1995*, 14). Naproti tomu archeolog Z. Váňa byl přesvědčen, že z kultu předků (manismu) se vyvinula pouze víra v *dědky*, zatímco *skřítci*, *šotci* a *hospodáříčci* jsou spíše bytosti mimolidského

(animistického) původu (Váňa 1990, 129). Tyto dvě roviny lze však v pozdějších lidových představách už jen těžko odlišit. Slovenský etnograf R. Bednárík se domníval, že ochranný duch se rodí v domě po smrti hospodáře (Bednárík 1944, 22-23). Přesvědčení, že každá stavba má svého ochranného ducha, který pomáhá jejím obyvatelům, pokud mu přinášejí oběti, je rozšířená v celé Evropě (Váňa 1990, 128). V etnografickém materiálu jsou proto představy o nadpřirozených ochráncích domovů, i když se regionálně liší svými jmény a podobou, zastoupené velmi často.

Ve Slovinsku byla ještě v nedávné době hluboce zakořeněna představa, že dům chrání skřítky („*gospodarčki*“ nebo „*dedki*“), kteří žijí pod prahem nebo ve slánce, v blízkosti pece nebo v domácím oltáři (jako antický Lars). Tyto představy se pak zrcadlily v lidových vyprávěních, tradičních pověstech a písních (Kropej 2011, 62).

V Bulharsku byla také ještě nedávno doložena slavnost „*stopana gozda*“ (hospodářovy hody). Lidé věřili, že *stopan* je zemřelý předek, který ochraňuje jejich dům (Máchal 1995, 40). Před zahájením slavnosti se musel uklidit celý dům, členové rodiny si oblékli sváteční šaty a ozdobili se květy (*tamtéž*). Na vymeteném ohništi v jizbě se vydlabala jamka a rozsvítily se svíce. Nejstarší žena v rodině potom zařizla černou slepici nebo kohouta a držela jej tak, aby krev stékala do jamky na ohništi, která se pak zamazala (*tamtéž*). Tento zvyk zaznamenali etnografové na více místech nejen v Bulharsku, ale i v Srbsku a Makedonii (Sikimić – Hristov 2007, 13). Peří bylo spáleno a maso se upeklo (Máchal 1995, 41; Sikimić – Hristov 2007, 13). Když bylo jídlo hotové, nejstarší žena vylila půlku číše s vínem do ohniště a do tří koutů na půdě domu umístila tři různé pokrmy s malými číši vína pro *stopana* (Máchal 1995, 41). Nakonec usedla rodina ke stolu a před společným hodováním ještě musel každý vylít část vína ze své číše do ohniště a při tom prosit *stopana*, aby přinesl rodině zdraví a dlouhý život, chránil jejich stádo a dohlížel na nivy a vinice (*tamtéž*). Jestliže bylo místo kuru obětováno jehně, potom byly do jiné jámy uloženy vnitřnosti a do jiné kůže a krev (Sikimić – Hristov 2007, 13).

Podobné slavnosti byly rozšířené i v Rusku, kde se svátky zemřelých předků, zvané „*dziady*“, slavily čtyřikrát do roka (Máchal 1995, 34). Zde byl uctíván *děduška domovoj*, jenž je obvykle líčen jako stařec s šedými kudrnatými vlasy, jiskrnými očima a tělem pokrytým hustou měkkou srstí černé, hnědé nebo bílé barvy (Máchal 1995, 44). Často se prý také zjevoval v podobě některého člena rodiny, nebo na sebe bral podobu zvířete – psa, kočky, medvěda apod. (Máchal 1995, 45). Lidé věřili, že *domovoj* bydlí ve světnici za pecí či pod ní, pod prahem domu, v komoře, na dvoře, v lázni nebo ve chlévě (Máchal 1995, 46). Správný *domovoj* měl chránit dům před zloději a zlými duchy, pomáhat hospodáři, starat se o dobytek

a rozmnožovat rodinný majetek (*Máchal 1995, 47-48*). Jeho přízeň si rodina zajišťovala tím, že mu nechávala zbytky od večeře (*Máchal 1995, 49*). Rozhněvaného domového usmiřovali zaříznutím kohouta, jehož krví pak vymyli všechny kouty v jizbě i na dvoře (*Máchal 1995, 49-50*). Lidé věřili, že žádný dům nemůže být bez ochrany *domového*, zachovávali proto různé zvyky při stavbě nového domu a při stěhování (*Máchal 1995, 50*). S tím souvisí také víra, že v domě nastane štěstí a blahobyt teprve až zemře hlava rodiny, která se stane ochráncem příbytku (*tamtéž*). Proto se říkalo, že brzy po vystavění nového domu hospodář zemře a smrt hrozí i tomu, kdo do novostavby vejde jako první (*tamtéž*).

Rituál přenosu *domového* do nového příbytku během stěhování se v Rusku probíhal tak, že nejstarší žena vytopila pec ve starém domě a uhlíky z ní pak vložila do čistého hrnku, který přikryla ubrusem (*Máchal 1995, 52*). Poté zanesla hrnek s uhlím do nového obydlí, kde ji uvítal hospodář a hospodyně s chlebem a solí a zvali domového dovnitř (*tamtéž*). Stařena pak postavila hrnek na krb, sejmula ubrus a třásla jím do všech koutů světnice (*tamtéž*). Nakonec vysypala uhlí do pece a hrnek rozbila na kousky, které pak zakopala pod předního kout světnice (*tamtéž*).

V podobnou bytost věřili i lidé v Polsku, kde je známá pod jménem *domowik* (*Profantová – Profant 2002, 65*).

V Čechách hovoří o uctívání předků již středověké písemné prameny (viz kap. 3). Projevování úcty předkům bylo spojeno se čtvrtkem, kdy obyvatelé domu nechávali část své večeře jako obětinu domácím bůžkům. V české lidové tradici se setkáváme nejčastěji se třemi jmény těchto bytostí – *šotek* (*šetek*), *skřítek* a (*had*) *hospodářiček*.

Šotek či *šetek* byl domácím bůžkem, jenž se nejvíce podobá ruskému *domovému* (*Máchal 1995, 57*). Lidé věřili, že vypadá jako malý chlapec s pazourky na rukou a nohou, přebývá v ovčíně, v mouce nebo hrachu a v zimě na kamnech (*tamtéž*). *Šetek* ochraňuje stádo od nemocí, rozmnožuje majetek a také rád provádí různá šibalství, zvláště v noci – nesmí se mu však ublížit, jelikož je mstivý⁴⁸ (*tamtéž*). Průpovídka „*má šotka*“ znamená, že se někomu dobře daří (*tamtéž*).

Jiné jméno pro domácího ducha je *skřítek* (zřejmě z německého *scratt*, *schratte*, *schratt* – lesní duch⁴⁹), který má podobu malého chlapce, žije za pecí nebo ve chlévě a pečuje o hospodářství (*Máchal 1995, 59, 62*). Aby si rodina udržela jeho přízeň, musela mu nechávat

⁴⁸ Ve Štýrsku (dnešní Slovinsko) věřili v *šetka*, malého jako paleček, bydlícího v kuchyni či v chlévě (*Máchal 1995, 58*). Od všeho, co vařili, museli nejdříve dávat *šetkovi*, jinak se jím prý mstil tím, že v kamnech nehořel oheň, popukaly všechny hrnce nebo krávy dojily krev (*tamtéž*).

⁴⁹ Slovenský *škriatok*, polský *skrzatek* a slovinský *škratec* jsou na rozdíl od českého skřítky spíše lesními duchy (*Váňa 1990, 130*).

zbytky jídla, především ve čtvrtek a na Štědrý večer (*Máchal 1995, 59*). Kdyby na něj totiž zapomněli, mstil by se na hospodáři a škodil by dobytku (*tamtéž*). Někdy si jej lidé představovali také v podobě kuřete⁵⁰ (*Máchal 1995, 60*).

Církvě se dlouho nedařilo vymýtit mezi lidmi pohanské představy o ochráncích domovů, a tak se snažila ztotožňovat tyto bytosti s démony a zlými duchy, z čehož plynou jejich mladší jména jako *lucek, špiritus, špírek, rarášek, diblík, pikulík* ad. (*Máchal 1995, 66*). Český *hospodáříček* či *domovníček* (na rozdíl od *šotka* a *skřítko*) nemá podobu malého chlapce, nýbrž hada. Lidé věřili, že přináší do domu blahobyt a upozorňuje hospodáře na škodu (*Máchal 1995, 63-64*). Bydlí pod pecí nebo pod prahem, má rád hlavně děti a nikdy se mu nesmí ublížit, jinak skončí štěstí a blahobyt v domě (*Máchal 1995, 64*). Říkalo se také, že pokud zemře *hospodáříček*, zemře i hospodář (*tamtéž*). Had byl obecně mezi Slovany vždy chován ve velké vážnosti (*Zíbrt 1995, 70*). V Papradnu (Javorníky) se vypravoval příběh o malém děvčátku, které nechtělo jíst jinde než v koutě jizby, kde bydlel had, protože mu dávalo své jídlo (*Plessingerová 1969, 19*). Dítě však chřadlo čím dál tím víc, a tak jeho rodiče hada zabili. Po něm ale zemřelo i děvčátko (*tamtéž*). Podobný příběh se vypravoval také v okolí moravského Vyškova (*Stryjová 2007, 55*). Ve vyškovské variantě malé děvčátko jídávalo vždy na zápraží u vchodu do síně a dávalo své jídlo hadovi se zlatou korunkou (*tamtéž*). Rodiče hada ubili holí a dítě do tří dnů zemřelo žalem (*tamtéž*). Lidé tedy věřili, že hadovi se nikdy nesmí ublížit, neboť by mohl zemřít někdo z rodiny nebo by mohl vyhořet dům (had byl totiž především ochráncem proti požáru). *Had hospodáříček* se prý vždy stěhoval spolu s obyvateli do jejich nového domu (*Plessingerová 1969, 19*). Lidé žijící v Javorníkách ve 20. stol. však popírají, že by hada krmili (*tamtéž*).

V okolí slovenského Trenčína lidé věřili v hada (*domáci gazda* nebo *gazdík*), který je ochráncem domácího pokoje, sídlí pod prahem domu a na hlavě má korunku (*Bednárík 1944, 20*). Kdyby se hadovi něco stalo, znamenalo by to neštěstí i pro hospodáře (*tamtéž*). Před smrtí některého člena rodiny se prý zjevuje v jizbě (*Bednárík 1944, 21*). V Žilinském kraji byla zase rozšířená představa, že had, kterého nazývají *domár*, bydlí napravo od prahu domu a vyleze před smrtí některého člena rodiny na postel (*Bednárík 1944, 20-21*). Podle jiných informátorů panovala v okolí Žiliny pověra, že pod prahem sídlí had i žába (*Bednárík 1944, 21*). Žába prý mohla bydlet také v jizbě pod podlahou (*tamtéž*). Na Prešovsku měl domácí had hřebínek žluté barvy a páchl (*Bednárík 1944, 21*). V jiné vesnici zase věřili, že když někdo zabije bílého hada, zemře mu matka (*tamtéž*). Bílý had prý bydlí pod pecí, ale jen tehdy, když

⁵⁰ S tím souvisí pověsti o podobném tvorů jménem *plivník*, který má podobu kuřete a zdržuje se u kamen (*Máchal 1995, 66*). Plivník přináší blahobyt a peníze tomu, kdo se o něj stará, nedá-li se mu však najíst, hřmotí v domě a v noci dusí hospodáře (*tamtéž*).

při stavbě pece nedají do hlíny svččené byliny (*tamtěž*). V okolí Banské Bystrice navíc věřili, že had v noci saje kravám mléko (*tamtěž*). Na Nitransku had prý sídlil ve stěně domu a pískáním upozorňoval obyvatele na blížící se nebezpečí (*tamtěž*).

Na Košicku věřili, že pod prahem má sídlo had nebo žába (*Bednárik 1944, 21*). Kde je had, je dobrý hospodář, kde je žába, dobrá hospodyně (*tamtěž*). V jiné vesnici se říkalo, že je-li v domě sucho, bydlí tam pod pecí had, je-li mokro, tak žába (*tamtěž*). Jinde věřili, že had s červeným hřebínkem sídlí i pod prahem chléva a stěhuje se do domu současně s hospodářem (*tamtěž*). Pískáním se prý dá zpod prahu přivolat, a když na prahu někdo štípe dřevo, had druhý den uštkne dobytek (*tamtěž*).

O velké variabilitě představ na poměrně malém území vypovídá studie J. Wolfa (2005), který sebral pověsti o ochráncích domovů v Krušných horách. Víra v domácího skřítku střežícího domácnost byla známá na obou stranách Krušnohoří (*Wolf 2005, 14-15*). Na české straně to byl *šotek*, chlapec s pazourky na rukou a nohou, příp. domácí had či žába, zatímco na straně německé se vyprávělo o *Schrackagerlovi*, který má podobu malého dítěte v košilce (*tamtěž*). Na Teplicku se nesmělo ubližovat hadům a žábám žijícím v domě, protože se věřilo, že jeho obyvatelům přinášejí štěstí a ochraňují je (*tamtěž*). Z hadů byla nejvíce uctívána užovka obojková (*Natrix natrix*), jejíž žluté měsíčky na hlavě se promítly v poměrně rozšířených pohádkách o hadovi s korunkou (*Natterkönig*), známých i v okolí Bíliny a Chomutova (*tamtěž*).

Německý *Schrackagerl* je malý domácí duch, který obývá prý jen ty domy, kde se žije klidně a zbožně (*Wolf 2005, 15*). Pokud se v domě objevily hádky a klení, *Schrackagerl* navždy zmizel (*tamtěž*). Nejraději měl prý malé děti, ale když se mu někdo posmíval, mstil se např. odvazováním dobytka ve stájích nebo zamotáváním vlasů spícím dítětem (*tamtěž*). V Krušnohoří se vypravoval příběh o děvečce, která byla nově přijata na statek a když poprvé dojila krávy, spatřila malé dítě, které se snažilo napít čerstvě nadojeného mléka ve džberu (*Wolf 2005, 15*). Děvečka ho okřikla a dítě zmizelo. Když to pak vypověděla hospodyně, dostala vynadáno a dozvěděla, že se *Schrackagerl* zřejmě pomstí (*tamtěž*). Hned následující noci *Schrackagerl* odvázal a rozehnal dobytek po chlévě a dokud na statku sloužila děvečka, která mu ublížila, už se neukázal (*Wolf 2005, 16*). *Schrackagerl* však mohl být i užitečný, např. v Jáchymově se jednou prý ztratilo dítě a podle pověsti je po několika dnech našli v seníku se *Schrackagerlem*, který mu po celou dobu obstarával potravu (*tamtěž*).

V saské oblasti Krušných hor lidé věřili ve skřítku jménem *Jüdel* (*Güttel, Gittel, Gütchen*), který je podobný *Schrackagerlovi* (*Wolf 2005, 17*). *Jüdel* se také staral o děti a zamotával jim vlasy, když spaly (*tamtěž*). Podle jedné pověsti se *Jüdel* mstil tím, že když

přišla děvečka do stáje, uviděla tam všechen dobytek bez hlav, rozsekaný na kusy (*tamtéž*). Běžela vše říci hospodyni, ale než se vrátila, dal *Jüdel* zase vše do pořádku, a dobytek byl opět živý (*tamtéž*). Zajímavá se představa, podle níž je *Jüdel* pokládán za vracející se duši zemřelého dítěte. Na více místech v Krušných horách, ale i jinde v Německu se vyprávěl příběh o děvečce, která chtěla vidět *Jüdelu* v jeho pravé podobě (*Wolf 2005, 17*). *Jüdel* nejdříve nechtěl svolit, ale nakonec jí řekl, aby sešla do sklepa a tam že ho uvidí. Děvečka poslechla a v otevřeném sudu tam spatřila mrtvé dítě zalité vlastní krví (*tamtéž*).

5.3 Lidová slovesná tradice

*Ubohá Caplea,
jak to tak viděla,
víc a víc vzdychala,
potůčkem plakala,
bědováním lkala,
stále naříkala:*

*„Manole, Manole,
mistře můj, Manole.
Je-li to žert, dobrý není
na povesezení.
Zed' mě krutě svírá,
srdce ve mně zmirá,*

*mléko z ňader teče,
dítě doma pláče... “
Ale zed' co chvíli,
výší se a sílí,
hrozitánská zed'
překrývá ji ted'.*

Z rumunské balady Mistr Manole (*Eliade 1997, 146-147*)

Poslední skupinu etnografických pramenů tvoří lidová vyprávění, pověsti, balady, písně a pohádky, předávané ústní tradicí z generace na generaci. Tato lidová vyprávění o stavbách významných budov obsahují často shodné či podobné náměty a motivy. Pokusila jsem se doplnit jejich rozdělení v návaznosti na článek slovinské etnoložky Moniky Kropěj *Folk Storytelling between Fiction and Tradition: The “Walled-Up Wife” and Other Construction Legends* (Kropěj 2011, 62).

Tři nejčastější náměty těchto lidových vyprávění:

1. Určení místa, kde má být stavba postavena
2. Lidská oběť požadovaná nadpřirozenou silou, aby byla stavba zdárně dokončena
3. Stavitel uzavře smlouvu s nadpřirozenou silou, která požaduje duši toho, kdo vstoupí do novostavby jako první. Stavitel do novostavby pošle jako první zvíře a nadpřirozená moc je tak oklamána.

Motivy, které se v lidových vyprávěních v různých obměnách opakují:

- a. Vše, co je přes den postaveno, v noci spadne.
- b. Oběť manželky stavitele, která je zazděna do stavby.
- c. Stavitelé uzavřou dohodu, že zazdí jednu ze svých manželek a přísahají, že jim to předem neřeknou. Přísahu však neporuší jen jeden z nich.
- d. Stavební obětí se stane ten, kdo přijde na stavbu jako první (většinou manželka stavitele, který neporušil přísahu).
- e. Zazdívaná žena prosí zedníky, aby ponechali ve zdi otvor, kterým by mohla kojit své dítě, příp. ještě jeden otvor na oči.
- f. Duše toho, kdo do novostavby vkročí jako první, propadne d'áblu.
- g. Nadpřirozená síla, stavící budovu, je oklamána zvonem nebo kohoutem předčasně ohlašujícím ráno.

- h. Pověst vysvětluje příčinu chybějící části stavby.
- i. Pověst vysvětluje původ otvoru ve stavbě.
- j. Pověst vysvětluje původ léčivého pramene.
- k. Symbolické číslovky (tři roky, tři bratři, tři sestry), dny (čtvrtek)

Množství různých pověstí a balad ze stavitelského prostředí odráží skutečnost, že stavitelství (stejně jako i jiná řemesla, především kovářství) bylo zahaleno jakýmsi tajemstvím, které znali jen „zasvěcení“, tedy lidé daného řemesla (*Eliade 1970, 155*). Obsahovalo proto také mnoho rituálů a symbolů, které mají prastarý původ (*tamtéž*). Lze si tedy představit, jak lehce obyčejní lidé uvěřili tomu, že stavitelé technicky náročných staveb (kostelů, hradů, mostů atd.) musejí mít pletky s nadpřirozenými silami, protože jinak by tak velké dílo nemohli postavit. Z této neznalosti a nedůvěry se pak rodily pověsti o smlouvách stavitelů s ďáblem apod. Některá tato lidová vyprávění se pokusím nastínit, a to podle tří hlavních námětů uvedených výše.

5.3.1 Určení místa, kde má být stavba postavena

Již samotný výběr místa byl zásadní pro příznivou budoucnost stavby, a proto se nemohl obejít bez určitých obřadů, které měly otestovat správnost tohoto výběru. V některých oblastech se zvyky spojené s určením místa pro novostavbu dochovaly až do doby zcela nedávné (viz podkapitola 5.1.1).

Podle jednoho srbského příběhu zachránil jakýsi vesničan dítě ducha vody před vlkem (*Bystroń 1917, 5*). Vděčný otec pak pro vesničana hledal vhodné místo, kde by mohl založit nový dům (*tamtéž*). Opakovaně udeřil zlatý kyjem do země, ptajíc se, co žádá za zbudování domu. Země odpověděla, že žádá na jednom místě žití všech obyvatel, na druhém obou hospodářů, na třetím matky dítěte, na čtvrtém všech potravin, na pátém pouze místo země, kde nebude nic než jen jeden druh od každého zvířete (*tamtéž*). Podle této pověsti si tedy sama země kladla podmínky, kde má být obydlí postaveno (*Bystroń 1917, 6*).

Jiný motiv nacházíme v jedné ze slovinských variant legendy o založení kostela sv. Wolfgangem (*Kropej 2011, 77*). Světec určil místo pro stavbu u jezera Abersee tím, že hodil sekyrku do údolí a na místě, kam dopadla, začal stavět chrám zasvěcený Panně Marii a sv. Janu Evangelistovi (*tamtéž*). Výběr místa pro stavbu hodem sekerou je odkazem starověkého zvykového práva, kterým se určovaly nároky na parcely (*Kropej 2011, 78*).

O stavbě románské baziliky v Tismicích u Českého Brodu se vyprávěla legenda, kterou zaznamenal kaplan K. Monse v 18. století (*Psota – Zdražilová 2014, 11-12*). Tato

pověst vypráví, že kostel měl původně stát na jiném místě, a sice na vyšší kopci o několik metrů dále na protilehlé straně cesty. Když však na určené místo stavebníci přes den navezli všechny stavební materiál, druhý den ráno se objevil na protilehlém návrší, a tak byli nakonec přinuceni postavit kostel zde (*tamtéž*).

Podobných pověstí o výběru místa pomocí jakési nadpřirozené síly je celá řada.

5.3.2 Lidská oběť požadovaná nadpřirozenou silou, aby byla stavba zdárně dokončena.

Pověsti a balady tohoto námětu jsou velmi rozšířené především v jihovýchodní Evropě. V různých variantách, které obsahují podobné nebo zcela shodné prvky, se vyprávěly v dnešním Chorvatsku, Slovinsku, Bosně, Hercegovině, Srbsku, Černé Hoře, Makedonii, Albánii, Bulharsku, Rumunsku, Řecku, Maďarsku, Gruzii, Turecku, ale také v Indii a Japonsku (*Kropej 2011, 65*). Balada je známá i mezi Romy, kteří mohli být prostředníky tohoto námětu mezi Indií a Evropou (*tamtéž*).

Za zemi geneze archetypu této balady považoval folklorista M. Arnaudov Řecko, kde podle něj hlavní motiv balady vznikl pod vlivem kultury starověkého Řecka a Byzance (*tamtéž*). Maďarský etnograf L. Vargyas hledal její kořeny spíše na Kavkaze (*tamtéž*). Chorvatský vědec P. Skok se domníval, že kolébkou pověsti je Rumunsko a její rozšíření připisoval Arumunům, kteří tradičně vykonávali povolání zedníků po celém Balkánském poloostrově (*Eliade 1970, 154*).

Hlavní osu příběhu, jenž se objevuje v různých variacích, tvoří vyličení tragického osudu obětovaného člověka – často ženy mistra stavitele – zazděného do základů stavby.

J. Grimm označil za jednu z nejkrásnějších písní, které kdy lidstvo vytvořilo, baladu *Zidanje Skadra (Stavění Skadaru)*, jež vypráví o výstavbě města Skadar ze 14. stol. v dnešní Albánii (*Kropej 2011, 62*). Podle balady bylo město stavěno třemi bratry Mrljavčevići, kteří najali 300 zedníků, ale ani za tři roky nepostavili víc než jen základy budov, protože vše, co přes den postavili, bylo v noci zbořeno (*Kropej 2011, 63*). Na začátku čtvrtého roku uslyšeli stavebníci hlas víly z hory, která jim poradila, aby zazdili do základů města dva sourozence – bratra Stojana a sestru Staju (*tamtéž*). Král Vukašin Mrljavčević vyslal posla, jenž strávil tři roky hledáním sourozenců toho jména, avšak marně (*tamtéž*). Víla se proto zjevila znovu a řekla, že stavebníci musejí do základů zazdít ženu jednoho ze tří bratrů Mrljavčevićů, a to tu, která přijde následujícího rána jako první na staveniště se snídaní (*Kropej 2011, 63*). Bratři se dohodli, že o tom svým manželkám nepovědí, ale jen nejmladší své slovo dodržel (*tamtéž*).

Manželka nejmladšího bratra přišla ráno na staveniště a zedníci kolem ní začali stavět zeď (*tamtéž*). Žena, smířená se svým osudem, je požádala, aby ve zdi ponechali dva otvory, kterými by mohla kojit své malé dítě, a jeden otvor pro oči, aby své dítě viděla. Z těchto tří otvorů prý dodnes pramení voda, která má léčivé účinky (*tamtéž*).

Asi nejslavnějším příběhem tohoto námětu je balada *Mistr Manole*, která vypráví o stavbě Argešského kláštera v Rumunsku. Je známá v různých variantách po celém Balkáně i v Podunají (*Eliade 1970*, 138-139). Poprvé ji publikoval V. Alecsandri v r. 1852 (*tamtéž*). M. Eliade se této baladě intenzivně věnoval a své závěry publikoval v knize *Od Zalmoxida k Čingischánovi*, kde uveřejnil verzi od G. D. Teodoresca z r. 1885 (*Eliade 1970*, 140). Mistr Manole v baladě vystupuje jako vedoucí stavby nového kláštera, který dal postavit kníže Negru na místě starší zbořené stavby (*tamtéž*). Po vyhledání této zříceniny v lese díky pasáčkovi vepřů, který jim ukáže cestu, se stavebníci pustí do díla, avšak zeď, kterou přes den postaví, se během noci vždy zboří (*Eliade 1970*, 140-142). Mistr Manole si neví rady, až se mu zdá sen, jenž mu poradí, aby do základů stavby zazdil něčí ženu, protože teprve potom bude klášter stát (*Eliade 1970*, 142-143). Mistr proto zavolá všechny zedníky a dohodnou se, že zazdí první ženu, která přijde čtvrtčního rána na stavbu, ale musejí přísahat, že o tom svým manželkám nepovědí (*Eliade 1970*, 143). Zedníci však přísahu poruší a svým manželkám zakážou ve čtvrtek ráno na stavbu přijít (*tamtéž*). Jediný Manole dohodu dodrží, snaží se svou ženu pouze zdržet příkazem, aby chytila sivého vola, upekla z něj pečeni a přinesla mu ji na stavbu (*tamtéž*). Žena Caplea vše splní, ale když ji Manole vidí přicházet na stavbu, prosí Boha, aby se jí do cesty stavily různé překážky (keř, vlčici, štíra), které by ji ještě více zdržely (*Eliade 1970*, 144-146). Caplea však nakonec přeci jen dorazí na stavbu jako první a zedníci kolem ní začnou stavět zeď (*Eliade 1970*, 146). To, co přes den postaví, zůstane zachováno i druhý den, a tak se jim podaří klášter postavit (*tamtéž*). Když se přijede kníže na hotový klášter podívat, je velmi potěšený a holedbá se, že krásnější stavby než této na světě není (*Eliade 1970*, 147-148). Mistr Manole na to odpoví, že postaví ještě krásnější stavbu jinde, a tak dá kníže porazit žebříky a zedníky i s mistrem nechá na střeše kláštera (*Eliade 1970*, 148-149). Stavebníci tam zůstanou několik dní, potom si vyrobí křídla a skočí dolů (*Eliade 1970*, 149-150). Kam dopadnou, promění se ve skály a mistr Manole v pramen čisté vody, slané od slz jeho ženy (*tamtéž*).

Podobný námět má i báseň o stavbě mostu v Mostaru v Hercegovině (*Kropej 2011*, 63) a mostu v Artě (*Eliade 1970*, 151). V novořecké baladě o stavbě artského mostu se zedníkům zjeví duch a řekne jim, že most bude dokončen jedinečně tehdy, až bude obětována žena stavitele (*Eliade 1970*, 151). Mistr pak příchozí ženě řekne, že v řece ztratil snubní

prsten, manželka se jej vydá hledat a zedníci ji zabijí (*tamtéž*). Když žena umírá, pláče nad svým osudem, její dvě sestry byly také obětovány při stavbě – jedna pod mostem na Dunaji, druhá pod hradbami města Avlony (*tamtéž*). Podle verze ze Zákynthu stavitelova žena naříkala, že jedna její sestra byla obětována v základech kostela, druhá při stavbě kláštera, a ona sama pod mostem v Artě (*tamtéž*).

V rumunské baladě *Zpěv o mostě v Nartu* vystupují tři bratři zedníci (*Eliade 1970, 152*). Nejstaršího z nich pták nabádá, aby zazdil manželku prostředního bratra (*tamtéž*). Zde se objevuje stejný motiv jako v baladě *Zidanje Skadra* – žena prosí zedníky, aby jí ponechali otvory ke kojení jejího dítěte (*tamtéž*). Ten samý motiv se vyskytuje i v pověstech z Bosny a Hercegoviny a téměř ve všech verzích ze Srbska a Bulharska (*tamtéž*).

Srbská pověst o stavbě mostu ve Višegradu nad Drinou⁵¹ vypráví, že most byl vždy přes noc zbořen vílou (*Kropej 2011, 67*). Jednou mistr stavitel uslyšel z vody hlas, který mu poradil, aby zazdil do základů dvou pilířů mostu malá dvojčata – bratra a sestru Stojku a Ostoju (*tamtéž*). Po dlouhém hledání děti těchto jmen opravdu našli ve vzdálené vesnici a zazdili je. Jejich matka prosila zedníky, aby ponechali ve zdi otvory, kterými by je mohla kojit (*tamtéž*). Dodnes jsou prý tato dvě slepá okna vidět a několikrát do roka z nich proudí bílé potůčky (*tamtéž*). Motiv hledání sourozenců Stoji a Ostoji je nápadně podobný hledání sourozenců Stojana a Stoji, kteří měli být obětováni při stavbě města Skadaru (viz výše), avšak na rozdíl od albánské verze v srbské variantě děti nakonec naleznou a zazdí.

V Maďarsku se vyprávělo mnoho příběhů o stavebníkovi Clemensovi a městu Deva (*Kropej 2011, 65*). Maďarské verze však postrádají zásah nadpřirozené síly (ducha, víly) – mistr Clemes sám rozhodne, že bude obětována první žena, která vstoupí na stavbu (*Eliade 1970, 153*). Ta je následně seznámena se svým údělem a dobrovolně zazděna (*tamtéž*).

V Polsku se vyprávěla pověst podobného námětu o zámecké věži v Birzách (*Bystron 1917, 13*). Zámecký pán Radziwiłł nemohl dokončit stavbu zámku, poručil proto přivést dívku, která měla být do zámku zazděna (*tamtéž*). Určená dívka se však právě vdávala, vojsko proto obklíčilo novomanžele ihned po svatbě a zazdilo je ve věži oba (*tamtéž*). Otec nevěsty za to Radziwiłła proklel, ten pak nemohl mít žádné potomky a stal se tak posledním pánem na zámku (*Bystron 1917, 13*). Tato pověst je však zřejmě novějšího data a odráží spíše skutečnost, že zazdění ve věži bylo častým trestem (*tamtéž*). Právě zazdění jako trestu se týká i řada pověstí z území Čech a Moravy, např. hrad Rychemburk⁵², Svojanov, Švihov, Veverčí,

⁵¹ Most z 16. stol. je dnes národní památkou na území Bosny a Hercegoviny (*Kropej 2011, 67*).

⁵² August Sedláček zaznamenal pověst o slečně z rodu Berkovského, dceři přísného hradního pána, který ji nechal zazdit za porušení panenského slibu, který složila v klášteře (*Sedláček 1993, 77*). Na hradě Rychemburk

Hradiště, Hasištejn, Choustník, Kámen, Lipnice, Točnick, Rabí, zámek Opočno, město Jihlava, Kutná Hora aj. (*Sedláček 1993, 78*). Vzhledem k odlišnosti námětu jsem se je však do tohoto výčtu rozhodla nezařadit. Výjimkou je snad pouze pověst o nevinné dívce, jež byla zazděna do zdiva hradu v Račicích (okr. Vyškov), který byl díky tomu nedobytný (*Stryjová 2007, 30*). Při přestavbě zámku v 19. stol. dělníci údajně našli výklenek v jednom z pilířů patřícím k původnímu hradu, ve kterém byla lidská kostra, talířek a lžička (*tamtéž*).

Na Slovensku je známá např. pověst o Sitnianské bílé paní, která byla zazděna zaživa, aby zajistila pevnost a nedobytnost stavby (*Bednárík 1944, 11*). V pověsti ze Spiše se setkáváme s podobným motivem jako u balkánských balad. Při stavbě Spišského hradu nechala prý matka zazdít svého syna a jeho milá prosila zedníky, aby mu ponechali ve zdi otvor (*tamtéž*).

Pověst z německého Magdeburku⁵³ vypráví o výstavbě pevnosti, jejíž brána se stále bořila (*Bednárík 1944, 12*). Aby zůstala stát, měl být obětován syn služky Margarety, která byla přinucena prodat svého syna zedníkům, aby se nestala žebračkou (*tamtéž*).

Matka prodala své dítě zedníkům také v Liebensteinu, které údajně zazdili při stavbě zdejšího hradu (*Sedláček 1993, 78*). A. Sedláček dále uvádí pověst o stavbě násepu v Kodani, do něhož prý při zvucích veselé hudby zazdili malé děvčátko, kterému dali hračky a jídlo, aby se zdálo, že se holčička obětovala dobrovolně (*Sedláček 1993, 78*). Dítě bylo snad zazděno i do hradeb Reichenfelsu (*tamtéž*).

Americký folklorista P. Brewster zachytil stopy povědomí o stavební oběti i v dětských hrách a tancích (*Brewster 1996*). Patří mezi ně např. anglická dětská píseň „*London Bridge is broken down*“, v jejíž jedné verzi střeží stavbu mostu člověk, v jiných kohout nebo pes (*Brewster 1996, 50*). Také slovinská dětská hra „*Je most dostatečně pevný?*“ je pozůstatkem této tradice (*Kropej 2011, 68*) a o podobném základu lze uvažovat i u české říkanky „*Zlatá brána otevřená, zlatým klíčem odemčená, kdo do ní vejde, tomu hlava sejde. Ať je to ten nebo ten, musí býti zadržen (nebo praštíme ho koštětem)*.“ V posledním případě by mohlo jít o odkaz na stále se opakující motiv záhuby osoby, která do novostavby vejde jako první.

byly skutečně objeveny dvě lidské kosti končetin ve výklenku jedné z komůrek u věže hlásky (*Sedláček 1993, 77*).

⁵³ V Německu byly pověsti o zazdívání dětí tak hluboko zakořeněné, že ještě r. 1843 se obyvatelé města Halle prý domnívali, že je do základů nového města třeba zazdít dítě (*Sedláček 1993, 78*). Je znám i případ z r. 1571, kdy se při stavbě hradu Reichenstein v Rakousku ztratilo dítě a jeho otec v domnění, že bylo zazděno, zastřelil zámeckého pána, aby se pomstil (*Sedláček 1993, 78*).

Odborné výklady významu a symboliky těchto pověstí se různí. Podle M. Kroje měla lidská oběť původně sloužit jako milosrdenství duchovi země, který byl stavbou rušen (*Kropej 2011*, 68). Teprve později se rozvinula koncepce, že duše oběti se stane ochráncem nové stavby (*tamtéž*). Antropoložka K. Hrobat spojuje tradici zazdívaných žen nebo dětí s lidovou vírou, že komunikace s jiným světem zajišťuje plodnost a funkčnost daného objektu (*Kropej 2011*, 69). Tento zvyk je údajně založen na lidovém přesvědčení, že spojení mezi tímto a oním světem může být dosaženo skrze ženskou sexualitu (*tamtéž*). Také malé děti nebo had, který symbolizuje ženskou sexualitu, mohou mít tento efekt (*tamtéž*). Americký folklorista A. Dundes se domnívá, že motiv zazděné ženy by mohl být jakousi metaforou pro manželský život, ve kterém musí žena obětovat nejen svou mobilitu a ve kterém je jejím hlavním posláním role matky, jež je v baladách zastoupena obrazem kojení dítěte (*Dundes 1996*, 198). M. Eliade připisuje vyprávěním o lidských obětech při stavbě kostela či kláštera kosmickou symboliku (*Eliade 1970*, 157). Povědomí o tom, že církevní stavba představuje kosmos, Nebeský Jeruzalém či ráj zdědilo východoevropské křesťanství v balkánsko-dunajské oblasti po Byzanci (*tamtéž*). Za prapůvodní motiv těchto balad potom M. Eliade považuje ženu, která dobrovolně souhlasí s tím, aby byla na jejím těle postavena budova (*Eliade 1970*, 164). To následně označuje za duchovní výtvar starší než protohistorické a historické období národů žijících v jihovýchodní Evropě (*tamtéž*). Dále uvádí, že kvalitní díla lidové slovesnosti založená na tomto mýtu vznikla pouze v balkánsko-podunajské oblasti, zatímco u Rusů, Poláků a Ukrajinců se podobné legendy vyskytují jen vzácně, takže vylučuje jejich slovanský původ (*tamtéž*). Rozšíření příběhů tohoto námětu spojuje s kulturním dědictvím Thráků, avšak jejich kořeny jsou zřejmě praindoevropské (*tamtéž*).

Důležitý je také jejich kontext, který zatím nebyl zmíněn. Balady se totiž zpívaly a vyprávěly, podobně jako koledy, v určitých obdobích roku (*Kropej 2011*, 68). V Bulharsku se zpívaly o Vánocích a svatebních rituálech (*tamtéž*). V Indii se tradičně zpívaly o měsíci Chaitra (březen-duben). Tyto skutečnosti přispívají k pochopení lidských stavební obětí jako důležitého rituálu, který poukazoval na to, že život je nutně spojen se smrtí (*tamtéž*). Pomocí tohoto a podobných obřadů se lidé snažili patrně ustanovit světový řád a zajistit plodnost (*tamtéž*).

5.3.3 Stavitel uzavře smlouvu s nadpřirozenou silou, která požaduje duši toho, kdo vstoupí do novostavby jako první. Stavitel do novostavby pošle jako první zvíře a nadpřirozená moc je tak oklamána.

Nadpřirození nebo mytologičtí stavitelé (obři, trpaslíci, víly, d'ábel) vystupují v řadě evropských legend o významných stavbách. Za svou pomoc na stavbě však požadují zpravidla krutou odměnu – lidskou duši. Téměř vždy jsou však oklamáni člověkem, Bohem či bohy, a tak dobro nakonec zvítězí nad zlem (*Kropej 2011, 72*). Ačkoli jsou tyto pověsti nejvíce rozšířené ve Švédsku, Norsku a Německu, jsou známé i mezi Slovaný (*tamtéž*). Jeden istrijský příběh z Chorvatska vypráví o zbudování amfiteátru v Pule vílami, které pracovaly v noci, a když zakokrhal kohout, nemohly už pokračovat (*tamtéž*). Nestihly proto stavbu dokončit, a tak jí dodnes chybí střecha (*tamtéž*).

Jedním příkladem za všechny příběhy z oblasti severní Evropy je epizoda z Eddy, sbírky islandských písní s náměty severské mytologie, jež mají raně středověké kořeny (*Kropej 2011, 70*). Zde vystupuje zlý obr, který má postavit zeď v Midgardu a za svou práci, kterou vykonává s pomocí svého koně Svadilfariho, obdařeného nadpřirozenou mocí, požaduje Slunce, Měsíc a bohyni Freyu (*Kropej 2011, 70-71*). Když se zdá, že stavba bude dokončena v určeném čase, zděšení bohové požádají Lokiho, aby zabránil katastrofě (*tamtéž*). Bůh Loki se promění v klisnu a odláká Svadilfariho od práce. Stavba tedy není dokončena včas a oklamáný obr je při odchodu rozdrčen Thórovým kladivem (*tamtéž*).

Tyto dvě pověsti mají ještě předkřesťanský ráz, avšak větší část příběhů tohoto námětu byla silně ovlivněna křesťanstvím. Nadpřirozená síla, která požaduje oběť za svou pomoc na stavbě, proto vystupuje převážně v podobě d'ábla (*Kropej 2011, 71*). To se často odráží i v názvech staveb (D'áblův nebo Čertův most), o nichž lidé věřili, že je postavil d'ábel během jedné noci, byl však oklamán zvonem nebo kohoutem předčasně ohlašujícím ráno, aby mu nemusela být vydána oběť (*Kropej 2011, 72*). Často se také objevuje scénář, kdy stavitel uzavře smlouvu s d'áblem, jenž za svou pomoc požaduje duši prvního člověka, který na most vstoupí (*Kropej 2011, 73*). Je však oklamán stavitelem, který jako první pustí na most zvíře, jež podle křesťanského učení nemá duši (*tamtéž*).

Již v 17. stol. byla zaznamenána legenda o D'áblově mostě pod Ljubelj na Slovinsku, při jehož konstrukci uzavřeli stavitelé smlouvu s d'áblem a slíbili mu duši toho, kdo přes most přejde jako první (*Kropej 2011, 73*). Po dokončení mostu na něj však jako první pustili kozu, která se následně zřítla do řeky (*tamtéž*). Jiná varianta se vyprávěla o Ponte del Diavolo v Čedadu (Cividale), při jehož stavbě si d'ábel dokonce přivolal na pomoc svoji matku, která

most postavila⁵⁴ (*Kropej 2011, 74*). Když pak obyvatelé vyslali na most jako prvního psa a ďábel to uviděl, byl tak rozhořčený, že zmizel a již se nikdy nevrátil (*Kropej 2011, 75*).

Podobné pověsti se vyprávěly i v Polsku, Rakousku, Švýcarsku, Itálii, Anglii, Francii (Pont d'Yeau) a v Německu (o mostu Sachsenhäuser Brücke ve Frankfurtu nad Mohanem a o mostě v Bamberku). Stavitel mostu v bavorském Řezně z 12. stol. podle lidové pověsti uzavřel smlouvu s ďáblem, který za svou pomoc požadoval první živou bytost, která přes most přejde. Na most pak jako první bytost vyslal psa a ďábel byl opět oklamán (*Moser-Rath 1978, 839*).

Příběhy s tímto námětem se však nevztahovaly jen na mosty, ale překvapivě i na církevní stavby (*Kropej 2011, 76*). V Rakousku a Slovinsku byly rozšířené různé verze legendy o sv. Wolfgangovi (příp. Wolframovi, Volbenkovi, Bolfenkovi). Sv. Wolfgang stavěl kostel, který každou noc zbořil ďábel (*Kropej 2011, 76*). Nakonec spolu uzavřeli smlouvu, že duše prvního poutníka, který do kostela vstoupí, připadne ďáblu (*tamtéž*). Místo poutníka však sv. Wolfgang podstrčil zvíře (vlka nebo psa, jindy kočku, kohouta, prase, kozu). V jedné variantě, jež byla zapsána v Unter-Kötsch v Rakousku, chce samotný Bůh, aby ďábel kostel postavil, a hodlá mu dát jako oběť prvního poutníka (*Kropej 2011, 79*). Omylem však do kostela vběhne vlk s jehnětem (*tamtéž*). Bůh si od něj vezme jehně a ďábel běží za vlkem, který mu však uteče a zmizí v lese (*tamtéž*).

⁵⁴ Domnívám se, že původní varianta tohoto příběhu musela mít předkřesťanské kořeny a v roli ďábla vystupovala bytost jiného jména, protože v žádných křesťanských legendách ďábel matku nemá.

6. Diskuze

Jak máme rozumět četným nálezům stavebních obětí uložených v konstrukcích středověkých budov ve snaze zajistit jim dlouhou životnost, pevnost a ochranu proti přírodním i nadpřirozeným silám v době, kdy byla střední Evropa již plně křesťanská? A co teprve domové obětiny, zakopávané na různá místa v příbytcích pro domové duchy, duše předků, skřítky hospodářičky a podobné bytosti, ve které věřili lidé, které považujeme za křesťany? Jsou to skutečně přežitky pohanských náboženství, které se církvi nepodařilo vymýtit, nebo máme co do činění s magií, která ve své podstatě nekonkuruje žádnému náboženství, ale existuje paralelně vedle nich a řídí se vlastními pravidly? A jak máme chápat nálezy obětí nekřesťanského charakteru v církevních stavbách? Byly sem snad ukládány tajně bez vědomí duchovních osob, nebo naopak za jejich účasti?

Odpovědi na tyto a další otázky nebudou a nemohou být prosté a jednoznačné. Zároveň se také musíme vyvarovat zobecňování, protože motivy ukládání obětí se pravděpodobně lišily podle různých zvyklostí, regionů a doby.

6.1 Stavební a domová oběť jako pohanský rituál, pověra či magická praktika?

Zastavme se u poslední, výše zmíněné kategorie a připomeňme, že období, které jsme sledovali (6.-16. století), je příliš dlouhé na to, abychom mohli předpokládat, že kulturně-náboženské pozadí bylo víceméně podobné. Pomineme-li záměrné depozice na sídlišti v Roztokách u Prahy, které ukládali nositelé předkřesťanského náboženství, ostatní archeologické nálezy z Čech a Moravy již pocházejí z doby christianizace a nejvíce stavebních obětí bylo odkryto ve vrcholně středověkých kontextech, kdy byla země již plně křesťanská. Avšak v jednotlivých staletích i oblastech zřejmě panovaly značné rozdíly v míře pokřesťanštění. V 9. a 10. stol. byla nová víra teprve upevňována, jako křesťané se reprezentovali především panovník a elita v jeho okruhu. P. Sommer charakterizoval 10. století jako dobu tzv. dvojvěří, kdy vedle křesťanství stále ještě dožívalo staré náboženství (Sommer 1998, 133). V této první vlně christianizace církev neusilovala o proniknutí do hlubších vrstev psychiky věřících (Charvát 1988, 83). Přijetí křesťanství vlastně znamenalo pouze formální zřeknutí se tradičního náboženství a pravidelná účast na obřadech křesťanské obce (*tamtéž*). Věřící tak dále žili ve světě svých tradičních představ spojených s každodenním životem, který byl ze všeho nejvíce spjat s přírodou, jež středověkého člověka obklopovala. Snahou prostého člověka bylo žít s ní v symbióze, aby přírodní živly neohrožovaly jeho živobytí a existenci. Podle tradičního přesvědčení byl tento symbiotický

vztah zajišťován různými ochrannými opatřeními a rituály, mezi které můžeme počítat i některé stavební obětiny⁵⁵. Ještě v Homiliári opatovickém, který zachycuje řadu předkřesťanských zvyků v Čechách 12. století, je doložena např. oběť prvních plodů úrody a oběť (třeba), konaná k usmíření duchů na nově kultivované půdě (*Charvát 1988*, 86). I kronikář Kosmas si ještě ve 12. století stěžoval, že jeho současníci žijící na venkově jsou stále polopohany (*Sommer 1998*, 134). Christianizace byla tedy dlouhým procesem, a to nejen v Čechách, ale i v ostatních zemích.

Polský badatel S. Moździoch rozdělil christianizaci středověkého Polska do tří etap (*Moździoch 2014*). První etapa byla ve znamení bojů proti předkřesťanskému náboženství, kdy stále ještě existovalo pohanství. Toto období trvalo v Polsku zhruba až do poloviny 11. stol. (*Moździoch 2014*, 442, 447). Ve druhé etapě již docházelo k formálnímu pokřesťanštění obyvatel a praktiky dřívějšího náboženství se staly pověrami (*tamtéž*). Ve třetí etapě (zhruba od 12. stol.) pak pohanské relikty ztratily vztah s dřívějším náboženstvím a staly se magií, s dřívějším pohanstvím již neměly mnoho společného (*Moździoch 2014*, 442, 447). Do této poslední kategorie Moździoch řadí i obětiny pro domácí duchy, které zpovědníci považovali za hříšné jednání, a obětiny za dobré skutky ukládané pod prahy domovů (*tamtéž*).

Podobné schéma bychom mohli použít i na české prostředí. Podle P. Charváta je totiž postupný rozpad předkřesťanských ideologií na magické a pověrečné prvky historickým zákonitým jevem (*Charvát 1988*, 77).

Kdybychom chtěli být terminologicky přesní, museli bychom ovšem dle Moździochova rozdělení stavební obětiny z 10. až poloviny 11. stol. považovat za pohanské rituály, tytéž depozice z poloviny 11. až poloviny 12. stol. bychom pak nazývali pověrečnými praktikami a nálezy obětí mladší než z poloviny 12. stol. by byly magickými opatřeními. I přesto, že by se jednalo o víceméně podobné rituály. Domnívám se proto, že takto striktní terminologie by pro naše téma byla zavádějící a neměla by příliš velké opodstatnění.

Pojmenování kategorií duchovních představ starých několik staletí je pro nás v dnešní době nesmírně obtížné, a domnívám se, že bylo by to nejspíš obtížné i pro lidi, kteří je sami vyznávali. Středověký člověk pravděpodobně nepřemýšlel nad tím, jestli rituál kladení stavební obětiny je původem pohanský nebo zda jde o pověru či magii. Jeho snahou bylo pouze zajistit ochranu své rodiny a příbytku. Jediným prostředkem mu byl rituál, který jej

⁵⁵ Člověk si jimi usmiřoval nadpřirozené bytosti, žijící na místě vznikající stavby (*genius loci*) nebo vnímal celou stavbu jako živý, nově vznikající organismus, zvláště jednalo-li se o dům dřevěný, ve kterém mohli přežívat duchové stromů, které byly kvůli stavbě pokáceny (*Herva 2010*). Konstrukce prostoru – ať už domácího nebo monumentálního – byla blízce spojena s přírodním světem, a tak prostředí stavby reflektuje snahu zajistit symbiózu také se sférou předků (*Rowan 2008*, 5).

zbavoval pocitu bezbrannosti a bezvýchodnosti, protože představoval nástroj zachování dalšího běhu známého světa (Sommer 1998, 152). Je také třeba brát na vědomí, že samotný rituál nereprezentuje úplnost náboženského vyznání a víry (Rowan 2008, 2). Navíc mnoho prvků tradičních duchovních představ Evropanů překračovalo jakékoli hranice a bylo společným základem blíže nedefinovaného pohanství, jež bylo založené spíše na principech lidské psychiky než na konkrétním náboženském systému (Sommer 1998, 136).

Stavební obětiny jsou historicko-kulturní jevy typické pro tradiční agrární společnosti a jejich cyklické chápání času. Přecházely z jednoho národa na druhý a z jedné historické etapy na druhou, aniž by přitom byla předávána i původní kultura (Eliade 1970, 163). Proto nemůžeme určením jejich původu, stáří a proměn pochopit tyto duchovní jevy a jejich historii (tamtéž), i když řada badatelů předpokládala vývoj od krvavých obětí k zástupným či symbolickým obětinám. Např. August Sedláček píše, že „v dobách pozdějších, kdy blahodějný duch křesťanství pohanské zbytky potíral, byl nahrazován život lidský při zazdění beránky, jinými zvířaty, vejci slepičími, pak i postavami lidskými z kamene vytesanými, aneb aspoň hlavami jich ven ze zdi vyčnívajícími⁵⁶, ano i prázdnou rakví“ (Sedláček 1993, 79).

Teprve druhá vlna christianizace českých zemí ve 13. století, kdy byl dobudován první model institucí církevní farní správy, došlo k plnému pokřesťanštění obyvatel (Sommer 1998, 134). Můžeme se domnívat, že v tomto období si již lidé museli uvědomovat, že stavební obětiny nejsou křesťanský zvyk, ale buď jim to nevadilo (stejně jako u řady jiných magických opatření), nebo si tento zvyk nějakým způsobem transformovali, např. mohli deponovat nádoby se svěcenou vodou nebo jiné svěcené předměty, které se nám třeba nedochovaly. Zde se však pohybujeme pouze v rovině hypotéz. Kromě toho myšlenka, že dokážeme určit, které zvyky lidé ve středověku považovali za křesťanské nebo pohanské, by byla velmi vzdálená pravdě, jak se pokusím ještě vysvětlit.

⁵⁶ V této souvislosti bych ráda zmínila hlavu románské sochy (zřejmě sv. Jana Evangelisty), která byla zazděná v kostele sv. Petra a Pavla v Židenicích při barokní přestavbě chrámu (Homolka – Macek et kol. 1995). Možná zde měla plnit apotropaickou funkci.

6.2 *Interpretatio christiana* a křesťanské zakládací obřady

Přímými nálezy máme doložené transformace rituálů prováděných při zakládání církevních staveb. Ty byly ovlivněny poupravenou předkřesťanskou tradicí, stejně jako ostatní rituály, které se ocitly až v příliš velkém rozporu s křesťanskou věroukou, ale zároveň byly pevně zakořeněny ve společnosti, takže se je nedařilo zcela potlačit. Kompromisem se tedy stala jejich větší či menší úprava do takové podoby, která byla přijatelná pro církve – tento jev nazýváme *interpretatio christiana* (Sommer 2001, 144). Je však nutné připomenout, že tato opatření neznamenal zánik starých rituálů, které existovaly souběžně (Sommer 1998, 146). Jako *interpretatio christiana* zakládacích rituálů můžeme chápat všeobecně rozšířené pokládání základového kamene a ve středověkých Čechách pak specifické ukládání kovových plaket se symboly evangelistů pod nároží kostela (*tamtéž*).

Pravděpodobně během 10. – 13. stol. se formoval zvyk deponování základního kamene (*lapis primarius*). Základní kámen je symbolem Krista, který nese celou stavbu církve na svých bedrech (Sommer 2001, 146). Z archeologických nálezů můžeme jmenovat např. základní kámen s rytinou latinského kříže z rotundy sv. Klimenta na Levém Hradci (Sommer 2001, 152-160) nebo kámen v podobě terakotového kvádrů zdobeného kolky ze závěru baziliky premonstrátského kláštera v Milevsku (Čechura 2009, 2).

Jak takový obřad kladení základního kamene mohl vypadat, lze vyčíst z písemných pramenů. V našem prostředí je to zejména velmi podrobný popis zakládacího aktu Zbraslavského kláštera v kronice Petra Žitavského z roku 1297 (Sommer 2001, 150). Král Václav II. přišel již po východu slunce na místo vykopaných základů klášterního kostela a za zpěvu sboru mnichů společně s magdeburským arcibiskupem Heřmanem a prvním opatem Konrádem položil základní kámen, na němž bylo zlatými písmeny napsáno „Ježíš Kristus“ (Sommer 2001, 168). Podobnou formu měl i zakládací akt přestavby klášterního chrámu Saint-Denis u Paříže, který se odehrál více jak o sto let dříve a jehož popis se nám dochoval ve spisech opata Sugera (Suger, 114-115). Obřadu se účastnil francouzský král Ludvík VII. a několik biskupů, opatů a řeholníků, kteří nesli nejvzácnější chrámové relikvie (*tamtéž*). Všichni přítomní nejdříve sestoupili k již připraveným jámám, poprosili o útěchu Ducha svatého, „*aby dobrý počátek domu Božího završil dobrým koncem*“, poté biskupové pomocí svěcené vody vytvořili vlastníma rukama maltu, položili první základní kámen a zazpívali hymnus *Fundamenta eis* (*tamtéž*). Následně k základům sestoupil sám král, vlastníma rukama položil druhý základní kámen a jeho příkladu následovali pak opati a řeholníci, někteří pokládali dokonce i drahokamy a zpívali *Lapides preciosi omnes muri tui* (Suger, 114-115).

Ve 14. století se stal tento zvyk u nás již běžnou součástí zakládání církevních staveb a roku 1349 bylo dokonce na provinciální synodě v Praze pořádané Arnoštem z Pardubic ustanoveno, že základní kámen musí být posvěcen a uložen do základů jedině biskupem (nebo jeho pověřencem) a nebude-li toto nařízení dodrženo, bude stavba stržena (*Sommer 2001*, 150, 169).

Kromě základního kamene je nám z období středověku znám ještě jeden zajímavý zvyk, tentokrát však jen pouze díky archeologickým nálezům. Jedná se o kovové (cínové či olovené) plakety, které byly vkládány do kamenných kvádrů s vyhloubeným otvorem v základech kostela (obr. 51). Ve středověké symbolice, ovlivněné křesťanskou mystikou, je kostel alegorií Ježíše Krista a čtyři nároží představují čtyři evangelisty, kterým je stavba svěřena pod ochranu (*Sommer 2001*, 145). Proto byl na všech dosud známých plaketách vždy vyobrazen symbol některého ze čtyř evangelistů; pod severovýchodním nárožím pražského kostela sv. Linhart a býk – sv. Lukáš (*Dragoun - Havrda 1996*, 115-118), v ambitu Sázavského kláštera orl – sv. Jan (*Sommer 2000*, 370-375), při kostele sv. Bartoloměje v Mochově anděl – sv. Matouš (*Sommer 2005*, 493-496) a pod pilířem kostela sv. Petra v Olomouci-Předhradí lev – sv. Marek (*Burian 1960*, 67-69).

Západoevropská podoba tohoto obřadu, uplatňovaného ještě v 10. století, vycházela z pohanského základu obětování zlata pod čtyři hlavní nároží chrámu (*Sommer 1998*, 145-146; *Sommer 2001*, 144). V Čechách se tento zvyk objevuje až ve 12. století, kdy jej učená teologická interpretace pozměnila na ukládání čtyř plaketek se symboly evangelistů do základů církevní stavby (*tamtéž*). Ze zahraničí podobné nálezy doložené nejsou, jde tedy pravděpodobně o český unikát (*Sommer 2000*, 372). Zajímavá je také skutečnost, že žádná liturgická kniha ze středověku obřad kladení plaket se symboly evangelistů do základů kostela neuvádí (*Sommer 2000*, 374). Podle P. Sommera se proto nabízí otázka, zda se jednalo o oficiální rituál, nebo spíše o trpěný obřad (*tamtéž*).

Některé plakety jsou známé pouze z muzejních sbírek, jako např. plaketa s vyobrazením býka v Muzeu Hlavního města Prahy, která pochází pravděpodobně z některého pražského kostela, dále jsou zde čtyři kruhové plakety (všechny o průměru okolo 40 mm a tloušťce 3 mm), které byly podle muzejního inventáře nalezeny v r. 1903 v základech neznámého pražského kostela (*Sommer 2000*, 371). Jsou na nich symboly evangelistů – lva, býka, anděla a orla s prázdnými mluvícími páskami a s nimby kolem hlavy (*tamtéž*). Dále je zde uložena také opuková schránka, jež byla nalezena r. 1938 v domě čp. 277/II Na Zbořenci na Novém Městě pražském (*Sommer 2000*, 371). V ní ležela destička

s vyobrazením okřídleného lva s mluvící páskou a nápisem *Marcus*, ta je dnes ale bohužel ztracená (*tamtéž*).

Další nálezy plaketek, které se do dnešních dnů nedochovaly, byly zaznamenány při boření farního kostela v Dolních Bučicích v r. 1852, kde došlo k objevu čtyř kovových desek s reliéfními podobami evangelistů v základech chrámu (*Sommer 2000, 372*). V 80. letech 19. stol. byly v Mukařově při bourání kostela v rozích lodi nalezeny kameny s vytesaným důlkem a v nich taktéž uloženy čtyři olověné plakety se symboly evangelistů spolu s několika kamínky z křemene (*tamtéž*). Podobný nález byl učiněn i v zaniklém cisterciáckém konventu Svaté Pole (*tamtéž*).

Díky dvěma písemným záznamům jsme informováni ještě o jednom zajímavém nálezu, který byl učiněn r. 1749 při bourání zdi, jež stála před chrámem sv. Václava v Olomouci (*Burian 1960, 69-70*). Jednalo se o poslední pozůstatek starší církevní stavby (možná kaple sv. Máří Magdalény cca z 1. poloviny 13. stol.), v jejíchž základech byl odkryt základní kámen označený křížem a v jeho rozích čtyři kamenné schránky s dutinami, které obsahovaly vždy po třech oblázcích a několika zrnech kadidla. Otvory těchto dutin byly kryty čtyřmi olověnými plaketkami se symboly čtyř evangelistů (*tamtéž*).

Povšimněme si toho, že jak v Mukařově, tak v Olomouci byly kromě plaket v kamenných schránkách uloženy také drobné kamínky. Jakou symboliku zde mohly plnit, můžeme jen hádat. V Olomouci obsahovala každá ze čtyř schrán údajně po třech oblázcích – toto číslo by nás mohlo odkazovat snad na symboliku Svaté trojice. Počet kamínků v mukařovské schráně bohužel znám není. Může to však být ponaučení do budoucna, aby si archeologové u případných dalších nálezů těchto schrán v základech církevních staveb všimli i takových detailů, jako jsou drobné kamínky, které by při malé pozornosti mohly být počítány např. mezi stavební materiál, který se do schránky dostal omylem. Zdá se však, že i ony oblázky mohly mít nějaký hlubší význam.

6.3 Stavební oběť jako doklad synkretického myšlení

Obraťme nyní svou pozornost na nálezy stavebních obětí nekřesťanského charakteru v církevních stavbách. Jedná se o nález keramické nádoby s rostlinnými a živočišnými zbytky, fragmenty železa a kousky mazanice, uložené pod románskou podlahou věže kostela sv. Ducha v Telči z 1. poloviny 13. století, která se jeví spíše jako oběť související se zemědělským cyklem či kultem plodnosti, než se zakládacím obřadem (*Bláha-Konečný 2005*, 134-143; *Čechura 2009*, 3). Dále o keramický hrnec obrácený dnem vzhůru, jenž obsahoval kosti kura domácího, nalezený pod podlahou sklepa kláštera v Hradisku u Olomouce z 2. poloviny 15. století (*Bláha 1999*, 636). Podle J. Bláhy jej sem zřejmě neuložila duchovní osoba, ale osoba světská pracující na stavbě nebo dokonce sám stavitel (*tamtéž*). To lze považovat za pouhou hypotézu, protože postavení osob, které oběť ukládaly, dnes jen těžko zjistíme. V Živohošti byla pod prahem do jižní lodi románské baziliky sv. Fabiána nalezena kamenná schránka s železným klíčem (*Sommer 1998*, 146) a při bourání věže románského kostela Panny Marie v Praze-Záběhlicích byla v 19. stol. objevena kostra ropuchy a vaječné skořápky v zazděném výklenku v západní zdi kostela (*Lehner 1879*, 79-80). U obou těchto depozic se podle mne jeví jako nepravděpodobné, že by k jejich uložení došlo potají bez vědomí církevních představitelů, i když to zřejmě nemůžeme vyloučit. V případě klíče se navíc domnívám, že v jeho uložení mohla být obsažena i křesťanská symbolika. Klíč souvisí jak s otevíráním, tak zavíráním, je atributem sv. Petra – symbolem otevření království nebeského. Dva zkřížené klíče sv. Petra jsou také ve znaku papežského státu a sv. Fabián, patron živohošťského chrámu, byl jedním z prvních papežů, resp. římských biskupů. Budeme-li předpokládat, že původní zasvěcení baziliky zůstalo zachováno, mohl by snad klíč pod jejím prahem nést tuto symboliku?

S papežem je ještě více spjata bula Bonifáce IX., která byla vložena do základového kopu domu z doby kolem roku 1400 na Vyšehradě. Jak jsem již naznačila v kap. 4, ani zde se pravděpodobně nejedná o nekřesťanské uložení, radila bych jej spíše do kategorie *interpretatio Christiana* jako symbol požehnání základů stavby.

Mezi záměrné depozice nekřesťanského charakteru bychom mohli zařadit nález dětského skeletu v základech kostela sv. Kříže na hradišti Starý Plzenec (*Friedl 1920*, 7), avšak vzhledem k absenci bližších podrobností o nálezové situaci, jej nemůžeme považovat za příliš věrohodný.

Kočka zazděná ve zdivu kostela sv. Petra a Pavla v Mělníku však nepochybně je dokladem předkřesťanských představ (*Čermák 1915*, 71). Podobné depozice byly prý objeveny i v jiných církevních stavbách v Čechách (v Rakovníku, Čáslavi a Nymburce) a

v Německu byla kočka zazdívaná do základů nových kostelů, případně se po dokončení stavby shazovala z vrcholu věže (*Holubová – Vachůt 2009, 106; Andree 1878, 23*).

Ve švýcarském Churu bylo dokonce na 13 místech v katedrále nalezeno 218 objektů, převážně zvířecích končetin v otvorech po trámech lešení (*Niessen 2015*). Jednalo se o záměrné depozice z 16. až 19. století, nejvíce byly zastoupeny kosti hovězího dobytka (56%), dále kozy či ovce (25%), prasete domácího (6%) a kočky (3%). I. Niessen nálezy interpretovala jako ochranné kouzlo, opatření apotropaické magie, které vycházelo z lidové představy, že stejně jako drží kosti pohromadě tělo, budou držet i stavbu (*Niessen 2015, 48*). Také lidová víra v ochrannou moc tzv. hromových kamenů byla doložena v některých církevních stavbách, např. v katedrále v Halberstadtu je neolitický sekeromlat zavěšen na řetězu u prvního pilíře mezi hlavní a vedlejší lodí (*Vařeka 1991, 118*) a na Uherskohradištsku se hromové kameny světily o Velikonocích ještě koncem 19. století (*Sklenář 1999, 59*).

Výše jmenované nálezy obětí nekřesťanského charakteru v církevních stavbách se liší jak místem svého uložení, tak i svým materiálním obsahem, nemůžeme zde proto hovořit o nějakém všeobecném zvyku ukládání ustáleného typu obětiny, neboť zatím máme k dispozici jen nepříliš velké množství jednotlivých archeologických nálezů. Jejich existence však dokazuje, že ve středověku mohla mezi starými pohanskými a křesťanskými duchovními představami leckdy vést jen tenká hranice a že často docházelo k jejich synkresi, která byla navíc mohla být jen podvědomá.

Podle historika Arona Gureviče, který se zabýval lidovou kulturou a religiozitou středověku, nevytvářely staré představy o světě, magie a křesťanská víra ve vědomí středověkého člověka různá „patra“ nebo izolované úseky (*Gurevič 1996, 196*). Celistvost, která vznikla jejich prolínáním, byla sice plná protikladů a ambivalentnosti, ale byla to celistvost, v jejímž kontextu mělo všechno svoje místo (*tamtéž*).

Stavební obětiny nelze spojit s konkrétním náboženstvím, reprezentují spíše hlubší, „prvopočáteční“ vrstvu lidového vědomí. Není náhodou, že se církvi sice podařilo vymýtit nebo zdiskreditovat staré bohy, ale nikoli tradiční návyky a vědomí, upevňované rutinním životem statické agrární společnosti, a celý komplex jednání, spjatý s technikou působení na svět pomocí magie (*Gurevič 1996, 205*). Přesvědčení o působivosti magie, zaklínání, obřadů a jejich hojně užívání bylo charakteristickým rysem jednání středověkých lidí (*Gurevič 1996, 181*). Prakticky každý čin byl provázen nějakými magickými opatřeními, zaměřenými na to, aby byl zabezpečen úspěch a odvráceno vše nepříznivé (*Gurevič 1996, 192*). Vzniká tak dojem, že nejde o žádné „přežitky“ předkřesťanských představ a způsobu jednání, ale že je to

nedílná součást každodenní praxe lidí tradičního agrárního společenství (*Gurevič 1996, 177*), které se zároveň mohlo považovat za zcela křesťanské.

O tomto zdánlivém vnitřním rozporu jsem se přesvědčila, když jsem hovořila o zvycích prováděných při stavbě domu v dnešní Makedonii s obyvateli Skopje. Po položení základů nového domu zde zabijí jehně, jeho krev pokropí základy a poté do nich uloží jeho hlavu. Tělo následně upečou, rozdělí mezi danou komunitu, sousedy, rodinné příslušníky atd., a rituálně snědí. Mohlo by se nám to jevit jako pohanský zvyk a pokud bychom archeologicky odkryli takovou situaci, pravděpodobně bychom ji označili za nějaké kultovní zacházení nekřesťanské povahy. Tito lidé to však vnímají naprosto rozdílně. Celý obřad považují za zcela a výhradně křesťanský, navíc jehněčí hlavu kropí svěcenou vodou, a protože se sami cítí jako pravověrní křesťané, nikdy by je nenapadlo dělat něco, co by považovali za pohanské nebo odporující křesťanským zvyklům.

Pokud se nám zdá tento názor těžko pochopitelný, jak se potom můžeme domnívat, že rozumíme tomu, co si o stavebních obětinách mysleli lidé ve středověku, jejichž představy o nadpozemských věcech byli určitě ještě mnohem barvitější a rozmanitější, než jak se nám útržkovitě odrážejí v písemných a archeologických pramenech?

7. Závěr

V předkládané práci jsem se věnovala tématu z oblasti poznání duchovní kultury středověku, které je dokladem neobyčejné pestrosti a rozmanitosti představ středověkého člověka, synkretismu a ambivalentnosti, ale zároveň celistvosti světa, v němž žil a který utvářel. Stavební obětiny jsou objekty, které člověk záměrně deponoval do základů či konstrukce stavby za účelem její ochrany a ochrany jejích obyvatel před nepříznivými silami. Časové vymezení, použité v této práci, je však umělé, protože stavební obětiny jsou rituálem, který provází lidstvo zřejmě již od mladší doby kamenné až po nedávnou minulost, a to prakticky po celém světě. Jedná se o představu zakořeněnou v hlubších vrstvách lidské psychiky, kterou nelze spojit s určitým náboženským přesvědčením.

Fenomén stavebních obětí jsem sledovala z pohledu různých druhů pramenů. Písemné prameny, které nás jen velmi zlomkovitě informují o zakopávání různých předmětů v domech, pocházejí z pera křesťanských autorů, kteří těmto zvyklostem pravděpodobně příliš nerozuměli a považovali je za pohanské přežitky hodné vymýcení. Přesto nám podávají cenné svědectví o tom, že Slované v raném středověku uctívali kult předků a jakési domácí bůžky. Prameny z vrcholného středověku pak uvádějí věrské přesvědčení, že v domech žijí nadpřirozené bytosti, které prostý lid uctívá zbytky jídel. Lidovou víru v domové duchy, skřítky, hospodářičky apod. nám dokládají také etnografické prameny.

V kapitole o etnografických pramenech jsem se neomezila pouze na doklady stavebních a základových obětí, ale zabývám se v ní i dalšími zvyky, souvisejícími se stavbou domu. Řada z nich je archeologicky nezachytitelná, avšak jejich znalost nám pomáhá dotvářet obraz duchovního světa, ve kterém žil člověk tradiční agrární společnosti. Zároveň si uvědomuji, že zvyky zachycené na venkově 19. a 20. stol. nelze dávat do přímé souvislosti se zvyky o mnoho staletí staršími, protože lidové představy a rituály se postupem času mohly měnit. Dále zde bylo pojednáno také o lidové slovesné tradici, která do jisté míry formovala obecné povědomí o stavebních obětech a vedla k řadě mylných interpretací náhodně nacházených lidských ostatků.

Z hlediska archeologických pramenů můžeme stavební obětiny považovat za jeden z mála dokladů rituální povahy, který lze odkrýt v sídlištních kontextech. Obecně jsou více studovány zvláštní uložení na pohřebištích, protože mohou něco vypovědět o lidech, s kterými byly pohřbeny, a lze je také spojit s konkrétním hrobovým celkem. U záměrných depozic na sídlištích bývá situace složitější a s jejich určením se proto často pojí řada interpretačních problémů, které závisí na kvalitě nálezové situace.

Sledovala jsem především archeologické nálezy stavebních obětí z území Čech, Moravy a Slezska, které byly zachyceny v situacích z 6. – 16. stol. Podle čtyř hlavních znaků stavebních obětí, definovaných T. Capellem (exponovaná poloha nálezu, existence analogií z jiných sídlišť, doklad toho, že náleзовý celek byl uložen před nebo během stavby domu, stopy zvláštního zacházení a výběru určitých předmětů či živočichů), jsem zavedla stupně pravděpodobnosti A – E podle toho, kolik jich daný náleзу splňuje, aby mohl být interpretován jako stavební oběť.

Nejstarší středověké náleзовé situace, které můžeme považovat za stavební oběť, pocházejí z časně slovanských zemnic v Roztokách u Prahy. Jedná se o dvě pravěké broušené sekerky, které byly zachyceny v blízkosti pece a v koutě naproti topeništi (*Unger 2007, 36*), a také o zlomek bronzové nádoby, jenž se nacházel pod základovým kamenem pece (*Profantová 2011c*). Obecně však nemáme z raného středověku příliš mnoho náleзовých situací, u kterých bychom mohli s jistotou konstatovat, že se jedná o stavební oběť. Náleзы skeletů „nekřtěnátek“ v polozemnicích na hradišti Budeč (*Váňa 1978; 1995*), ve valu hradiště Drahůš (*Bubeník 1988, 192*) či v základech kostela na Starém Plzenci (*Friedl 1920*) jsou ve starší literatuře běžně uváděny jako doklady předkřesťanských rituálů. Domnívám se však, že jde o velmi sporné interpretace a spíše bych se přikláběla k názoru, že jsou to osamocené pohřby malých dětí, jež v raném středověku často nebyly pochovávány na pohřebištích společně se zbytkem komunity, a se stavebními oběťmi nemají nic společného. V úvalu připadá jedině dětský skelet, jenž se nacházel pod konstrukčním prvkem dřevěné stavby, předcházející rotundě sv. Václava na Malé Straně (*Čiháková 2010, 202*). K podobným nálezům však musíme přistupovat velmi opatrně a zvážít všechny možnosti jejich deponování. Jako překvapivá se může zdát skutečnost, že jediná stavební oběť dítěte, která se jeví jako téměř jistá, pochází až ze 13. stol. z hradu Rokštejna (*Měřínský 2011*). Za více pravděpodobnou raně středověkou lidskou stavební oběť můžeme označit snad jedině skelet dospělého jedince, jenž byl nalezen v palisádovém žlabu na předhradí Pohanska u Břeclavi (*Dresler – Přichystalová – Macháček 2014*).

Co se týče zvířecích obětí, jeví se (alespoň dle předběžné zprávy z výzkumu) nejvíce pravděpodobnou raně středověkou stavební oběťmi lebka, uložená pod nárožím srubu z 10. stol. na Malé Straně (*Profantová 2011, 28*) a dvě lebky nalezené v rohu polozemnice na hradišti Strachotín-Petrova louka (*Měřínský 2002, 546*), ke kterým můžeme nalézt řadu zahraničních analogií. Je proto škoda, že dosud nebyly podrobně publikovány.

Z celkového počtu 73 nálezových situací, které je podle mého názoru možné interpretovat jako stavební obětiny, jich nejvíce pochází až z období vrcholného středověku. To nás přivádí k otázce, jak bychom měli tomuto závěru rozumět tváří v tvář skutečnosti, že v daném období byla česká společnost považována za zcela křesťanskou. V diskuzi jsem se proto zaměřila právě na tuto rozporuplnost. Na jedné straně zde sice existovaly zakládací obřady při stavbě církevních objektů, které byly transformovány do církví přijatelné podoby (základový kámen, plakety se symboly evangelistů), tzv. *interpretatio christiana*, na straně druhé však očividně přežívaly i rituály zcela nekřesťanského charakteru. Zde je třeba si uvědomit, že duchovní představy o světě, magii a křesťanské nauce nezabíraly ve vědomí středověkého člověka rozdílné, navzájem neslučitelné vrstvy, ale že se navzájem prolínaly a vytvářely tak celek, byť možná leckdy ambivalentní, v jehož kontextu mělo vše svoje místo.

Tématem stavebních obětín se v současnosti zabývá řada evropských archeologů (Hamerow 2006; Beilke-Voigt 2007; Krög 2011; Baron 2012; Niessen 2015; Søvsø v tisku ad.), kteří často narážejí na problém příliš různorodé a neustálené terminologie. Označení **stavební obětiny** (*Bauopfer, building offering*) se zdá být pro nálezovou situaci až příliš interpretačně zabarvené. Někteří badatelé proto navrhli používat na začátku interpretačního procesu méně určité termíny, jako **záměrná depozice** (*intentionelle Niederlegung, Beilke-Voigt 2007*) nebo **zvláštní depozice** (*special deposit, Hamerow 2006*). Teprve poté, co jsou vyloučeny možnosti profánního uložení (skrýš, odpad, akustické nádoby atd.), je možné přikročit k interpretaci **rituální depozice** (*rituelle Niederlegung, Krög 2011*), příp. **záměrná depozice** rituálního charakteru. Myslím si, že zavedení termínu **záměrná depozice** (nebo **záměrné uložení**) by bylo vhodné i v českém prostředí, protože bychom se tím vyvarovali uspěchaných a málo podložených interpretací.

Jako stavební obětinu lze označit pouze takovou depozici, která se přímo váže k určitému konstrukčnímu prvku a která byla uložena jedině během stavby, nikoli po jejím ukončení. Záměrné depozice, u nichž lze vyloučit profánní funkci a které byly uloženy až v době užívání objektu, jsou buď domové obětiny či jiná magická opatření, k jejichž deponování mohlo dojít z různých důvodů. Tento rozdíl mezi stavební a domovou obětinou jsem respektovala i v interpretaci jednotlivých nálezových situací. V závěrečném ohlédnutí se totiž domnívám, že by tyto dva typy záměrné depozice rituálního charakteru měly být studovány každá zvlášť. Zároveň bychom se měli vyvarovat příliš velkého zobecňování a slučování různých rituálů pod jeden pojem.

V budoucnu vidím perspektivu především v takových výzkumech, při kterých budou nálezové situace záměrných depozic sledovány v celkovém nálezovém kontextu. V ideálním

případě by mělo být pomocí stratigrafie zcela vyloučeno jiné než záměrné uložení, dále by mělo být určeno, k jakému konstrukčnímu prvku se depozice váže a v jaké etapě stavebních prací mohlo dojít k jejímu uložení. Archeolog by si měl všimnout také toho, jaké místo v kontextu celého objektu bylo k tomuto uložení vybráno (a zda v tom není určitý vzorec). Poté by měl být studován samotný nález podle materiálu a hledány analogie podobného uložení z dané lokality i jiných sídlišť. Nakonec nezapomeňme na řádnou publikaci dané nálezové situace. Výše popsaný interpretační postup však předpokládá ideální podmínky a dobře čitelnou nálezovou situaci, s čímž bohužel u většiny dnes prováděných výzkumů počítat nemůžeme.

Nezbývá tedy, než doufat, že bude dobře evidovaných a publikovaných nálezů přibývat a že pomohou postupně odkrývat složitý obraz duchovních představ středověkého člověka, který ve světle archeologie vystupuje ze tmy a zapomnění.

8. Seznam použité literatury a pramenů

Adam, A. 1997: Liturgický rok. Historický vývoj a současná praxe. Praha.

Baron, J. 2012: Ritual and cultural change. Transformations in rituals at the junction of pagan religion and Christianity in early medieval Poland. In: Rytym przemian kulturowych w pradziejach i Sredniowieczu, Biskupin – Wrocław, 449-464.

Bartošková, A. 1986: Slovanské depoty železných předmětů v Československu. Slawische Hortfunde von Eisengegenständen in der Tschechoslowakei. Praha.

Bednárík, R. 1944: Duchovné základy ľudového staviteľstva. Turčiansky sv. Martin.

Beilke-Voigt, I. 2007: Das Opfer im archäologischen Befund. Studien zu den sog. Bauopfern, kultischen Niederlegungen und Bestattungen in ur- und frühgeschichtlichen Siedlungen Norddeutschlands und Dänemarks. Rahden/Westf.

Belcredi, L. 2006: Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi. Brno.

Bláha, J. – Konečný, L. 2005: K počátkům města Telče. Archaeologia historica 30,134-143.

Bláha, J. 1995b: Několik archeologických úvah k počátkům kláštera Hradisko. Historický obzor 10, 83-92.

Bláha, J. 1999: Archeologie. In: I. Hlobil – M. Perůtka (red.), Od gotiky k renesanci 3, Olomouc.

Bocev, V. 2007: Kurban among the Macedonians. In: B. Sikimić – P. Hristov (ed.), Kurban in the Balkans, Bělehrad, 269-276.

Bogatyrev, P. 1936: Příspěvky ke studiu lidových obřadů a pověr při stavbě domu na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi. Národopisný věstník Československý 17-18, 83-96.

Brewster, P. G. 1996: The Foundation Sacrifice Motif in Legend, Folksong, Game and Dance. In: A. Dundes (ed.), The Walled-Up Wife. A Casebook, Wisconsin, 35-62.

Bubeník, J. 1988: Slovanské osídlení středního Poohří. Praha.

Burdychová, H. 1996: Stavební oběti od neolitu po středověk. Nepubl. rkp. seminární práce uložený v ÚAM FF MU Brno.

Burian, V. 1960: Nálezy románských olověných plaket se symboly evangelistů v Olomouci. Numismatické listy 15, 67-70.

Bystroň, J. S. 1917: Studjanad zwyczajami ludowymi. Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-filozoficzny 35/2, 1-39.

Capelle, T. 1985: Programmarisches zu einer Untersuchung frühgeschichtlicher Bauopfer. Frühmittelalterliche Studien 19, 498-501.

Čechura, M. – Hus, M. 2009: Pozdně středověké mince z Plzně-Radčic použité jako základová obětina. Numismatický sborník 23, 229-230.

Čechura, M. 2009: Církevní hmotná kultura v archeologických pramenech. Archaeologia historica 34, 543-561.

Čermák, B. 1915: Restaurace kostela sv. Petra a Pavla na Mělníce. Nález zazděné kočky. Památky archeologické 27, 71.

Černocký, V. 1940: Jak se na Valašsku stavovalo. Naše Valašsko 6, 173-182.

Čiháková, J. – Müller, M. 2006: Zpráva o nálezu rotundy sv. Václava na Malostranském náměstí v Praze. Zprávy památkové péče 66/2, 100-116.

Čiháková, J. 2010: Legendami zmíněný kostel sv. Václava na Malé Straně. In: P. Kubín (ed.), Svatý Václav. Na památku 1100. výročí narození knížete sv. Václava. Praha, 201-212.

Dostál, B. 1977/78: Zemnice s depotem pod valem hradiska Břeclavi-Pohanska. Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity, řada archeologicko-klasická 26-27, 103-134.

Dragoun, Z. – Havrda, J. 1996: Plaketa se symbolem evangelisty Lukáše z kostela sv. Linharta na Starém Městě Pražském. Průzkumy památek 3, 115-118.

Dragoun, Z. 1994: Akustické nádoby v rotundě sv. Kříže na Starém Městě pražském. Průzkumy památek 1, č. 1, 114-118.

Dresler, P. – Přichystalová, R. – Macháček, J. 2014: Archeologický výzkum severovýchodního předhradí Pohanska u Břeclavi 2012-2013. Jižní Morava 50, 45-56.

Dundes, A. (ed.) 2007: The Walled-Up Wife. A Casebook. Madison.

Durdík, T. 1986: „Hromový klín“ v hradu Křivoklátu. Sborník Kruhu přátel hlavního města Prahy 1, 189-193.

Durdík, T. 2007: Hrady přechodného typu. Praha.

Eliade, M. 1993: Mýtus o věčném návratu. Archetypy a opakování. Praha.

Eliade, M. 1994: Posvátné a profánní. Praha.

Eliade, M. 1997a: Od Zalmoxida k Čingischánovi. Srovnávací studie o náboženstvích a folkloru Dácie a východní Evropy. Praha.

Eliade, M. 1997b: Dějiny náboženského myšlení III. Od Muhammada po dobu křesťanských reforem. Praha.

Fröhlich, J. 1992: Hromové klíny v jižních Čechách. Výběr prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 29, 237-245.

Fröhlich, J. 1993: Stavební obětiny v archeologických nálezech. Výběr prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 30, 268-270.

Fröhlich, J. 1997: Středověká stavební obětina v Písku. Archeologie v jižních Čechách 70, 140-143.

Fröhlich, J. 2006: Stavební obětina z Jamného. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 43, 314.

Frolík, J. – Smetánka, Z. 1997: Archeologie na Pražském hradě. Litomyšl.

Frolíková-Kaliszová, D. 2011: Nové poznatky k vývoji příčného opevnění Pražského hradu – výsledky výzkumu ve Středním křídle Pražského hradu v roce 2010. Archaeologia historica 36/1, 177-191.

Gennep, A. van 1996: Přechodové rituály. Systematické studium rituálů. Praha.

Goš, V. – Novák, J. – Karel, J. 1985: Počátky osídlení Rýmařovska. Památky archeologické 76, 189-191.

Halili, R. 2007: Kurban today among the Albanians. In: B. Sikimić – P. Hristov, P. (ed.), Kurban in the Balkans, 197-207.

Hamerow, H. 2006: Special deposits in Anglo-Saxon settlements. Medieval Archaeology 50, 1-30

Heller, J. – Mrázek, M. 2004: Nástin religionistiky. Praha.

Herva, V. 2010: Buildings as persons. Relationality and the life of buildings in a northern periphery of early modern Sweden. Antiquity 84, č. 324, 440-452.

Holubová, Z. – Vachůt, P. 2009: Kočka jako stavební obětina ve středověku a novověku. Sborník Forum Brunense, 103-109.

Homolka, J. – Macek, J. et kol. 1995: Žitenice. Kostel sv. Petra a Pavla. Litoměřice.

Hošitska, T. 2010: Obrjadodiji v procesi sporudžennja žytla. Na osnovi pol'ovych materialiv, zibranych na Bojkivs'ko, pidhir'jans'komu pohranyčči. Nauka. Relihija. Suspil'stvo 2, 8-12.

Hošitska, T. 2012: Tradycijna budivel'na obrjadovist' na Skolivščyni. Na materialach pol'ovych doslidžen'. Fortecja. Zbirnyk zapovidnyka Tustan' 2, 539-560.

Charvát, P. 1988: Předkřesťanské ideologie v raném českém středověku. *Studia mediaevalia Pragensia* I, 77-91.

Chybová, H. 2009: Kroměříž zmizelá a znovu objevená aneb Historie ukrytá pod dlažbou města. Kroměříž.

Jacobs, J. 1991: Die Einzelgrabkultur in Mecklenburg-Vorpommern. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns 24. Schwerin.

Ježek, M. – Chytráček, M. – Lojek, T. – Prokopová, A. 2009: K pre-historii dvou Měst pražských. *Archeologické rozhledy* LXI, 118-138.

Karwot, E. 1955: Katalog magii Rudolfa. Zródlo etnograficze 13. wieku. Wroclaw.

Klápště, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

Klípa, J. – Vlnas, V. (ed.) 2014: Otevři zahradu rajskou. Benediktini v srdci Evropy 800-1300. Katalog k výstavě. Praha.

Kol. 2003: Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha.

Kotyza, O. 2012: Archeologické výzkumy a nálezy litoměřického muzea v letech 1989-2011. Podřipský muzejník VII. Litoměřice.

Kouřil, P. – Žáček, R. 1981: Příspěvek k dějinám hradu Hukvaldy na severní Moravě. *Archaeologia historica* 6, 262.

Křištofová, S. 2007: Roztoky přibližují život Slovanů. *National Geographic* 3, 26-34.

Krög, M. 2011: Zum Bauopfer in Mittelalter und Neuzeit. Eine archäologisch-historische Annäherung mit Beispielen aus Tirol. Institut für Archäologien Universität Innsbruck.

Krög, M. 2013: Das Bauopfer als Ausdruck ambivalenten religiösen Verhaltens im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 29, 316.

Kropej, M. 2011: Folk Storytelling between Fiction and Tradition. The “Walled-Up Wife” and Other Construction Legends. *Studia mythologica slavica* XIV, 61-86.

Krutina, I. 1992: Hromadný pohřeb v poloze Na Týnici na Budči. *Archeologické rozhledy* XLIV/4, 567-577.

Kuna, M. – Profantová, N. et kol. 2005: Počátky raného středověku v Čechách. Praha.

Květina, P. 2000: Stavební oběti v raném středověku. Nepubl. rkp. seminární práce uložený v ÚAM FF MU Brno.

Leciewicz, L. 1989: Słowianie zachodni. Z dziejów tworzenia się średniowiecznej Europy. Wrocław.

Lehner, F. J. 1879: Obnovený kostelík v Záběhlicích. Method V/7, 79-80.

Máchal, J. 1995: Bájesloví slovanské. Olomouc.

Merrifield, R. 1987: The archaeology of ritual and magic. Londýn.

Měřínský, Z. 1982: Výzkum hradiště „Petrova louka“ u Strachotína a jeho zázemí v roce 1980 (okr. Břeclav). Přehled výzkumů 1980, 32.

Měřínský, Z. 1986: Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů. Památky archeologické 77, 18-80.

Měřínský, Z. 2002: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu 1. Praha.

Měřínský, Z. 2011: Lidská stavební obětina a ochranná oběť z hradu Rokštejna. In: E. Doležalová – P. Meduna (eds.), Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít, Praha, 223-235.

Michna, P. 1973: Nález pozdně středověké stavební oběti. Národopisné aktuality 10, 37.

Moser-Rath, E. 1978: Brückenopfer. Enzyklopadie des Marchens 2. Berlin-NewYork, 838-842.

Nechvíle, M. – Prostředník, J. 2009: Mladá Boleslav – příspěvek k dějinám osídlení na základě výzkumu čp. 99-101 na Staroměstském náměstí. Archeologie ve středních Čechách 13, 347-450.

Nekuda, R. 1975: Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic. Brno

Nekuda, R. – Nekuda, V. 1997: Mstěnice. Zaniklá středověká ves II. Brno.

Nekuda, V. 2004: Projevy religiozity od pravěku do středověku. In: E. Kazdová – Z. Měřínský – K. Šabatová (eds.), K počtě Vladimíru Podborskému, Brno, 479-483.

Němcová, B. 1937: Babička. Praha.

Nováček, K. – Vařeka, P. 1997: Pozůstatky lokačního domu v čp. 289 v Plzni. Méně známá stavební tradice v Čechách vrcholného a pozdního středověku. In: J. Maříková-Kubková – J. Klápště et kol. (ed.), Život v archeologii středověku. Sborník věnovaný Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi, Praha, 488-497.

Nováček, K. 2014: Stará Plzeň v raném středověku. In: M. Malivánková Wasková – J. Douša (ed.), Dějiny města Plzně 1. Plzeň.

Novotný, B. 1963/64: Výzkum nižinného opevnění Petrova louka u Strachotína. Sborník 3 AÚ ČSAV v Brně, 168-173.

Oras, E. 2013: Sacrifice or offering. What can we see in the archaeology of Northern Europe. Folklore 55, 125-150.

Pátek, F. 1928: O zazdívání lidí a zvířat do základů staveb. Národopisný Věstník Československý 21, 181.

Pavlincová, H. et kol. 1994: Slovník tří nejvýznamnějších monoteistických náboženství. Judaismus, křesťanství, islám. Praha.

Plessingerová, A. 1969: Zvyklosti a pověry při stavbě obydlí a obyčeje spojené se životem v domě na slovenských svazích Javorníků. Český lid 56, 15-34.

Podborský, V. 1997: O „planetizaci“ lidstva. Poznámky ke kontinuitě některých jevů od pravěku po středověk. In: P. Michna – R. Nekuda – J. Unger (ed.), Z pravěku do středověku. Brno.

Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.

Podlaha, A. 1938: Učebnice náboženství pro střední školy. Praha.

Profantová, N. 1992: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim: Awarforschung II, 605–778.

Profantová, N. – Bureš, M. 2010: K problému interpretace ostatků dětí na raně středověkém sídlišti v Praze-Liboci. In: R. Tichý (ed.), Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištech, 155 – 163.

Profantová, N. – Profant, M. 2004: Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha.

Profantová, N. 2011a: Nové poznatky o archeologicky zjistitelných projevech pohanství v českých zemích. In: E. Doležalová – P. Meduna (ed.), Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Praha.

Profantová, N. 2011b: Karolinské importy a jejich napodobování v Čechách, případně na Moravě (konec 8. – 10. století). Zborník Slovenského Národního múzea, Archeológia supplementum 4, 71-104.

Profantová, N. 2011c: Nejstarší slovanské osídlení v Čechách ve světle nových nálezů a problém stanovení přesnější chronologie. Gistorična-archealagičny zbornik 26, Minsk, 35-44.

Prostředník, J. 1997: Raně středověký objekt kultovního charakteru. In: J. Maříková-Kubková – J. Klápště et kol. (ed.), Život v archeologii středověku. Sborník věnovaný Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi. Praha.

Psota – Zdražilová 2014: Tismice. Kulturní dědictví obce. Tismice.

Rejzek, J. 2002: Český etymologický slovník. Praha.

Richter, M. 1982: Hradištko u Davle. Praha.

Richterová, J. 1988: Záchranné a zjišťovací výzkumy středověkých vesnic na území Prahy. Archaeologia historica 13, 495-510.

Rusanova, I. P. – Timoščuk, B. A. 2007: Jazyčeskíe svjatilíšča drevnich Slavjan. Moskva.

Sartoti, P. 1898: Über das Bauopfer. Zeitschrift für Ethnologie 30, 1-54.

Sedláček, A. 1931: Hrady, zámky a tvrze 1. Chrudimsko. Praha.

Sedláček, A. 1933: Hrady, zámky a tvrze 5. Podkrkonoší. Praha.

Sedov, V. V. 1957: K voprosu o žertvoprinošenijach v drevněm Novgorodě. Kratkie soobščeniija instituta materialnoj kul'tury 68, 21.

Schmidt, V. 2001: Tierische und menschliche Bauopfer bei den Nordwestslawen. Studia mythologica slavica 4, 25-34.

Sikimić, B. – Hristov, P. (ed.) 2007: Kurban in the Balkans. Bělehrad.

Sklenář, K. 1999: Hromové klíny a hrnce trpaslíků. Z pokladnice české folklórní archeologie. Praha.

Skutil, J. 1941: Stavební oběť z Dolních Kounic. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, 119.

Snášil, R. 1975: Archeologie a vesnická sídliště 10. – 13. stol. na Moravě. Archeologické rozhledy XXVI/3, 305-317.

Sommer, P. 2000: Základová obětina ze Sázavského kláštera. Památky archeologické, Supplementum 13, 370-375.

Sommer, P. 2001: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha.

Sommer, P. 2005: Základová obětina z mochovského kostela. In: J. Royt – M. Ottová – A. Mudra (ed.), Regnum Bohemiae et Sacrum Romanum Imperium, Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Dějiny umění – historie 2. Praha.

Søvsø, M. v tisku: Building offerings from rural farms – folk beliefs with deeper roots. *Ruralia* 2015.

Stryjová, D. 2007: Pokog swaty u nas panug. Pověsti, příběhy a vyprávěnky z Račic a okolí vydané u příležitosti 780. výročí první zmínky o Račicích. Račice.

Škabrada, J. – Smetánka, Z. 1980: K datování středověkých vesnických staveb pomocí nálezů keramiky ve zdivu. *Archaeologia historica* 5, 355.

Šmilauer, V. 1938: Substantiva tvořená příponou –ina. *Naše řeč* 22/8, 225-236.

Šolle, M. 2000: Po stopách přemyslovských Děpoliců. Příspěvek ke genezi města Kouřimě. Praha.

Štefan, I. – Krutina, I. 2009: Raně středověké sídliště, hromadný hrob a pohřebiště na Budči (poloha Na Týnici). Ke vztahu archeologie a událostní historie. *Památky archeologické* 100, 119-212.

Štefan, I. – Varadzin, L. 2000: Tři kamenné stavební obětiny z moravského Valašska, *Archeologické rozhledy* 52, 698-700.

Tomková, K. 2003: Lidské ostatky na raně středověkých sídlištních situacích v Čechách. *Archeologie ve středních Čechách* 7, 574-584.

Tomková, K. 2010: Raně středověké lidské ostatky v sídlištních situacích v Čechách. In: R. Tichý (ed.), *Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích*, 162 – 172.

Turek, R. 1946: Prachovské skály na úsvitě dějin – výzkum hradiště a pohřebišť z 6. – 10. věku. Praha.

Unger, J. 2007: Druhotné použití starších archeologických artefaktů v mladším období. Neubl. rkp. bakalářské práce, Západočeská univerzita Plzeň.

Váňa, Z. 1978: Obnovený výzkum Budče v roce 1972. *Archeologické rozhledy* 30, 372-385.

Váňa, Z. 1990: Svět slovanských bohů a démonů. Praha.

Váňa, Z. 1995: Přemyslovská Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972-1986. Praha.

Vařeka, J. 1987: Obyčeje spojené s obydlím a rolnickou usedlostí v západních Čechách. *Národopisný věstník československý* 46, 3-13.

Vařeka, P. 1991: Stavební obětiny z české a moravské středověké vesnice v archeologických pramenech. *Český lid* 78/2, 117-119.

Vařeka, P. 1994: Význam obřadů a zvyklostí spojených se stavbou vesnického domu pro poznání archaických představ o krajině a prostoru. In: J. Beneš – V. Brůna (ed.), Archeologie a krajinná ekologie, Most, 126-138.

Wolf, J. 2005: Skřítkci a démoni Krušných hor. Duchcov.

Zápotocký, M. - Cvrková, M. 1993: Slovanská osada v Ústí nad Labem – Krásném Březně. Příspěvek k datování mladohradištní keramiky severočeského Polabí. Archeologické rozhledy 45, 279-314, 363-364.

Zibrt, Č. 1995: Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku. Praha.

Prameny

Adam Brémský: Činy biskupů hamburského kostela. Velká kronika evropského Severu. Česky Praha 2009 (Argo).

Kosmas: Kosmova kronika česká. Česky Praha 2005 (Paseka).

Dětmar Merseburský: Kronika. Česky Praha 2008 (Argo).

Suger: Spisy o Saint-Denis. Česky Praha 2006 (Oikoymenh).

Nálezové zprávy

Friedl, A. 1920: Nálezová zpráva čj. 3816/39, Archiv ARÚ AV ČR Praha.

Váňa, Z. 1951: Nálezová zpráva čj. 745/51, Archiv ARÚ AV ČR Praha.

Váňa, Z. 1952: Nálezová zpráva čj. 923/52, Archiv ARÚ AV ČR Praha.

Internetové zdroje

Malůš, P. – Nádějová, T. 2014: Vyšehrad. Lokalita, kde nečekané archeologické objevy možná ještě nejsou u konce. Dostupné on-line: <http://www.zet.cz/tema/vysehrad-lokalita-kde-necekane-archeologicke-objevy-mozna-jeste-nejsou-u-konce-2963>. Staženo 23. 5. 2015.

Musil, J. 2012: Radnice vydala své středověké tajemství až v 21. století. Tábořský deník. Dostupné on-line: http://taborsky.denik.cz/zpravy_region/radnice-vydala-sve-stredoveke-tajemstvi-az-v-21-stoleti-20120910.html. Staženo 23. 5. 2015.

Saadouni, Š. 2016: Zazděná kostra z Ronova překvapila historiky i policii. Jihlavský deník. <http://jihlavsky.denik.cz/z-regionu/zazdena-kostra-z-ronova-prekvapila-historiky-i-policii-20160606.html>. Staženo 11. 6. 2016.

Šebestová, M. 2016: V centru Kadaně vykopali ze země stříbrné mince. Chomutovský deník. Dostupné on-line: http://chomutovsky.denik.cz/zpravy_region/v-centru-kadane-vykopali-ze-zeme-stribrne-mince-20160207.html. Staženo 11. 6. 2016.

Velinský, F. 2007: Zřícenina hradu Ronova nad Sázavou u Přibyslavi na Havlíčkovobrodsku skrývala nečekané tajemství. Ve zdivu jeho obvodové hradby byly nedávno nalezeny zazděné lidské ostatky. Český rozhlas. Dostupné on-line: http://m.rozhlas.cz/planetarium/historie/_zprava/396782. Staženo 27. 11. 2015.

Velinský, F. 2007b: Objevy a události týdne č. 52. Český rozhlas. Dostupné on-line: http://m.rozhlas.cz/planetarium/ostatni/_zprava/410632. Staženo 12. 9. 2015.

Vorlíček, J. 2007: Vědci našli dětskou kostru. Ústecký deník. Dostupné on-line: http://ustecky.denik.cz/zpravy_region/20071213_wv_kostra_archeologie.html. Staženo 12. 9. 2015.

http://www.tyden.cz/rubriky/veda-a-technika/veda/v-kostele-byla-zazdena-detska-kostra_34355.html. Staženo 12. 9. 2015.

<http://www.prostor-ad.cz/pruvodce/praha/sporilov/hamrak/kostel.htm>. Staženo 23. 5. 2015.

<http://www.br.de/radio/bayern2/inhalt/landesausstellung-aeltstes-ei-des-mittelalters-kempen-regensburg-100.html>. Staženo 11. 6. 2016.

9. Seznam příloh

- Obr. 1: Mapa nálezů středověkých stavebních obětín na území ČR.⁵⁷
- Obr. 2: Budeč „Na Týnici“ (Zákolany, okr. Kladno). Kresebná dokumentace stratigrafie hromadného hrobu v obj. 5/5 (převzato z *Štefan – Krutina 2009*).
- Obr. 3: Budeč (Zákolany, okr. Kladno). Kresebná dokumentace obj. 1/III (převzato z: *Tomková 2003*, 576).
- Obr. 4: Budeč (Zákolany, okr. Kladno). Fotografická dokumentace obj. 1/III (převzato z: *Tomková 2003*, 579).
- Obr. 5: Budeč (Zákolany, okr. Kladno). Kresebná dokumentace obj. A/76 (převzato z: *Tomková 2003*, 580).
- Obr. 6: Budeč (Zákolany, okr. Kladno). Fotografická dokumentace obj. A/76 (převzato z: *Tomková 2003*, 580).
- Obr. 7: Bystřec (okr. Blansko). Řez obj. 267 (převzato z: *Belcredi 2006*).
- Obr. 8: Drahůš (Postoloprty, okr. Louny). Plán hradiště (převzato z: *Tomková 2003*, 583).
- Obr. 9: Drahůš (Postoloprty, okr. Louny). Výsek řezu a plánu sondy protínající opevnění (převzato z: *Tomková 2003*, 583).
- Obr. 10: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Kresebná dokumentace hradební zeď s vyznačením zazděných nádob (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981*, 258).
- Obr. 11: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Zazděné nádoby v hradební zdi (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981*, 260).
- Obr. 12: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Fotografická dokumentace zazděných nádob (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981*, 259).
- Obr. 13: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Zazděná nádoba č. 6 (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981*, 261)
- Obr. 14: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Kresebná dokumentace nádob č. 1-8 (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981*, 262-264, upraveno autorkou).
- Obr. 15: Kouřim-ostrožna sv. Jiří (okr. Kolín). Fotografická dokumentace nálezu lidských kostí v hradbě (převzato z: *Šolle 2000*, 103).
- Obr. 16: Kouřim-ostrožna sv. Jiří (okr. Kolín). Kresebná dokumentace fortifikačního systému opevnění severního výběžku hradiště (převzato z: *Šolle 2000*, 105).
- Obr. 17: Krásné Březno (okr. Ústí n. Labem). Dva stříbrné denáry z destrukce pece v obj. 23 (převzato z: *Zápotocký – Cvrková 1993*, 364).

⁵⁷ Mapa obsahuje i sporné nálezové situace, jejichž interpretace byla v této práci zpochybněna, z důvodu zachování kompatibility s daty, obsaženými v katalogu.

- Obr. 18: Kroměříž (okr. Kroměříž). Riegrovo nám. čp. 160. Fotografická dokumentace nálezu (převzato z: *Chybová 2009*, 146).
- Obr. 19: Kroměříž (okr. Kroměříž). Riegrovo nám. čp. 160. Fotografická dokumentace nálezu (převzato z: *Chybová 2009*, 146).
- Obr. 20: Kroměříž (okr. Kroměříž). Vodní ulice čp. 52-53. Fotografická dokumentace nálezu (převzato z: *Chybová 2009*, 147).
- Obr. 21: Kroměříž (okr. Kroměříž). Milíčovo nám. Areál středověkých hrnčířských pecí. Fotografická dokumentace nálezu (převzato z: *Chybová 2009*, 147).
- Obr. 22: Kroměříž (okr. Kroměříž). Vodní ulice čp. 52-53. Fotografická dokumentace nálezu (převzato z: *Chybová 2009*, 149).
- Obr. 23: Mladá Boleslav (okr. Mladá Boleslav). Staroměstské nám. čp. 104. A – Plán domu, B – plán výzkumných sezón r. 1992 a r. 1993 (podle *Prostředník 1997*, 521).
- Obr. 24: Mladá Boleslav (okr. Mladá Boleslav). Staroměstské nám. čp. 104. Fotografická dokumentace nálezu (převzato z: *Nechvíle-Prostředník 2009*, 424).
- Obr. 25: Mladá Boleslav (okr. Mladá Boleslav). Staroměstské nám. čp. 104. A – Plán výzkumné plochy z r. 1993; B – západní řez sondy před rozšířením (podle *Prostředník 1997*, 521).
- Obr. 26: Mochov (okr. Praha-východ). Olověná plaketa s vyobrazením anděla (převzato z: *Klípa – Vlnas (ed.) 2014*, obr. III. 35).
- Obr. 27: Mstěnice (okr. Třebíč). Kresebná dokumentace skeletu koně pod vjezdovou branou do dvora usedlosti XV (převzato z: *Nekuda 2004*, 482).
- Obr. 28: Olomouc-Předhradí (okr. Olomouc). Olověná plaketa s vyobrazením lva nalezená v základech jednoho z pilířů kostela sv. Petra (převzato z: *Sommer 2001*, 149).
- Obr. 29: Pfaffenschlag (okr. Jindřichův Hradec). Výklenky se zadržovacími nádobami ve sklípku usedlosti V (převzato z: *Nekuda 2004*, 481).
- Obr. 30: Pfaffenschlag (okr. Jindřichův Hradec). Fotografická dokumentace dvou ze tří nádob zadržovacích ve sklípku usedlosti V (převzato z: *Nekuda 1975*).
- Obr. 31: Písek (okr. Písek). Neolitická motyka nalezená v pilíři gotického mostu při jeho opravě (převzato z: *Fröhlich 1992*, 242).
- Obr. 32: Plzeň (okr. Plzeň-město). Náměstí Republiky čp. 289. Kresebná dokumentace nálezu (převzato z: *Nováček – Vařeka 1997*, 495).
- Obr. 33: Pohansko (okr. Břeclav), SV předhradí. Fotografická dokumentace lidského skeletu v palisádovém žlabu (převzato z: *Dresler – Přichystalová – Macháček 2014*, 51).
- Obr. 34: Pohansko (okr. Břeclav). Fotografická dokumentace zemnice (převzato z: *Dostál 1977/78*, Tab. V, 3).

Obr. 35: Praha-Hostavice (okr. Hlavní město Praha). Kresebná dokumentace záušnice (převzato z *Richterová 1988*, 505).

Obr. 36: Praha-Pražský hrad (okr. Hlavní město Praha). Fotografická dokumentace závěsku z římské keramiky terra sigillata, (převzato z: *Frolík – Smetánka 1997*).

Obr. 37: Praha-Pražský hrad (okr. Hlavní město Praha). Fotografická dokumentace rytiny na kameni „in situ“ (převzato z *Frolíková-Kalischová 2011*, 181).

Obr. 38: Praha-Malá Strana (okr. Hlavní město Praha). Malostranské nám. čp. 2/III. Rotunda sv. Václava, půdorys lodi (před)románské rotundy a kruhu kamenů (převzato z: *Čiháková 2010*, 206).

Obr. 39: Praha-Malá Strana (okr. Hlavní město Praha). Malostranské nám. čp. 2/III. Rotunda sv. Václava, část půdorysu starší dřevěné stavby, pod jejímž konstrukčním prvkem byl nalezen skelet novorozence (převzato z: *Čiháková 2010*, 207).

Obr. 40: Praha-Nové Město (okr. Hlavní město Praha). Soukenická ulice čp. 21. Profil řezu obj. 5 (převzato z: *Ježek et al. 2009*, 126).

Obr. 41: Praha-Staré Město (okr. Hlavní město Praha). Kostel sv. Linharta. Torzo plakety s vyobrazením býka (symbol evangelisty Lukáše) nalezené pod SV pilířem kostela (převzato z: *Dragoun – Havrda 1996*, 116).

Obr. 42: Praha-Vyšehrad (okr. Hlavní město Praha). Bula papeže Bonifáce IX. nalezená v základovém kopu domu, který se nacházel u dřívější baziliky sv. Vavřince (převzato z: *Malůš – Nádějová 2014*).

Obr. 43: Prachov (okr. Jičín), Prachovské skály. Depot železných předmětů (převzato z: *Turek 1946*, 148-151, upraveno autorkou).

Obr. 44: Radošovice (okr. Strakonice), čp. 9. Pohled na vnitřní stranu Z štítu sýpky s vyznačením místa nálezu shluku keramických střepů (převzato z: *Škabrada – Smetánka 1980*, 354).

Obr. 45: Radošovice (okr. Strakonice), čp. 9. Fotografická dokumentace nálezové situace (převzato z: *Škabrada – Smetánka 1980*, 354).

Obr. 46: Hrad Rokštejn (okr. Jihlava). Půdorys hradu, situace výzkumu po sezóně 2009 (převzato z: *Měřínský 2011*, 225).

Obr. 47: Hrad Rokštejn (okr. Jihlava). Nálezová situace uložení kostry novorozence (převzato z: *Měřínský 2011*, 227).

Obr. 48: Hrad Rokštejn (okr. Jihlava). Kostra novorozence (převzato z: *Měřínský 2011*, 230).

Obr. 49: Roztoky u Prahy (okr. Praha-západ). Obj. 1444 (převzato z: *Unger 2006*, 76).

Obr. 50: Roztoky u Prahy (okr. Praha-západ). Kresebná dokumentace nálezu (převzato z: *Unger 2006*, 76).

- Obr. 51: Plakety se symboly evangelistů (převzato z: *Sommer 2000*, 373).
- Ob. 52: Strachotín-Petrova louka (okr. Břeclav). Depot železných předmětů s keramickými nádobami (převzato z *Měřínský 1986*, 38-39, upraveno autorkou).
- Obr. 53: Tábor (okr. Tábor). Palác bývalého tábořského hradu. (převzato z: *Chvojka – Krajíc et kol. 2014*, 44).
- Obr. 54: Tábor (okr. Tábor). Palác bývalého tábořského hradu. Pohled do vypreparovaného topeniště s vyznačením místa nálezu (převzato z: *Chvojka – Krajíc et kol. 2014*, 44).
- Obr. 55: Tábor (okr. Tábor). Čtyři švábské halíře nalezené pod podlahou topeniště hradní kuchyně (převzato z: *Chvojka – Krajíc et kol. 2014*, 45).
- Obr. 56: Telč (okr. Jihlava), kostel sv. Ducha. Řezy spodní částí věže kostela s vyznačením nálezové situace pod podlahou (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 136-137).
- Obr. 57: Telč (okr. Jihlava), kostel sv. Ducha. Půdorys věže se západní částí lodi kostela (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 135).
- Obr. 58: Telč (okr. Jihlava), kostel sv. Ducha. Uložení nádoby pod původní podlahou věže (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 138).
- Obr. 59: Telč (okr. Jihlava), kostel sv. Ducha. Nálezová situace pod podlahou věže, východní profil sondy 2/89 (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 138).
- Obr. 60: Telč (okr. Jihlava), kostel sv. Ducha. Kresebná dokumentace nálezu (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 139).
- Obr. 61: Ústí nad Labem (okr. Ústí nad Labem). Skelet dítěte nalezený v základech středověkého domu (převzato z: *Velínský 2007; Vorlíček 2007*).
- Obr. 62: Bonikowo (Polsko). Základová obětina pod valem raně středověkého hradiště (převzato z: *Leciewicz 1989*, Tabl. I, 2).
- Obr. 63: Německo. Mapa sídliště severozápadních Slovanů s nálezy lidských a zvířecích stavebních obětí (převzato z: *Schmidt 2001*, str. 25).
- Obr. 64: Nakło (Polsko). Lebka tura nalezená v základech raně středověkého domu (převzato z: *Profantová – Profant 2004*, 145).
- Obr. 65: Tege e Zallit (Albánie). Místo připravené pro *kurban* a obětní místo pro *kurban* na dvoře domu (převzato z: *Halili 2007*, 203-204).

10. Katalog

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATA	POZNÁMKA	LITERATURA	PRÁVĚPODOBNĚNÍ OSTĚVĚBNÍ OBĚTNÝ
Budeč	dětský skelet	při východní hraně či IV. okrají pohřebnice VIII, na povrchu výplně jámy	-	podle Z. Váni doklad přezvrajících pohanských předstev: „Nějde o záměrnou oběť, nýbrž o představu ochranného ducha přibýtku, doboženstvi i v onomagických pramenech (děníci skříněk, domovnicek apod.), jímž se mohla stát i dříve náhodně zavrženého kojenče - nechtěnáček“; podle K. Tomkové nejasné, ale patrně jde o pozdější pohřeb do již zaniklého objektu	podle K. Tomkové stratigraficky nepřihlíží pozice (11-12. stol.), není možné ji přičítat k do souvislosti s pohřebnicí z 2. pol. 10. – počátku 11. stol.		Tomková 2003, 576; Vána 1978, 376-377; Vána 1995, 67	E
Budeč	dětský skelet	na východním okraji mětky ované jámy při severním okraji pohřebnice A/76, oddělené od obydlí překov štrkou 10 cm	hlavou k LZ, resp. Z	podle Z. Váni doklad přezvrajících pohanských předstev „ochranného ducha přibýtku“, podle K. Tomkové není jasné, v jaké míře by šlo o pohřebnice uloženy	pravděpodobně 10.-11. stol.	nejsou stratigrafie a dokumentace	Tomková 2003, 577; Vána 1978, 376-377; Vána 1995, 30, 45, 67	C
Budeč „Na Týngři“	lebká lebka a rozbitá keramická nádoba (jakoby s čerstvými lom)	pod úrovní podlahy (vrstva 9), v písčité vrstvě, uprostřed díla objektu 5/V	-	Podle I. Krutiny byla na dně objektu (možná kalhoří funkce) rozbita celá nádoba a uložena lebká lebka. Na písčité vrstvě původní podlahze objektu, bylo nalezeno také malé ohniště a tenká humusová vrstva. Toto ohniště však nebylo nijak zdokumentováno. Vzhledem k tomu, že v posledním zhodnocení nálezu situace (Štefan - Krutina 2009) byla stol. zpochybněna, jak souvislost ležby se dnem objektu (a tedy s jejím záměrným uložení), tak i existence otopeného zařízení, díky kterému by snad bylo možné uzavřít o mňalim jednání v případě rozbité nádoby, považují původní Krutinovu interpretaci za chybnou.	2. polovina 9. – počátek 10. stol.		Krutina 1992, 569, 575; Tomková 2003, 590; Štefan - Krutina 2009	E
Bysčec	keramická nádoba, přelstn a kovové vřeteno	na dně jámy (Oh) 960b) pod zápisem ZII Z. V. na úseku U XVIII	Z	Podle I. Beteředho vorání uložení	14. stol.		Beteředí 2006, 219-221, 283	B
Bysčec	eremitická měděná sekerka	v objektu A uusedlosti č. V na dně jámy hluko ohniště	-	záměrná depozice vorování charakteru	13. - 14. stol.		Beteředí 2006, 133-139, 283	A
Bysčec	dva kusy železa	v jámě vyhoubeně pod zápisem SV nálezů obj. C, uusedlosti X	SV	Podle Beteředho jde o vorání uložení podle mne pravděpodobně zátkdová obětná	13.-14. stol.		Beteředí 2006, 123-124, 283	B
Drahňš	kosti matlino dítěte	v desnatki vnřitní strany fortifikace na předhradí	-	stavění obětna, podle K. Tomkové ale neze výhledu sekundární uložení kosty	počátek 10. stol.	nepublikováno	Bibzenik 1988, 192; Prohram 2004, 146; Tomková 2003, 582, 593	D

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAČE	POZNÁMKA	LITERATURA	PRAVDĚPODOBŇ OST STAVEBNÍ OBĚTIVY
Hradištko u Davle	keramický hrnec s pokličkou	obj. VIII, napravo od vchodu pod podlahou	-	M. Richer se domnívá, že vzhledem k tomu, že nádoba byla umístěna blízko vchodu a těžko mohla sloužit v domácnosti, lze ji považovat za určitou ohněm stavební oběť.	13. stol.		Richer 1982, 45	B
Hradištko u Davle	korbel	obj. VI, vlevo od vchodu při okraji ostrůvku uhlíku na podlaže	-	stavební oběť	13. stol.		Richer 1982, 45	B
Hradištko u Davle	hrnec	obj. 25/I, těsně u posledního stupně mladšího vchodu	-	stavební oběť	13. stol.		Richer 1982, 45	B
Hradištko u Davle	lahvička s čtyřhranovým okrajem, původně překrytá pokličkou	v jince v severovýchodním nároží zahloubeného objektu 17 pod spálenou stěnou výřevy	-	stavební oběť	13. stol.		Richer 1982, 45	B
Hukvaldy - hrad	soubor 8 zazděných keramických nádob (hrnců) uložených po trojicích vedle sebe ve vzdálenosti 40-50 cm, nádoby č. 2 a 6 obsahovaly po jedné drobné kosti - vřetenní kosti zajíce a psíni článek skotu, tři nádoby (č. 3, 5, 8) měly na dně totožnou značku v podobě kříže	v obvodové, 2,5 m široké zdi nad vstupem, ve výšce 12 m od její paty	6 nádob bylo uloženo ušším ven, 2 ušším do zdi	Hrnec byly prokazatelně zazděny současně se stavbou zdi - potvrzují to ploché keramické překladky nad nimi a také skutečnost, že jsou obklopeny a ohraničeny v mahle, shodně s malou okolního zdíva, která byla částo i uvnitř nádob). Jedná se pravděpodobně o stavební oběť.	1. polovina 14. stol.	původně bylo nádob zřejmě 9 (devátá nádoba byla zničena při osazování renesančního okna), náleží z 11. - 12. 5. 1980 při osazování omltky	Kouřil - Zlátek 1981, 262-267	A
Kadaň	3 keramické hrnce s obrátčenými pokličkami, které obsahovaly vajecně skotřapky a drůbeží kosti	nebylo publikováno		podle K. Dermera stavební oběť nebo domová oběť pro sčítka hospodářčeka	asi 13. stol.		Šebestová 2016	C
Kouřim-ostrožna sv. Jiří	laská labka a dlouhé kosti	zapuštěné do čelní kamenné lce severní hrady	S	podle M. Šolého jde o „protrhbitelné založení, a to z pověštěných dřívodů přímo do fortifikace, jak o tom svědčí ojedinělé požití i podoba v obranném zdívu“	2. pol. 10. – 11. stol.		Šolle 2000, 106; Tomková 2003	C

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAŽE	POZNÁMKA	LITERATURA	PRÁVIDĚPODOBŇ OST. STAVEBNÍ OBĚTNÝ
Krásné Březno u ústí nad Labem	dva sřížně demarý kerzice Jaromíra (typ rika-lomenie, razba 1003-1012 v pražské mincovně) - jeden je nepoškozený, u druhého byla odlomena část okraje, oba dobře zachovalé s neofitným rešetlem	v částicně zahloubené stavbě (obř. 23), v itěsu pece (desitrnk e na píše přepálené mazance, cca 110 x 80 cm, obrančené pobohitým pláštěm z kamenu spovovaných ílenn), mezi kamenný	polozemnice Z-V, desitrnk e pece na plochem dně při S stěně, cca 80 cm od SV nároží	Podle M. Zapotočského a M. Cvrkové jde celkem je dnozačně o obětnu depozovanou při stavbě pece v souladu s povzrami spřítvřm se stavbou domu	po roce 1003		<i>Klášník 2012, 312; Zapotočský - Cvrková 1993, 284-287, 306</i>	B
Kroměřř I	keramická nádoba s oblíkami	pod podlahou torza zemnice ve Zřazené ulici	-	stavební obětna	2. polovina 13. stol.		<i>Chybová 2009, 150</i>	C
Kroměřř II	dluhý bezelutý keramický hrnek	pod základovým trřtem obvodové sítěy samostatně stojké/zahloubené komory s rampovřm vstupem patřící zřemě hospodřské budově ve V odní ulici	-	základová obětna	přelom 13. a 14. stol.		<i>Chybová 2009, 150</i>	A
Kroměřř III	dva keramické džbanky obsahující prosu	pod podlahou mině zahloubené stavby (asi sklřovací funkce) na Mlíkkově nám.	-	zřeměrná depozice rřnalhho charakteru, zřemě domová obětna	přelom 13. a 14. stol.		<i>Chybová 2009, 150</i>	C
Kroměřř IV	keramický bezelutý hrnek, uvnřř kterého byla menší kamenna sekerka nejspř pravěkého (neolitického) plovou a zřřtkci (jehněčí nebo křžd) křřtky (přechř končelity)	pod podlahou vrcholně sřředověkého domu na Režřově nám. v úrovni hlinitopřřstě dorovňávky, na které byla stavba založena	hrnek byl obrřčený dnem vzhřru	stavební nebo domoví obětna	konec 13. až pěkřtek 14. stol.		<i>Chybová 2009, 145-146</i>	C
Kroměřř V	ve V odní ulici, v zadní části pouze hlinitopřřstřř zřřřp, (což ovřřm neznamená, že neobsahovala organickou látku či tekutinu, která se nezachovala)	ve V odní ulici, v zadní části gotické domoví parclly, v místě vstupu do komorové části domu, pod dnisanou podlahou	-	stavební nebo domová obětna	první polovina 14. stol.		<i>Chybová 2009, 149</i>	B
Kroměřř VI	skelci zřřřce	v malé prohlubři pod dnobně (asi hospodřské) stavby v dnešm Kveřně zahrádě	-	podle H. Cihřové stavební obětna	16. stol.		<i>Chybová 2009, 149</i>	C

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAČE	POZNÁMKY	LITERATURA	PRÁVĚPODOBŇ OST STAVEBNÍ OBJEVŮ
Křovákův	neolitický kamenný sektorium	nalezen ve vyvážném materiálu z bašty, přivodně byl umístěn asi v posledním podlaží nebo krovu bašty	Jezuitská ulice 22 (Jezuitská kolej), na jižním okraji sondy C byl odhalen reliéf	hronový klen, zřejmě ochranné opatření	přelom 15. a 16. stol. - 1643		<i>Durdík 1986</i>	C
Lionříčce	malí keramická nádobka obsahující sklopný šlepkáho vejce a rybí kásky	malí keramická nádobka obsahující sklopný šlepkáho vejce a rybí kásky byl vyznačen mraznicí a zpevněn kamenný, v SZ rohu stěny	dvéřného domu srubové konstrukce, ježž základový vkop byl vyznačen mraznicí a zpevněn kamenný, v SZ rohu stěny	Podle O. Koryvy danici obětna, podle mne zaměrná depozice mrtváho charakteru, pravděpodobně základová obětna	konec 12. - 1. čtvrtina 13. stol.	dům ležel cca 20 m od kostela P. Marie, který pravděpodobně náležel ke dvořci Hroznový Tepelského	<i>Končuz 2013, 84</i>	A
Mětník	mramřikovaná kocka	zazděná ve výklenku ve zdivu kostela sv. Petra a Pavla, mezi dvěma pilíři	sauvební obětna	14. stol.		<i>Cerník 1915, 71</i>	A	
Mladá Boleslav	dřevěná schránka s nepopisovanou keramickou nádobou s hrdličskou zmrčkou v podobě dvou proti sobě ležících plohoboucí nádobka i okamži zásp obsahovaly sklopný šlepkáho vejce (ve zvorcích vypracovaných in situ bylo možno rozpoznat i kostřičky zrnůdků), vedle nádobky byl nalezen blize neidentifikovaný železný předmet rombohedra tvaru s vystupkem na kové straně a rmmalizovaným dřevem na rubu (snad kování schránky ?), dále se vypíná podřího rozeznat i několik dřobných kamnecí organické hmoty - patrně zvířecí srsti nebo lidských vlasů	Staroměstské náměstí, na dvořku domu čp. 104 (kontext č. 130), v okružní jáře se zavazem z cedičových kamnecí	Podle J. Prostředníka objekt s kulovými nebo magickou funkcí (<i>Prostředník 1997, 524</i>)	konec 10. - 11. stol.		<i>Nečhvilc - Prostředník 2009, 401; Prostředník 1997, 520-527</i>	C	
Mochov	dobová plaketa s vyobrazením náduh (symbol evangelisty Matouše)	v terencech zrušeného kostelního hřbitova	plaketa uložena do základů při založení kostela	13. stol.		<i>Sommer 2005, 493- 496</i>	C	

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAČE	POZNÁMKA	LITERATURA	PRAVDĚPODOBN OST STAVEBNÍ OBĚTINY
Mstěnice	kompletní skelet koně včetně podkov	pod výhledovou hranou do dvora usedlosti XV. v ěmně (obj. 2441)	-	Podle V. Nekudy se jednalo o koně, který utyraní a jeho tělo bylo pevně uloženo, možná jako ochrana proti zbjm duchům. Pravděpodobně jde o záměrné uložení kultovní povahy.	2. polovina 13. stol - 1468	Dle Z. Kratochvíla lze předpokládat, že do nádoby byl původně vložen celý jehněc - část kostí jednoho křídla a některé další byly ztraceny sekundárně při neodborné manipulaci s nálezem	Nekuda, V. 2004, 482	C
Olomouc-Hradsko	keramický hrnec s uchem, který byl nalezen dnem vzhůru, obsahoval část skeletu dospělého kura domácího	sonda S 8777, v mlčce zahloubené jamce pod podlahou sklepa klištera	-	stavební obětna, kterou podle Bláhy uložily světské osoby pracující na stavbě nebo sám stavitel, může se však jednat i o domovou obětnu	2. pol. 15. stol.	Podle zprávy z 18. stol. byly pod základy tří operných pilířů nalezeny tři kamenné daté schránky, překryté dřívěcí, v nichž byly uloženy kouřový oběva upravené na zpsob munci se symboly evangelistů, a to zobrazením anděla, orla a byka, leželo paketa se kcm byla objevena až později v muzeu se stručnou poznámkou o původu na podzákladní listku (Krajské vlastivědné muzeum v Olomouci)	Bláha 1999, 636	C
Olomouc-Předhradí	oblovená plaketa s vyobrazením Iva (symbol evangelisty Marka)	v základech jednoho z pilířů zaričného kostela sv. Petra	-	plaketa uložena do základů při založení kostela	podle V. Burian byly plakety uloženy již do románského předehřídce kostela sv. Petra (ji. asi v 11. stol.), při jeho pozdně gotické přestavbě pak byly uloženy do základů kostela nového	Burian 1960, 67-69; Sommer 2001, 149	A	
Opava	prázdná pokladnička ve tvaru cíhly a kachel	v ulici Herrngasse (tř. Vilezného umra), v mlčce domu č. 26 - dnes se ulice jmenuje Masarykova třída	-	stavební nebo domová obětna	16. stol.	nález z 24. 4. 1904	Kauffl - Žáček 1981, 266-267; inventář fondu bývalého Městského muzea v Opavě	C
Pláffeuschlag	tři zavazdné keramické nádoby, v jednom výhledu ceďa, ve zbylých dvou rozličné nádoby	ve záhu sídku domu V. ve třech výhledech	-	pravděpodobně stavební obětiny	13. - počátek 15. stol. (?)		Nekuda 2004, 481	B

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAČE	POZNÁMKA	LITERATURA	PRAVDĚPODOBN OST STAVEBNÍ OBĚTNÝ
Pseck	neolitická mýdka ze šedé horniny s recentně olámaným ostřím a bokem při výlu	u pilfe gotického mostu - vybagrována při opravě mostu		stavební obětna	13. stol	mýdka nalezl kultuře s vypáchanou keramikou	<i>Prohlich 1992, 242</i>	B
Pseck	keramická nádoha překrytá čtvercovou dlaždicí	ve zdi těsně pod podlahou předstěně domu čp. 132 U Zlaté koule v Hradební ulici II	-	Nádoha byla ukázána během stavby domu - byla zapuštěna do podlahy a nad ní procházely zakladová spřata, jde tedy velmi pravděpodobně o stavební obětnu	2. polovina 15. stol.		<i>Prohlich 1997, 140-143</i>	A
Pizeň	7 skleněných kroužků tzv. prsyňků	ve výjipní zřahu pod I třetím zakladového věnce dřevěné přechy	J	magická ochrana domu	okolo r. 1300		Nováček – Vatečka 1997	B
Pizeň-Radčice	dvě pozdně středověké sířňané mince (halť Vladařva II. Jagellonského, po r. 1500, žhotěický halť, Horní Lužice, 2. polovina 15. stol. až přelom 15./16. stol.	ppč. 481/1, v nároži obvodového zdva, v JV koutu interierové řasni zakladového vkopu středověkého domu	-	Podle M. Čechury a M. Husa jde jednoznačně o zakladovou obětnu, spojenou se stavbou nového domu, čemž napovídá depozice v zakladech domu a navíc v nároži (Čechura – Hus 2009, 229)	konce 15. nebo počátek 16. stol.		<i>Čechura - Hus 2009, 229</i>	A
Pohansko u Bředavi	skelet kočky	před ustím pece v polozemnici	JV	-	9. – 1. pol. 10. stol.		<i>Dostál 1977/78, 107, 113</i>	D
Pohansko u Bředavi	skelet dítěte	v polozemnici	-	-	-	nepublikováno		nelze určit
Pohansko u Bředavi	skelet dospělého člověka uložený ve skřetě poloze	severní přechradí, pod nárožím palisady (v palisádovém žlaku)	hnavou k JV	Podle autorů výzkumu zřejmě ochranná oběť	9. – 1. polovina 10. století	výzkum 2013	<i>Dresler – Prichystalová – Macháček 2014</i>	B
Praha-Hostavice	bronzová zřušnice	ve zbytku zdva řie polozemnice	-	Podle P. Vateky možná stavební obětna, vzhledem k mnoha nejjasnostem bych se však spíše přikláněl k názoru, že se zřušnice do zdva dostala náhodně	1. pol. 13. stol.		<i>Richterová 1988, 502</i>	D

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATA	POZNÁMKA	LITERATURA	PRÁVĚPODOBNĚ OST STAVEBNÍ OBĚTINY
Praha-Hrad	síťep z keramiky terra sigillata (zřejmě z jihu Galie) vyroběný do silového tvaru a opatřen otvorem pro zavěšení.	v tělese opevnění		areál fakt, kterému možná byl připsován magický ochranný význam (Prolok – Smetánka 2003, 41), lze uvažovat o tom, že byl do tělesa opevnění uložen záměrně, ale dočkat to nemůžeme	terra sigillata 1. - 2. stol. n. l., opevnění 11. stol.		Prolok - Smetánka 2003, 41	C
Praha-Hrad	opukový kámen s rytinou	v základové řadě kamenného čela hrady		možná apotropaická funkce	konec 9. – 1. třetíny 10. stol.		Proloková-Kaliszová 2011	C
Praha-Mali Strana	skelet dítěte	pod roámkou sv. Václava na Malostranském nám. – pod konstruktivním prvkem nejnižší dřevěné stavby	hlavou k SV	Podle J. Čihákové stavební oběť. Právépodobně záměrně uložen rituálního charakteru.	pravděpodobně 10. stol.	výzkum J. Čihákové 2002	Čiháková 2010, 202; Proloková 2011, 28	C
Praha-Mali Strana	zvířecí lebka	pod nárožím dřevěného střebového domu v čp. 238/III	-	stavební oběť	10. stol. (1. nebo 2. třetina)	výzkum J. Čihákové 2002	Proloková 2011, 28	B
Praha-Nové Město	keramická nádoba se skeletem kura domácího (nádoba byla nalezena rozbitá, fragmentarizaci podlehla v důsledku tlaku shora především dolní částí nádoby, kompletnost sířepů ale dokládá, že nádoba byla původně uložena ve vteku na dně nádoba byla značka s křídlovým motivem)	Soukenická ul. v J části zahradního obytného objektu 5, v jance v podlaže	J. nádoba byla obřadová dnem vzhůru	záměrná deponice rituálního charakteru, oběť	mladší fáze 12. nebo starší fáze 13. stol.	na dně objektu nebyly zjištěny stopy vrstvy, která by hmece přetkrývala; absence takových vrstev otevírá odžku poohlákové krytiny	Ježek et al. 2009, 123	C
Praha-Staré Město	torzo plátek čtvercového tvaru ze siliny činu a olva se vyobrazením býka (symbol evanjelisty Lukáše)	pod SV nárožím loží kostela sv. Lambarta	SV	plátek uložená do základu při založení kostela	kolem r. 1165 (založení kostela)		Sommer 2001, 148; Dragoun - Havrdá 1996, 115-118	A
Praha-Vyšehrad	bulá papize Bonifáce IX.	v základovém vkopu domu, který se nacházel u dřevěší baziliky sv. Vavřince	-	zámněná deponice, oběť, možná benedikční funkce	kolem r. 1400	výzkum L. Varadžana 2014	Melíš - Nádělová 2014	B
Praha-Záhřblice	vešce a kostra ropuchy	v zápní zdi kostela Narození Panny Marie v záděném vyklekku	Z	Podle L. ehnara "obrový (ale zcela nečesťanský) rituál"	12. stol.	nález z 19. stol. při bourání věže kostela	Lehner 1879, 79-80	C

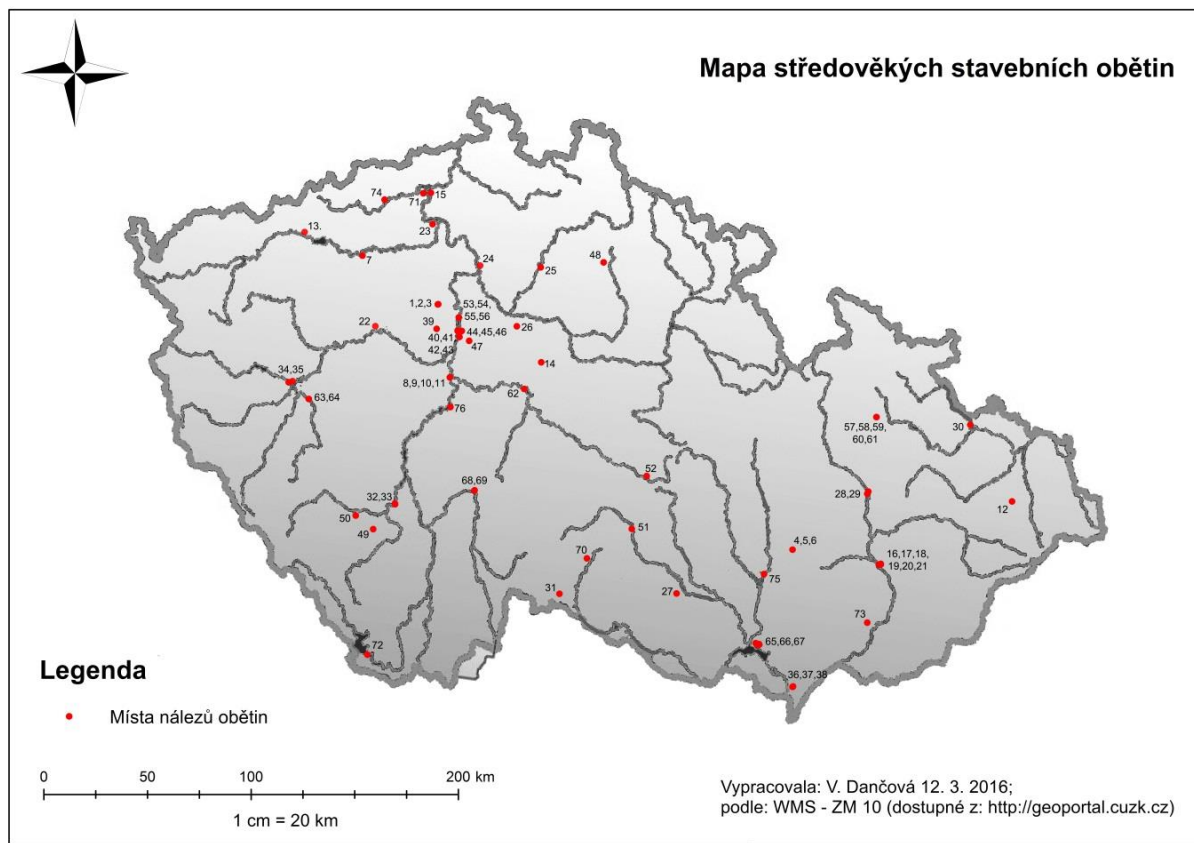
LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAČE	POZNÁMKA	LITERATURA	PRÁVĚPODOBNOST STAVEBNÍ OBĚTNÝ
Prachov	depot železných předmětů (dva třímeny, zlomek třetího třmene, plochá miska či fálern)	ve výřezku valu před branou, vycemné v povrchové vrstvě, pod nimi byl pás pískovců, zapuštěných do písčitého podkladu - zbytek konstrukce valu	-	Podle R. Turka obět valčnickému hrobovu, zřejmě jde o zaměrné uložení rituálního charakteru	Podle R. Turka konec 7. stol. až 8. stol. Podle N. Prohánkové a A. Bartoškové 9. stol. (<i>Průřezová 1992</i> , 637; <i>Bartošková 1986</i> , 83)		<i>Průřezová 2011</i> , 81; <i>Turek 1946</i> , 148-153	B
Radejčovice (okr. Strakonice)	železná tesarská sekerka	ve zdi staré deskové chlapny čp. 15		stavební oběť	pozdní středověk - novověk	nalezeno při demolicí chlapny	<i>Prohlich 1992</i> , 245	A
Radošovice	sliník keramických střepů pocházející asi ze 4 džbáňka a jedné poklice	ve zdlvu jižního štítu sypky usedlosti čp. 9, zhruba vprostřed výšky štítu	J	Podle F. Škabrady a Z. Smetánky stavební situace střepů spolehlivě vylučuje možnost jejich dodatečného zazení; byly oisknuty do malty, která spojuje probíhá do okolního zdiva; souvisejí tedy pravděpodobně s povětřnými představami a zvyky při stavbě domu	2. polovina 15. - 16. stol.	nález z. r. 1976	<i>Škabrada - Smetánka 1980</i> , 353-356	B
Rokštejn	skelet dítěte	v JZ nároží hlavní věže	SZ-JV	Podle M. Měřínského stavební a ochranná oběť	po r. 1307	vypň objektu obsahovala také písmičtí nálezy (amulety?) asi ročního dítěte	<i>Měřínský 2011</i> , 223-225	B
Ronov nad Sázavou	skelet mladého muže	v malém vyklenku u pny obvodové hrady (nad vyklenkem byl do zdiva vyryty křížek)		Podle P. Rouse možná stavěle hrady nazráli na starší kostrový hrob a z povětrnosti ho zardili do nové zdi jako stavební oběť	sporná, podle P. Rouse se kosti do základu hrady dostaly v době stavby hradu, tedy ve 13. nebo začátkem 14. stol.	kosti objeveny r. 2004 skauty, kteří o nález informovali policeii	<i>Saádouni 2016</i> ; <i>Veřinský 2007</i>	D
Roztoky u Prahy	pravěká bronzová industrie - kopytovitá sekera trapézovitého tvaru	v zemišti (obj. 1444), ve středu západní stěny zemince blízko pece, asi 20 cm nad dnem objektu	Z	Podle Josefa Ungerera by mohlo jít o zaměrné uložení s funkcí ochranných amuletů domu či přímo stavění oběti, lze usuzovat na spojitost jejího uložení s kamennou pecí (<i>Unger 2007</i> , 36). Pravděpodobně zaměrná depozice rituální povahy související se stavbou.	časné slovanské období	analogue z Mecklenburska-Pomofánska - Tützpatz	<i>Unger 2007</i> , 36	A

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAČE	POZNÁMKA	LITERATURA	PRAVDĚPODOBNĚ OST STAVEBNÍ OBĚTNÝ
Roztoky u Prahy	právečká brosení industrie - zloemek týlu precizně vybrošené sekery	v zemičci (obj. 1444), v podlahové vrstvě v JV rohu zemiče, tj. v koutu dlažební proti topeništi	JV	Podle Josefa Ungera by mohlo jít o záměrné uložení s funkcí ochranných amuletů domu či přímo stavební obětinu, rozhodující je její umístění v tzv. svatém koutě (Unger 2007, 36). Podle mne zde musíme brát v úvahu také pochýbnost, že se nejedná o záměrné uložení, ale o intruzi	časné slovanské období	analogue z Mecklenburska - Pomoránska - Tüzpatz	Unger 2007, 36	B
Roztoky u Prahy	miniaturní kamenná pec	v prohlubni pod podlahou zemiče	Z	záměrná depozice rituálního charakteru, možná souvislost s kultem mrtvých	časné slovanské období		Křištofová 2007, 32-33	C
Roztoky u Prahy	zloemek bronzové nádoby	pod základovým kamennem pece		záměrná depozice rituálního charakteru, možná obětinou související se svařbou pece	časné slovanské období	podle ústního sdělení N. Proffantové	Proffantová 2011c	B
Rýmařov	keramický hrnec soudkovitého těla, na dně se značkou ve tvaru kříže	v základech severní obvodové zdi chaty IX	S	pravděpodobně obětinová nádoba	2. polovina 13. stol. - 14. stol.		Goš - Novák - Karel 1985, 189	A
Rýmařov	horní část keramického hrnce soudkovitého těla	pod základy jižní obvodové zdi chaty IX	J	pravděpodobně obětinová nádoba	2. polovina 13. stol. - 14. stol.		Goš - Novák - Karel 1985, 189, 202	A
Rýmařov	4 keramické hrnce (3 soudkovitého těla, 1 vejčitého těla) a džbán soudkovitého těla, na dně značka ve tvaru kříže v kruhu	zasazené do zdi v čarě XVI	-	pravděpodobně obětinové nádoby	2. polovina 13. stol. - 14. stol.		Goš - Novák - Karel 1985, 191, 202	A
Rýmařov	7 keramických nádob (5 hrnců a 2 malé hrnky)	ve nejbližší hlině chaty XIV	-	pravděpodobně obětinové nádoby	2. polovina 13. stol. - 14. stol.		Goš - Novák - Karel 1985, 192, 202	A
Rýmařov	2 keramické hrnce	v J zdi zazděné nad dnem chaty XXIX	J	pravděpodobně obětinové nádoby	2. polovina 13. stol. - 14. stol.		Goš - Novák - Karel 1985, 192, 202	A

LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAČE	POZNÁMKA	LITERATURA	PRÁVDĚPODOBNOST STAVEBNÍ OBĚTNÝ
Sázava	čirnová paketa s orlím (symbol Jana Evangelisty)	pod SZ nárožím románského ambitu v sístvávnem klášteře	SZ	paketa uložena do zakladů při založení kostela	pokojna 12. stol		Somme 2000, 370-375; Sommer 2001, 147	A
Starý Pivonec	skelet dítěte	v základech kostela sv. Kříže	-	podle A. Friecla stavební objekt "k zapuzení demonií při stavbě empory", nelze ověřit	12. stol.	výzkum Hůrky u Prahy byl zahájen na podnět J. L. Pise pod vedením rožycanského gymnaziálního profesora B. Horáka r. 1906 (Nováček 2014, 75)	Friedl 1920, 7	nelze určit
Starý Pivonec	skelet dospělého muže, vysokého 192 cm, s určitou dlaní levé paže a chodidlem pravé nohy se stopami sešvých ran na dotýkacích místech, pravá ruka byla podsunuta pod tělem	v základech zdi (asi) veňhožského dvorce, rovnoběžně s příčelím vzdálenosti 5 m od něj; kostra byla převedena jakoby v hrobove napříč základu a částečně svým zadržetím vyčtvála mimo sířku zdi	-	podle A. Friecla "stavební obětí; snad odsouzenec, zadržet v základu šlechtického dvorce, jehož majitel, když zřizoval si pro sokolomou potřebu empory, v protivěhlém kostele, učinil podobné opatření", podle mne nejasná	12. stol.		Friedl 1920, 6	nelze určit
Strachotín - Petrova louka	dvě lebky psa či vlka	v rohu pokozemnice proti vchodu	-	rituální uložení - obětina	2. pokojna 9. - začátek 10. stol	podobně nepublikováno	Měřinský 2002, 546; Profantová 2011, 28	C
Strachotín - Petrova louka	depot železných předmětů (2 nradice, knožítko a části srpů) a 3 keramické nádoby	za valem hradiště, později překrytý desťtrici	-	mnohá záměrná depozice související s výstavbou či drožením hradiště interpretace nejasná	2. pokojna 9. - počátek 10. stol		Měřinský 1986, 37; Profantová 2011, 28	D
Strachotín - Petrova louka	3 pohyby (dvětiny dětské kostry a u severního průkopuvalu další dvě kostry)	na úrovni patyvalu, horizont E (základový horizont)	dětská kostra ležela naznak, hlavou k J s lebkou na levém spánku (pohled k Z), druhá kostra Z-V s lebkou na levém spánku	B. Novomý k temo zříštinu poutřím nemabůl žádnou interpretaci. Vzhledem k jejich umístění v základechvalu bychom mohli uvažovat o stavebních obětích, ale může se jednat i o starší pohyby, předcházející stavbě opevnění	2. pokojna 9. - počátek 10. stol		Novomý 1963/64, 168	D

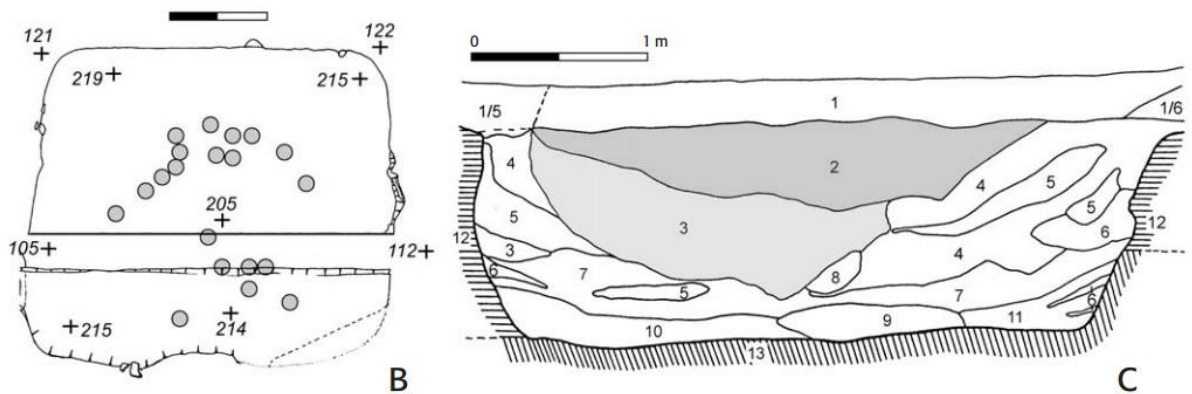
LOKALITA	NÁLEZ	UMÍSTĚNÍ	ORIENTACE	INTERPRETACE	DATAČE	POZNÁMKA	LITERATURA	PRÁVĚPODOBNĚ OST STAVEBNÍ OBĚTNÝ
Vitřliv hrádek	dva bronzové meče s jazykovými rukojetmi	cca 10 kroků od vchodu do hrádku v hloubce kolem 10 cm		Rozdílná patina mečů a výsledky průzkumu na místě téměř s jistotou vylučují zakopání mečů ve sřední době bronzové, kdy byly vyrobeny.		nález z r. 1880	Beneš 1988, 3-4; Frohlich 1992, 245; Kytlicová 1964, 554	C
Záblacany	keramická nádoba	při hřebeně peci v objektu pod úrovní dna		Podle R. Snašila jde o doklad přežití předkřesťanských představ a ochrany oporného zařízení, ale pravděpodobně se jedná spíše o průřezní uložení tzv. předpecní nádoby	polovina 12. – polovina 13. stol		Snašil 1975, 313	D
Zabrušany	jamka s vaječnými skořápkami, obložena kamennými	mezi základovými trámy a podlahou komory hrady	-	stavební obětna	9. stol.		Váňa 1951, 4	B
Záhnice	mmunie cihra	zazděná ve stropě mezi sálem a půdou 1/2 věže zámlky		stavební obětna	Zádnický zámeček byl postaven v letech 1548/49	dnes ve Vrbasově muzeu ve Zádnících	Podborský 1997, 23 24	C
Zřívohošť	železný kříž v kamenné schránce	pod prahem vstupu do jižní loďi baziliky	J	"křesťanská" stavební obětna	pravděpodobně 12. stol.		Profantová-Profant 2004, 71; Sommer 1998, 146	B

11. Přílohy

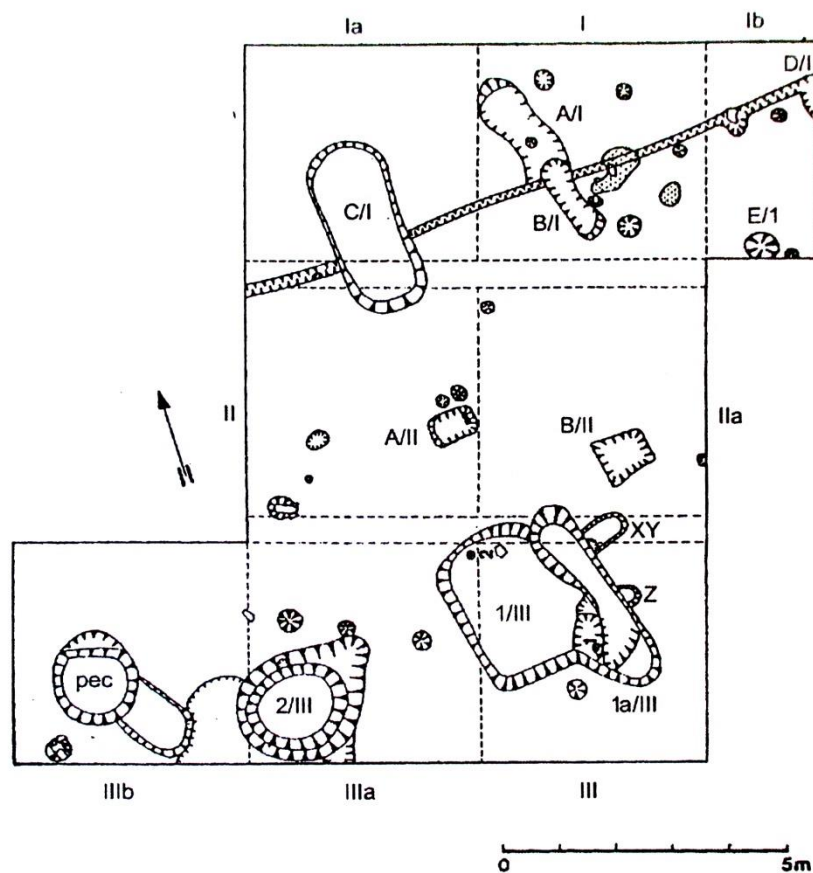
Obr. 1: Mapa nálezů interpretovaných jako středověké stavební obětiny na území ČR.

1.- 3. Budeč, 4.-6. Bystřec, 7. Drahůš, 8.-11. Hradištko u Davle, 12. Hukvaldy-hrad, 13. Kadaň, 14. Kouřim, 15. Krásné Březno, 16.-21. Kroměříž, 22. Křivoklát, 23. Litoměřice, 24. Mělník, 25. Mladá Boleslav, 26. Mochov, 27. Mstěnice, 28. Olomouc-Hradisko, 29. Olomouc-Předhradí, 30. Opava, 31. Pfaffenschlag, 32.-33. Písek, 34. Plzeň, 35. Plzeň-Radčice, 36.-38. Pohansko u Břeclavi, 39. Praha-Hostavice, 40.-41. Praha-Hrad, 42.-43. Praha-Malá Strana, 44. Praha-Nové Město, 45. Praha-Staré Město, 46. Praha-Vyšehrad, 47. Praha-Záběhlice, 48. Prachov, 49. Radějovice, 50. Radošovice, 51. Rokštejn, 52. Ronov n. Sázavou, 53.-56. Roztoky u Prahy, 57.-61. Rýmařov, 62. Sázava, 63.-64. Starý Plzenec, 65.-67. Strachotín-Petrova louka, 68.-69. Tábor, 70. Telč, 71. Ústí n. Labem, 72. Vítkův hrádek, 73. Záblačany, 74. Zabušany, 75. Ždánice, 76. Živohošť.

Obr. 2: Budeč „Na Týnici“ (Zákolany, okr. Kladno). Kresebná dokumentace stratigrafie hromadného hrobu v obj. 5/5.

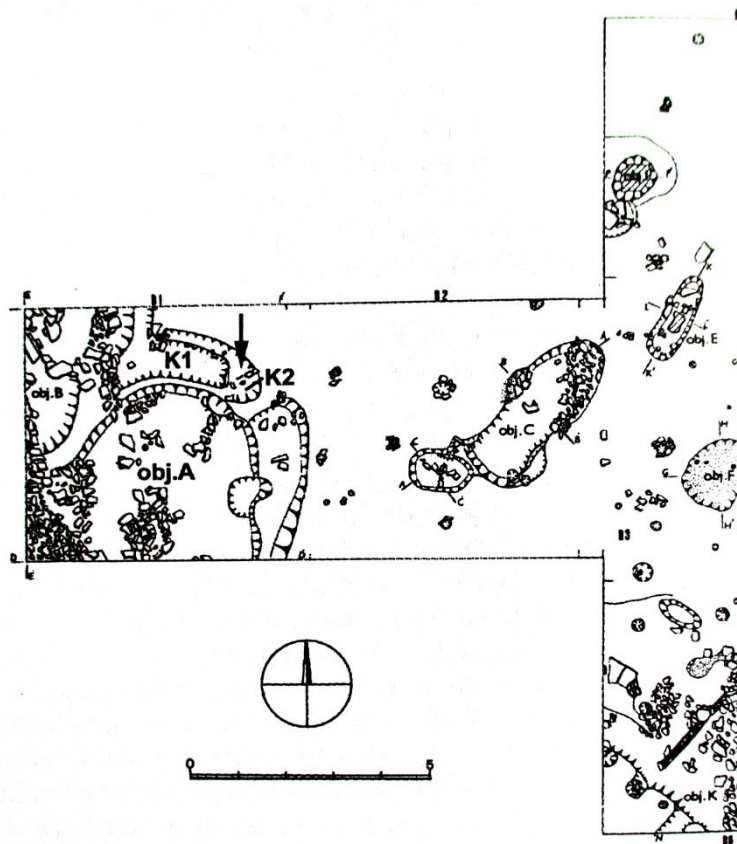
B – schematický nivelovaný plán rozložení samostatných lidských lebek v hloubce cca 100 cm. C – J profil S poloviny objektu, šedě vyznačené vrstvy pod ornici obsahující lidské pozůstatky; 1 – tmavě šedá ornice promíšená pískem, pískovcovými kameny a lidskými kostmi; 2 – sypká písčito-humusovitá vrstva s velkým množstvím lidských kostí, ker. střepů a kamenů; 3 – světle šedá, silně písčité promíšená pískovcovými kameny a menším množstvím kostí; 4 – světle šedá písčité vrstva s méně kameny; 5 – šedožlutá písčité splachová vrstva; 6 – světle hnědá vrstva s pískem a humusem; 7 – černá humusovitá vrstva; 8 – černá humusovitá vrstva s uhlíky; 9 – čistě žlutý jemný písek; 10 – písek a pískovcová kamenná suť; 11 – světle hnědá písčité vrstva s oblázky; 12 – pískovcová skalní kra; 13 – pískovcový slepenec s oblázky (převzato z Štefan – Krutina 2009).

Obr. 3: Budeč (Zákolany, okr. Kladno). Akropole, sonda z r. 1972 s polozemnicí 1/III, porušenou objektem 1a/III se soujámím XY a Z bez vyznačení dětské kostry na výplni obj. 1a/III (převzato z: Tomková 2003, 576).

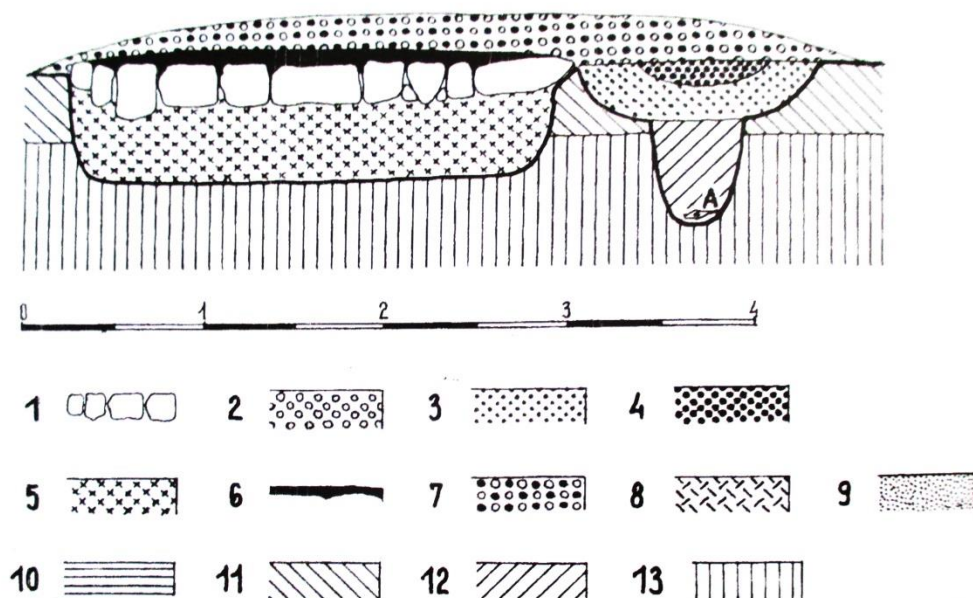
Obr. 4: Budeč (Zákolany, okr. Kladno). Akropole, sonda z r. 1972. Polozemnice 1/III, porušená jámou 1a/III s dětským skeletem na bloku výplně nad destrukcí kamenů (převzato z: Tomková 2003, 579).

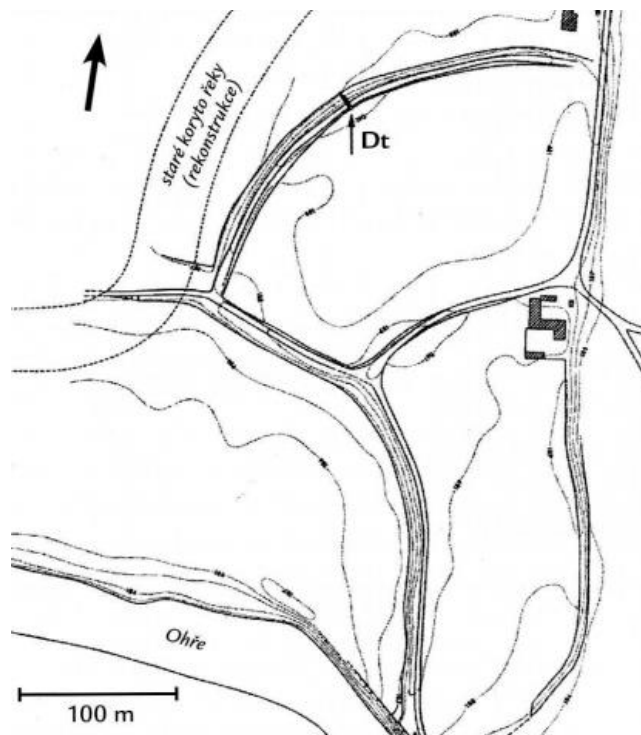
Obr. 5: Budeč (Zákolany, okr. Kladno). Akropole, odkryv B z r. 1976. Sonda s obj. A, šipka ukazuje na dětský skelet (převzato z: Tomková 2003, 580).

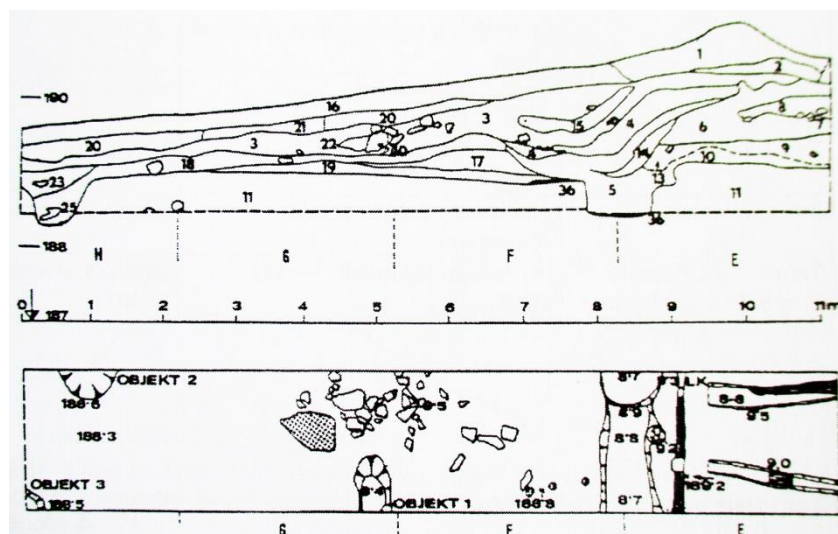
Obr. 6: Budeč (Zákolany, okr. Kladno). Akropole, odkryv B z r. 1976. Obj. A a K1-K2 s dětským skeletem (převzato z: *Tomková 2003*, 580).

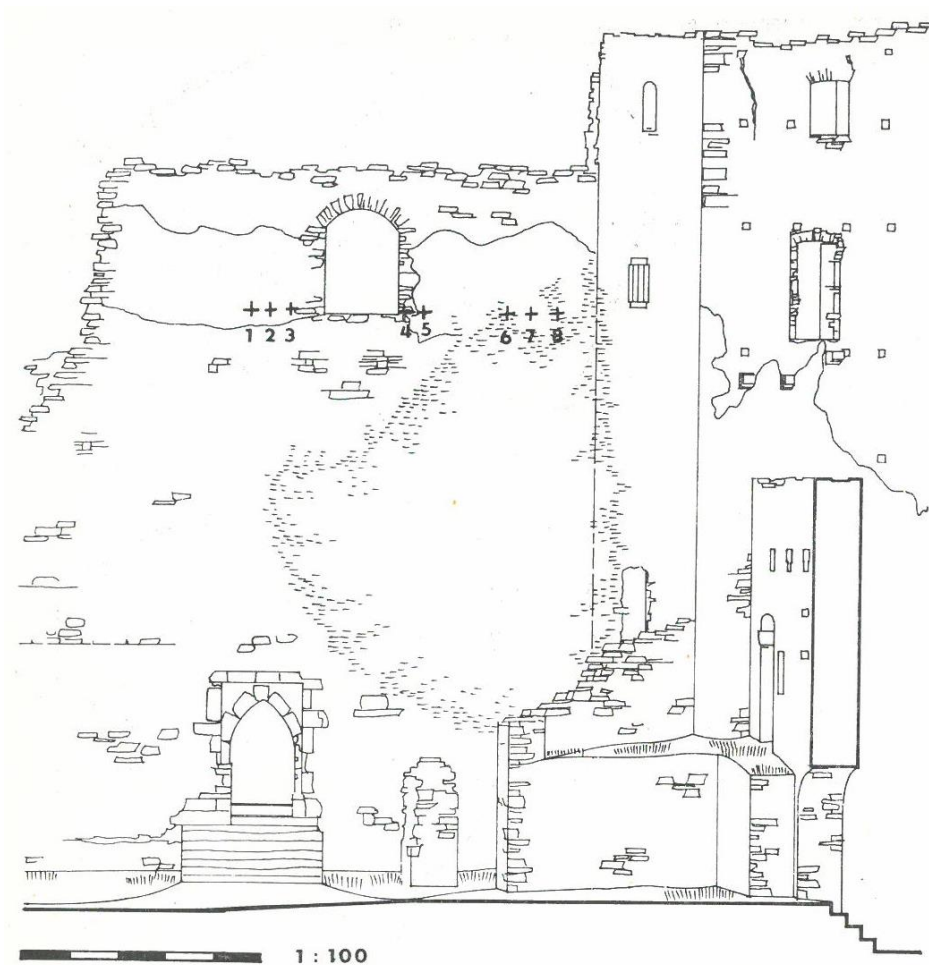
Obr. 7: Bystřec (okr. Blansko). Řez obj. 267. A – měděná sekerka, 1 – vrstva kamenů, 2 – štěrk, 3 – písek, 4 a 7 – přepálený písek, 5 – mazanice, 6 – silně přepálená mazanice, 8 – písek s bahnem, 9 – bahno, 10 – slin, 11 – šedá hlína, 12 – tmavá hlína, 13 – rostlý terén (převzato z: *Belcredi 2006*).

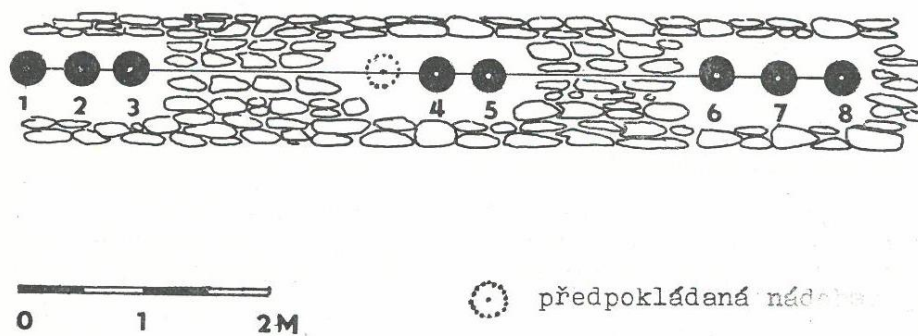
Obr. 8: Drahůš (Postoloprty, okr. Louny). Plán hradiště, Dt – dětské kosti v sondě, která protíná opevnění předhradí (převzato z: Tomková 2003, 583).

Obr. 9: Drahůš (Postoloprty, okr. Louny). Výsek řezu a plánu sondy protínající opevnění, LK – vyznačení nálezu lidských kostí (převzato z: Tomková 2003, 583).

Obr. 10: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Hradební zeď s vyznačením zazděných nádob (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981, 258*).

Obr. 11: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Zazděné nádoby v hradební zdi (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981, 260*).

Obr. 12: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Zazděné nádoby v hradební zdi (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981*, 259).

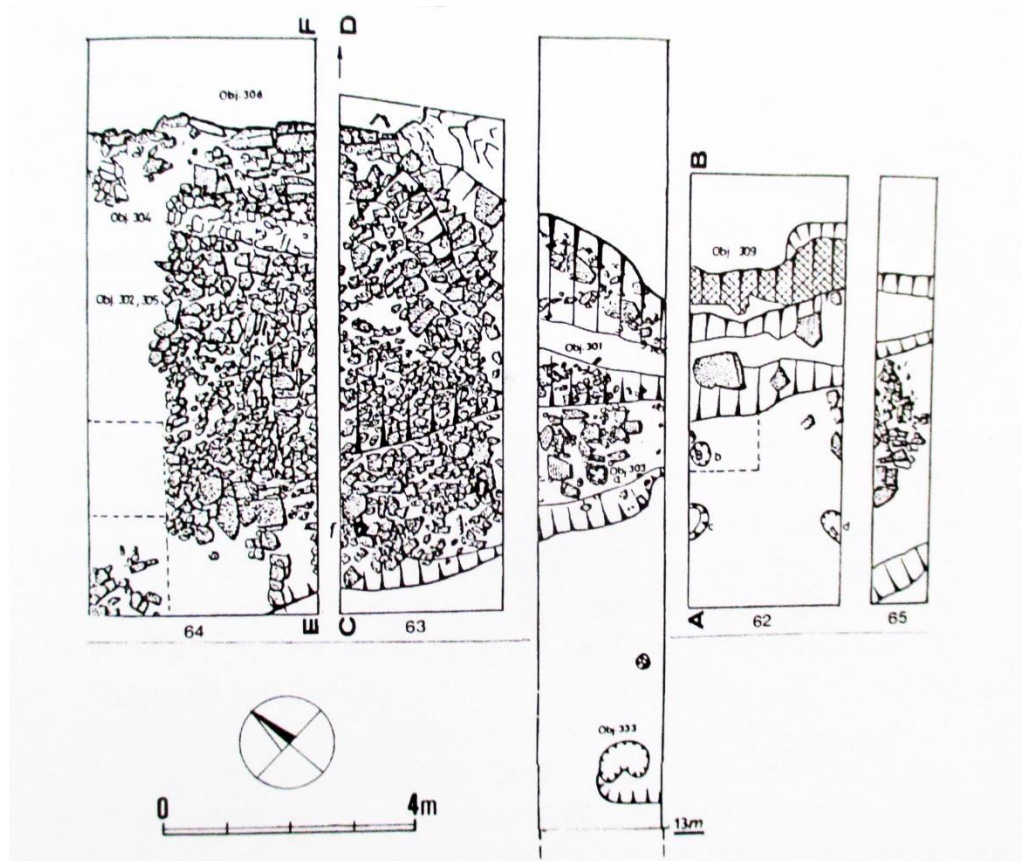
Obr. 13: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Zazděná nádoba č. 6 (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981*, 261).

Obr. 14: Hrad Hukvaldy (okr. Frýdek-Místek). Zazděné nádoby č. 1-8 (převzato z: *Kouřil – Žáček 1981*, 262-264, upraveno autorkou).

Obr. 15: Kouřim-ostrožna sv. Jiří (okr. Kolín). Severní cíp opevnění, pohled od severu s lidským femurem nalezeným v hradbách (převzato z: Šolle 2000, 103).

Obr. 16: Kouřim-ostrožna sv. Jiří (okr. Kolín). Fortifikační systém opevnění severního výběžku hradiště sv. Jiří z 11. až 12. – 13. stol. (převzato z: Šolle 2000, 105).

Obr. 17: Krásné Březno (okr. Ústí n. Labem). Dva stříbrné denáry knížete Jaromíra z destrukce pece v obj. 23 (převzato z: *Zápotocký – Cvrková 1993, 364*).

Obr. 18: Kroměříž (okr. Kroměříž). Riegrovo nám. čp. 160. Nádobu nalezená pod podlahou komorové části zaniklého středověkého domu, do které byl vložen kamenný klín a zvířecí kosti (převzato z: *Chybová 2009, 146*).

Obr. 19: Kroměříž (okr. Kroměříž). Riegrovo nám. čp. 160. Poloha nádoby s vloženými předměty (převzato z: *Chybová 2009, 146*).

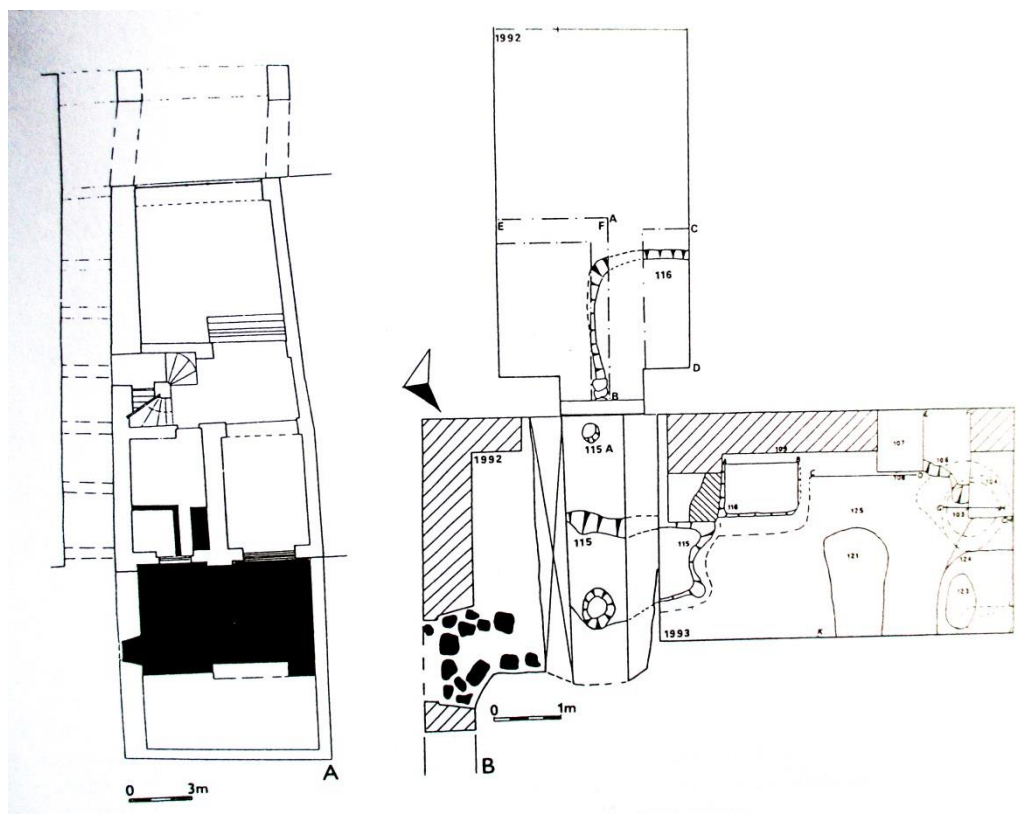
Obr. 20: Kroměříž (okr. Kroměříž). Vodní ulice čp. 52-53. Bezuchý hrnek uložený v základech zahloubené komory středověkého domu (převzato z: *Chybová 2009*, 147).

Obr. 21: Kroměříž (okr. Kroměříž). Milíčovo nám. Areál středověkých hrnčírských pecí. Nádoby obsahující zuhelnatělé proso, objevené pod jílovitou podlahou stavby s lehčí dřevěnou konstrukcí, a jedna z nádob po vyzvednutí a očištění (převzato z: *Chybová 2009*, 147).

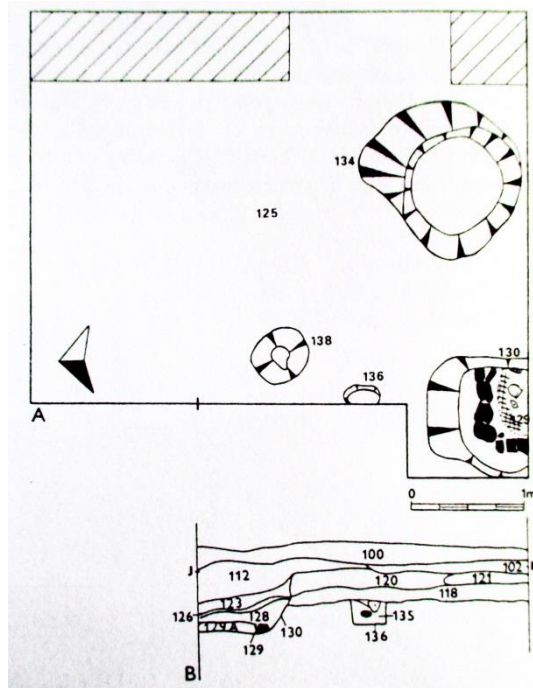
Obr. 22: Kroměříž (okr. Kroměříž). Vodní ulice čp. 52-53. Nádoba původně vložená do spodní části větší nádoby, která byla zapuštěna pod podlahou v blízkosti vstupu do komorové části středověkého domu (převzato z: *Chybová 2009*, 149).

Obr. 23: Mladá Boleslav (okr. Mladá Boleslav). Staroměstské nám. čp. 104. A – Plán domu (plocha výzkumu vyčerněna), B – plán výzkumných sezón r. 1992 a r. 1993; kontexty č. 103, 104 a 107-109 – základové vkopy, zdi a opěráky západní stěny domu a parcelní zdi, č. 106 – sídlištní objekt (polozemnice, přelom 10. a 11. stol.), č. 115 – sídlištní obj. (přelom 10. a 11. stol.), č. 115 A – křivá jamka (přelomu 10. a 11. stol.), č. 116 – sídlištní objekt (polozemnice, přelom 10. a 11. stol.), č. 121 mazaniceová destrukce související s objektem č. kontextu 116, č. 123 a 124 – uložení se stopami požáru, č. 125 – podloží (podle *Prostředník* 1997, 521).

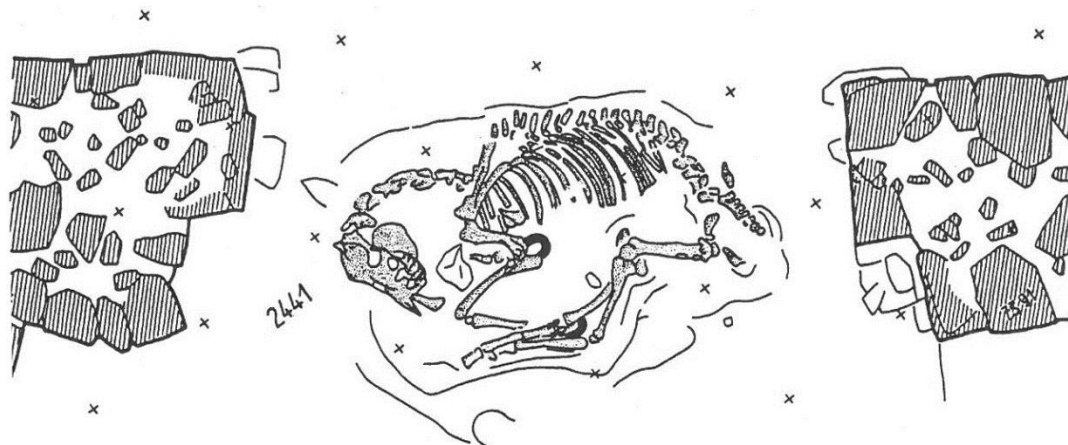
Obr. 24: Mladá Boleslav (okr. Mladá Boleslav). Staroměstské nám. čp. 104. Nádoba nalezená v okrouhlé jámě s kamenným závalem (převzato z: *Nechvíle-Prostředník* 2009, 424).

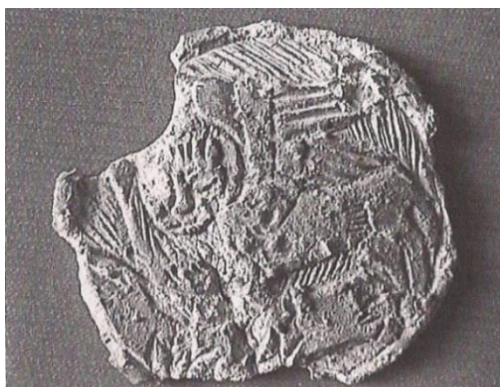
Obr. 25: Mladá Boleslav (okr. Mladá Boleslav). Staroměstské nám. čp. 104. A – Plán výzkumné plochy z r. 1993; po odkrytí objektů zahloubených do jílu, kontext č. 130 – jáma s obětinou (přelom 10. a 11. stol.), č. 134 – zásobní objekt kultury nálevkovitých pohárů, č. 136 a 138 – kůlové jamky (nedatované), kontext č. 125 – podloží. B – výzkumná sezóna 1993; západní řez sondy před rozšířením, č. 122, 126, 128, 129, 129 A, 130 – obětní jáma (podle *Prostředník 1997*, 521).

Obr. 26: Mochov (okr. Praha-východ). Olověná plaketa s vyobrazením anděla (symbol evangelisty Matouše) nalezená v terénech zaniklého kostelního hřbitova (převzato z: *Klípa – Vlnas (ed.) 2014*, obr. III. 35).

Obr. 27: Mstěnice (okr. Třebíč). Skelet koně nalezený pod vjezdovou branou do dvora usedlosti XV (převzato z: *Nekuda 2004*, 482).

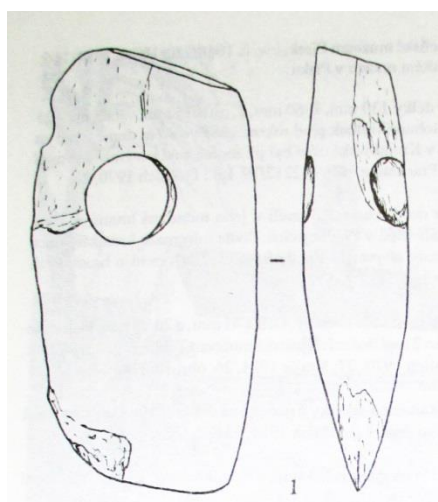
Obr. 28: Olomouc-Předhradí (okr. Olomouc). Olověná plaketa s vyobrazením lva (symbol evangelisty Marka) nalezená v základech jednoho z pilířů kostela sv. Petra (převzato z: *Sommer 2001*, 149).

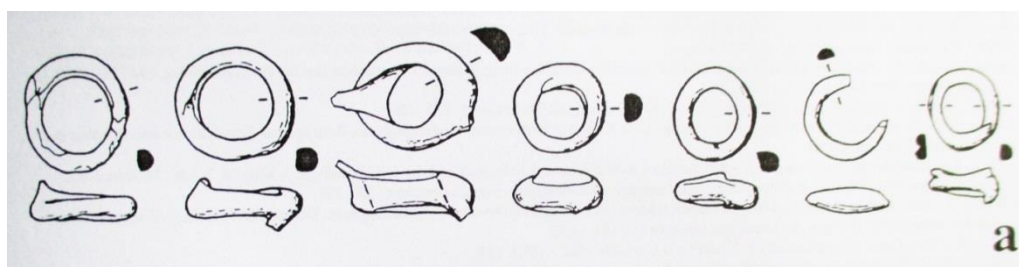
Obr. 29: Pfaffenschlag (okr. Jindřichův Hradec). Výklenky se zazděnými nádobami ve sklípku usedlosti V (převzato z: *Nekuda 2004*, 481).

Obr. 30: Pfaffenschlag (okr. Jindřichův Hradec). Dvě ze tří nádob zazděných ve sklípku usedlosti V (převzato z: *Nekuda 1975*).

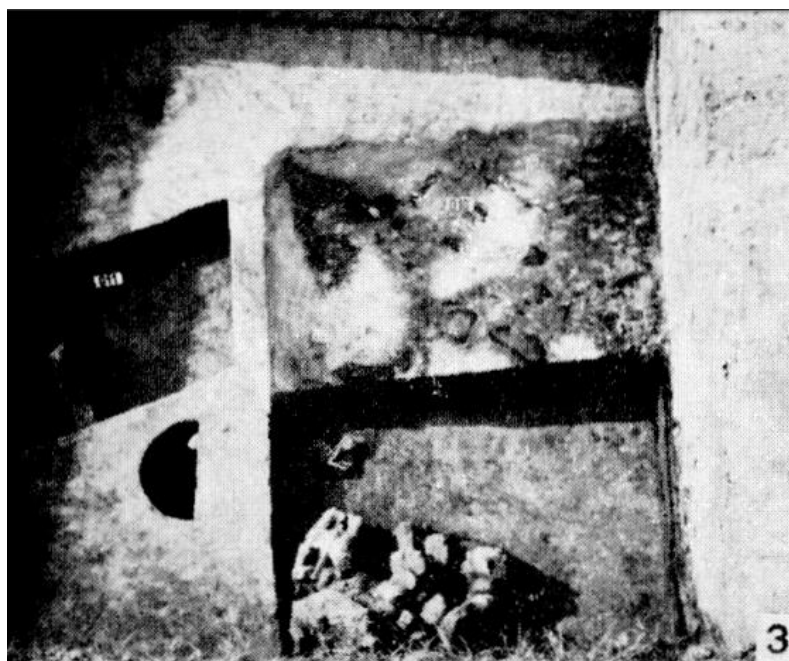
Obr. 31: Písek (okr. Písek). Neolitická motyka nalezená v pilíři gotického mostu při jeho při opravě mostu (převzato z: *Fröhlich 1992, 242*).

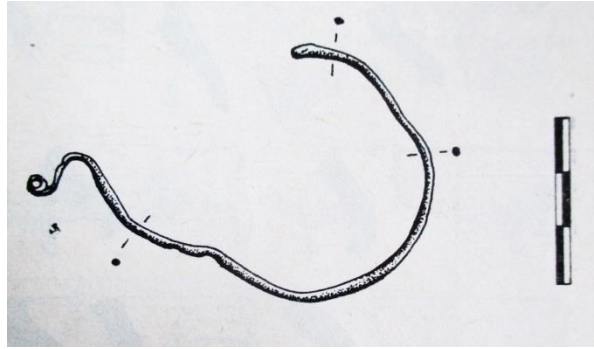
Obr. 32: Plzeň (okr. Plzeň-město). Sedm skleněných kroužků, tzv. prstýnků, které byly nalezeny ve výplni žlabu pod trámem základového věnce dřevěné příčky domu (převzato z: *Nováček – Vařeka 1997, 495*).

Obr. 33: Pohansko (okr. Břeclav). SV předhradí raně středověkého hradiště. Lidský skelet v palisádovém žlabu (převzato z: *Dresler – Přichystalová – Macháček 2014*, 51).

Obr. 34: Pohansko (okr. Břeclav). Zemnice s kostrou kočky u ústí pece (převzato z: *Dostál 1977/78*, Tab. V, 3).

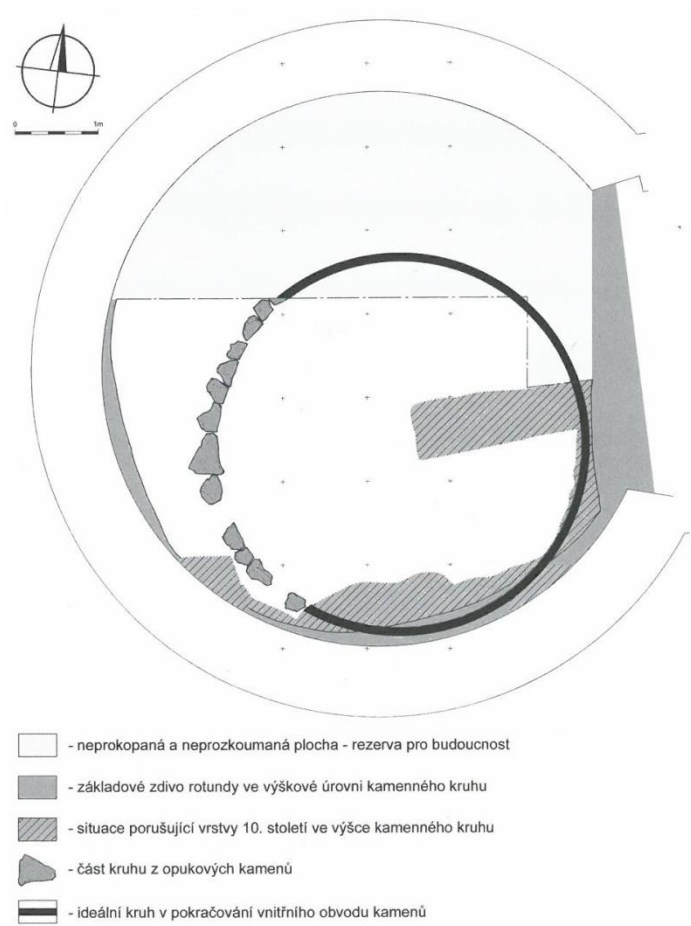
Obr. 35: Praha-Hostavice (okr. Hlavní město Praha). Záušnice ze zdiva šije polozemnice (převzato z: *Richterová 1988, 505*).

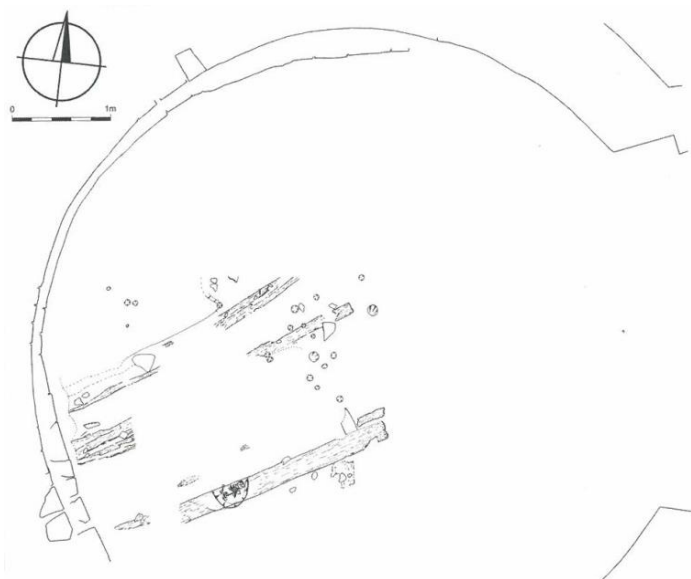
Obr. 36: Praha-Pražský hrad (okr. Hlavní město Praha). Závěsek vybroušený z římské keramiky terra sigillata, nalezený v kamenné plentě valu (převzato z: *Frolík – Smetánka 1997*).

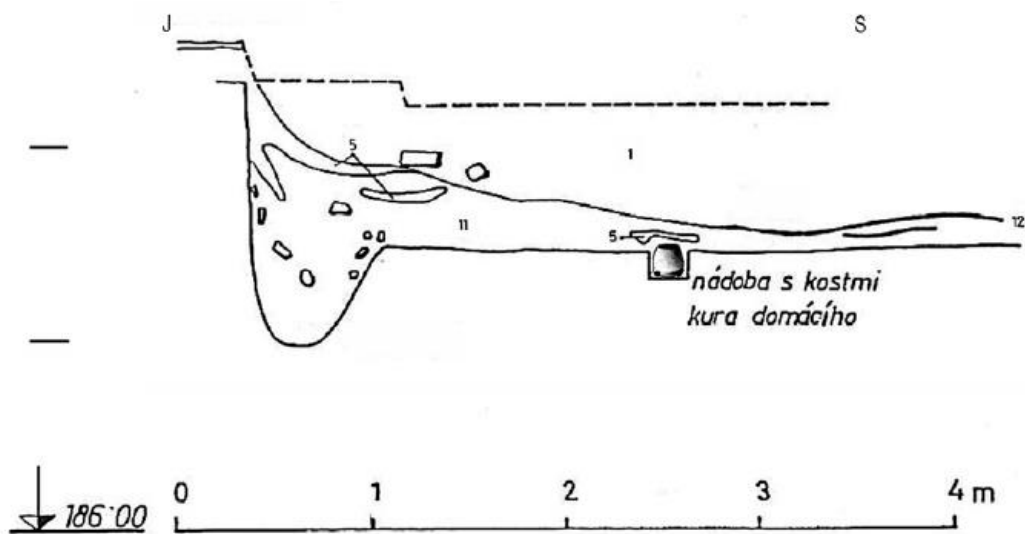
Obr. 37: Praha-Pražský hrad (okr. Hlavní město Praha). Rytina na kameni „in situ“ (převzato z: *Frolíková-Kalischová 2011, 181*).

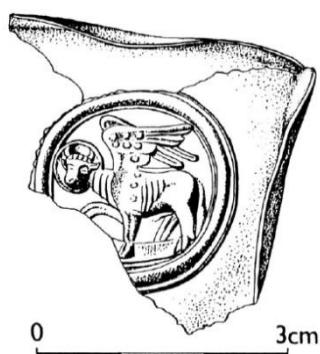
Obr. 38: Praha-Malá Strana (okr. Hlavní město Praha). Malostranské nám. čp. 2/III. Rotunda sv. Václava, půdorys lodi (před)románské rotundy a kruhu kamenů (převzato z: Čiháková 2010, 206).

Obr. 39: Praha-Malá Strana (okr. Hlavní město Praha). Malostranské nám. čp. 2/III. Rotunda sv. Václava, část půdorysu starší dřevěné stavby, pod jejímž konstrukčním prvkem byl nalezen skelet novorozence (převzato z: Čiháková 2010, 207).

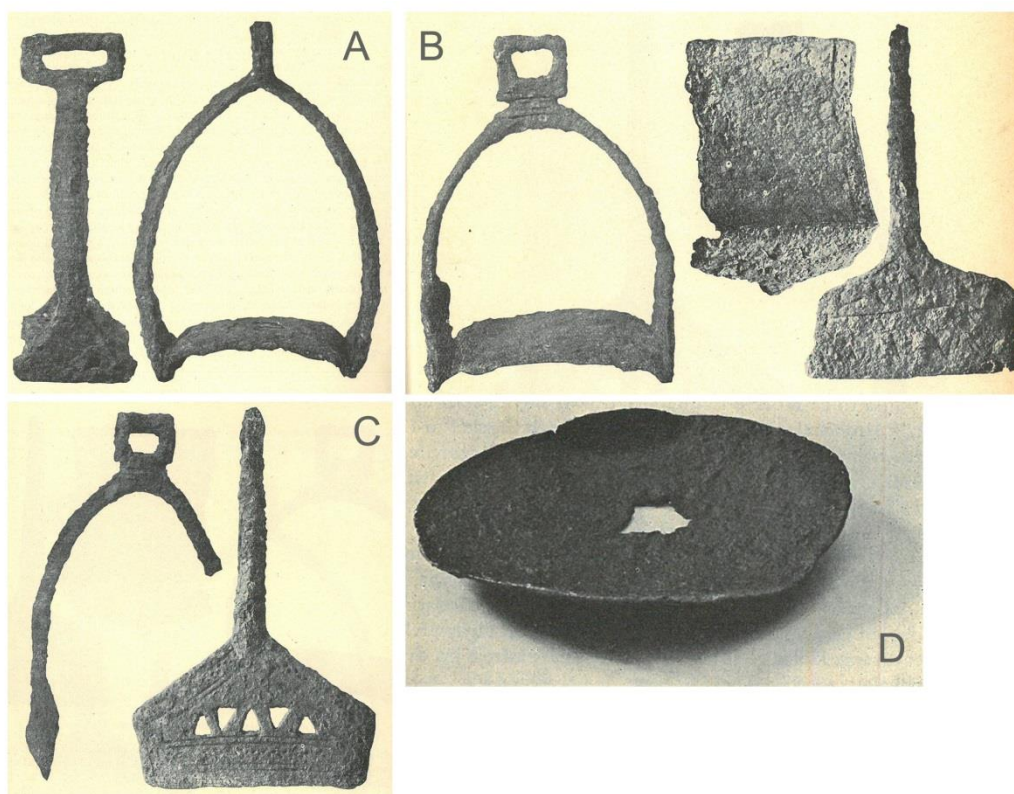
Obr. 40: Praha-Nové Město (okr. Hlavní město Praha). Soukenická ulice čp. 21. Profil řezu obj. 5 (převzato z: Ježek et al. 2009, 126).

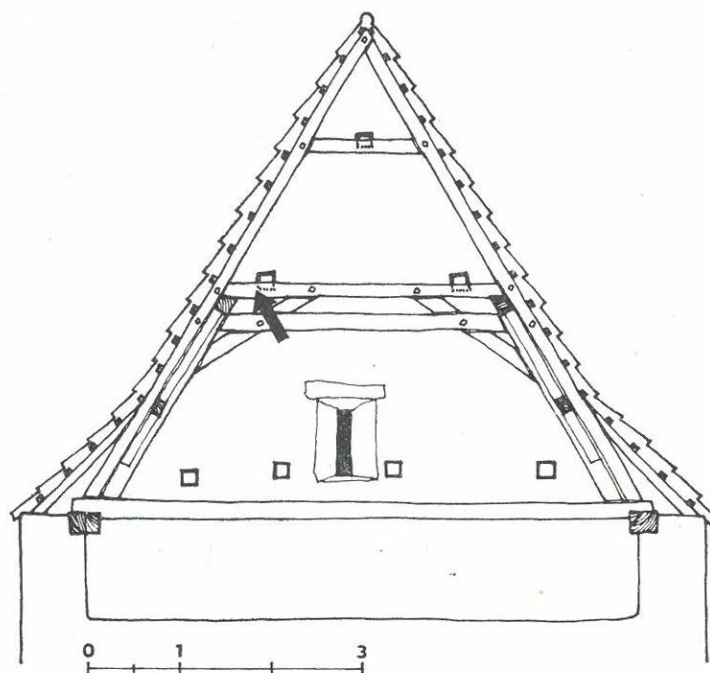
Obr. 41: Praha-Staré Město (okr. Hlavní město Praha). Kostel sv. Linharta. Torzo plakety s vyobrazením býka (symbol evangelisty Lukáše) nalezené pod SV pilířem kostela (převzato z: Dragoun – Havrda 1996, 116).

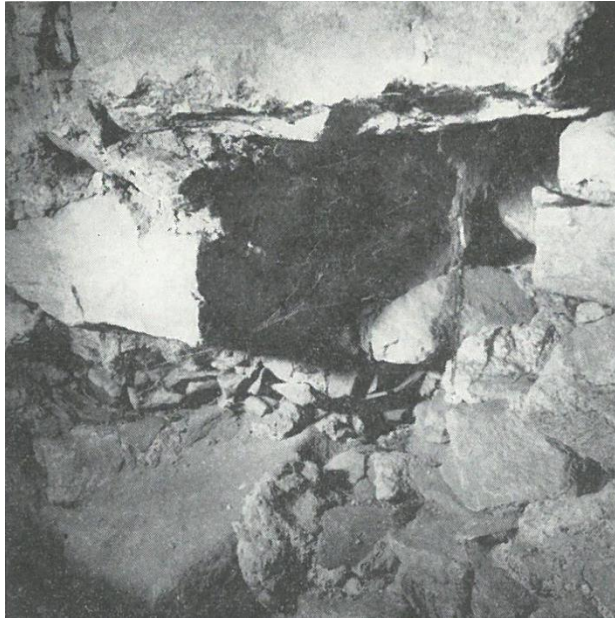
Obr. 42: Praha-Vyšehrad (okr. Hlavní město Praha). Bula papeže Bonifáce IX. nalezená v základovém kopu domu na místě dřívější baziliky sv. Vavřince (převzato z: Malůš – Nádějová 2014).

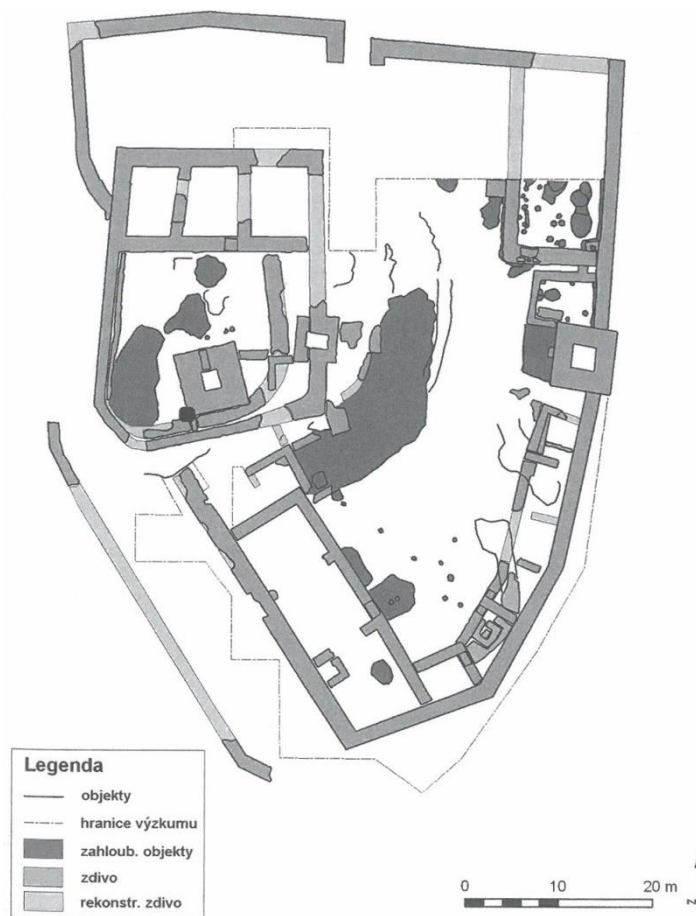
Obr. 43: Prachov (okr. Jičín), Prachovské skály. Depot železných předmětů nalezený ve výběžku valu před branou. A – první třmen, B – druhý třmen, C – fragment třetího třmene, D – miska či faléra (převzato z: *Turek 1946*, 148-151, upraveno autorkou).

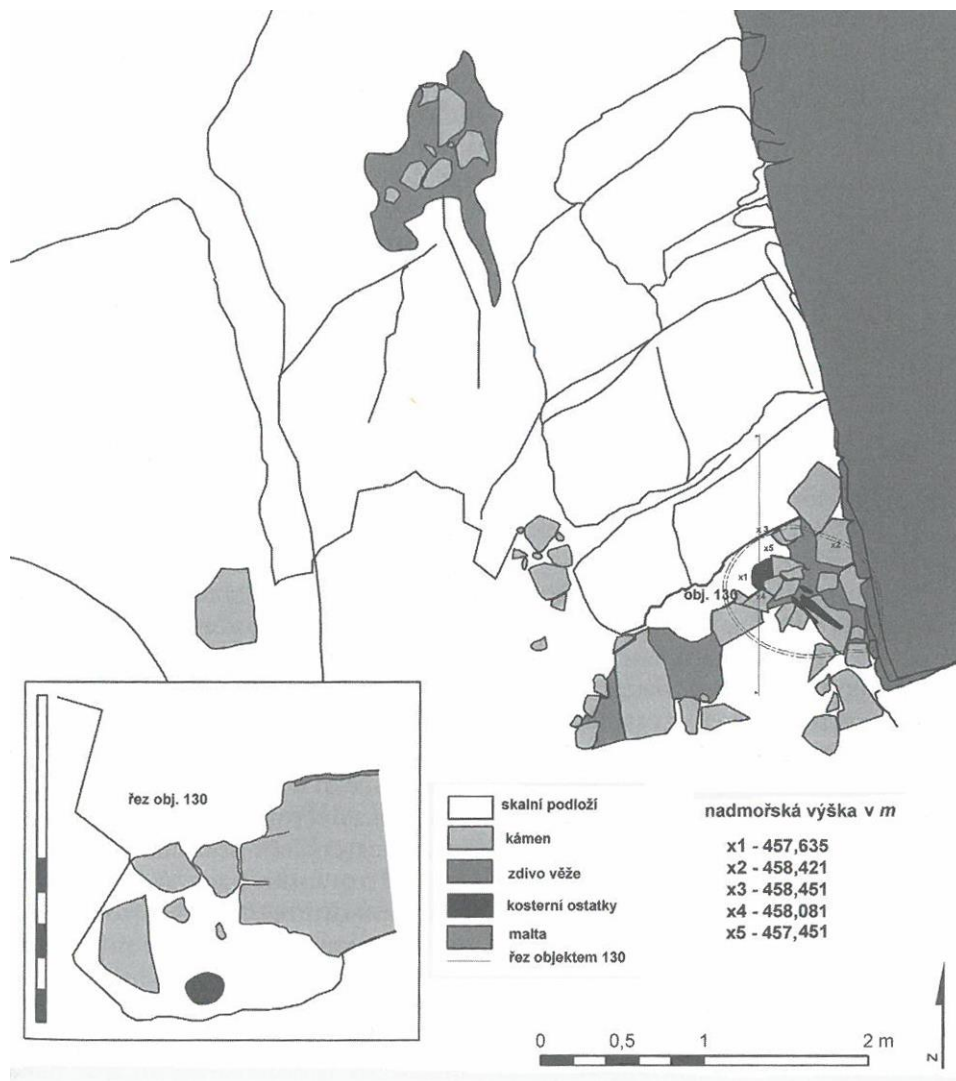
Obr. 44: Radošovice (okr. Strakonice), čp. 9. Pohled na vnitřní stranu Z štítu sýpky s vyznačením místa nálezu shluku keramických střepů (převzato z: *Škabrada – Smetánka 1980*, 354).

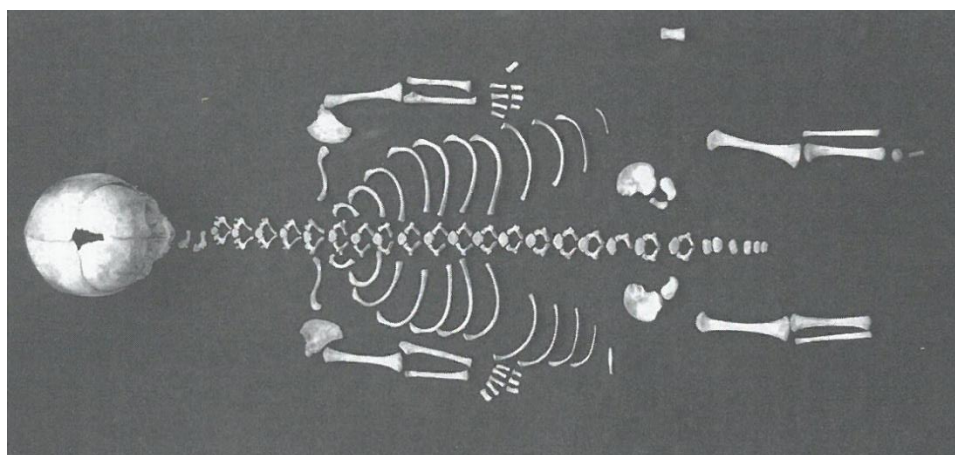
Obr. 45: Radošovice (okr. Strakonice), čp. 9. Situace shluku střepů u kapsy ve zdivu štítu sýpky (převzato z: *Škabrada – Smetánka 1980*, 354).

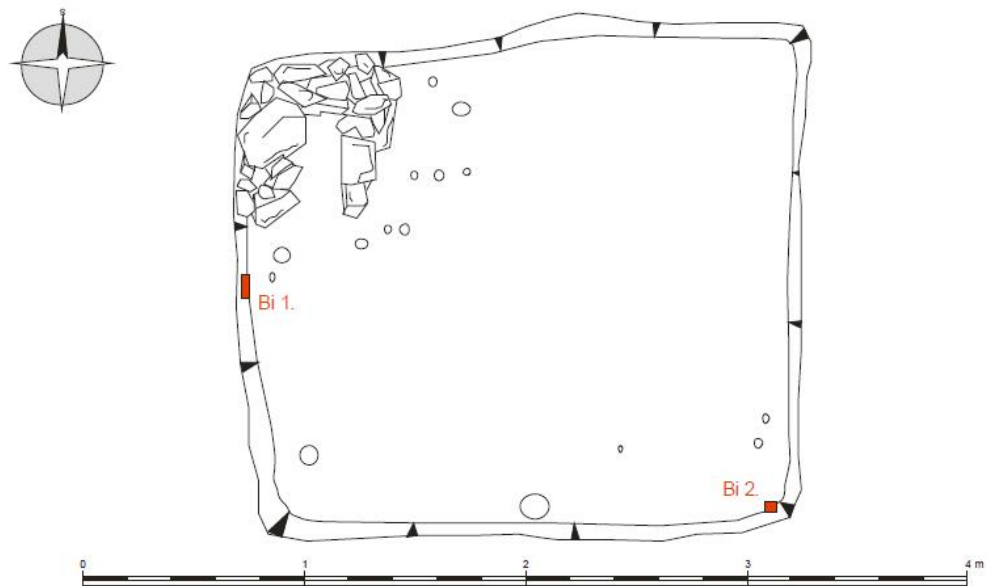
Obr. 46: Hrad Rokštejn (okr. Jihlava). Půdorys hradu, situace výzkumu po sezóně 2009, místo nálezu kostry novorozence je vyznačeno černě (převzato z: *Měřinský 2011*, 225).

Obr. 47: Hrad Rokštejn (okr. Jihlava). Nálezová situace uložení kostry novorozence (převzato z: *Měřinský 2011, 227*).

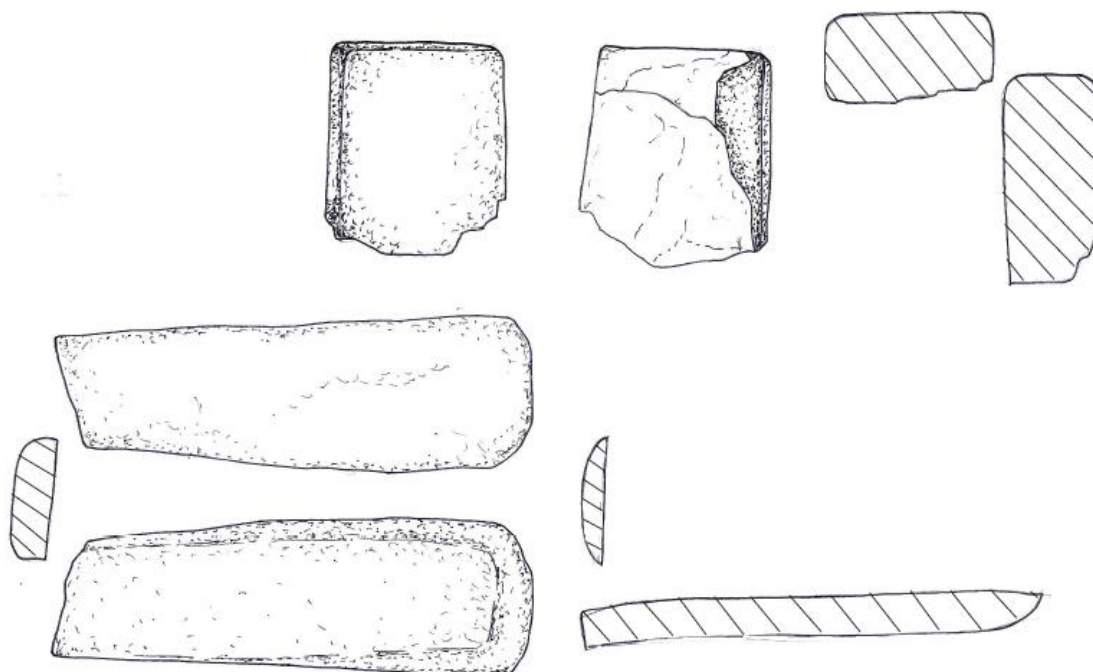

Obr. 48: Hrad Rokštejn (okr. Jihlava). Kostra novorozence (převzato z: *Měřinský 2011, 230*).

výzkum ROZTOKY	datum 16/11/07	objekt 1444	plán	měřítko 1:20
	počítačový soubor	kreslil J. Unger	měřil	pozn.

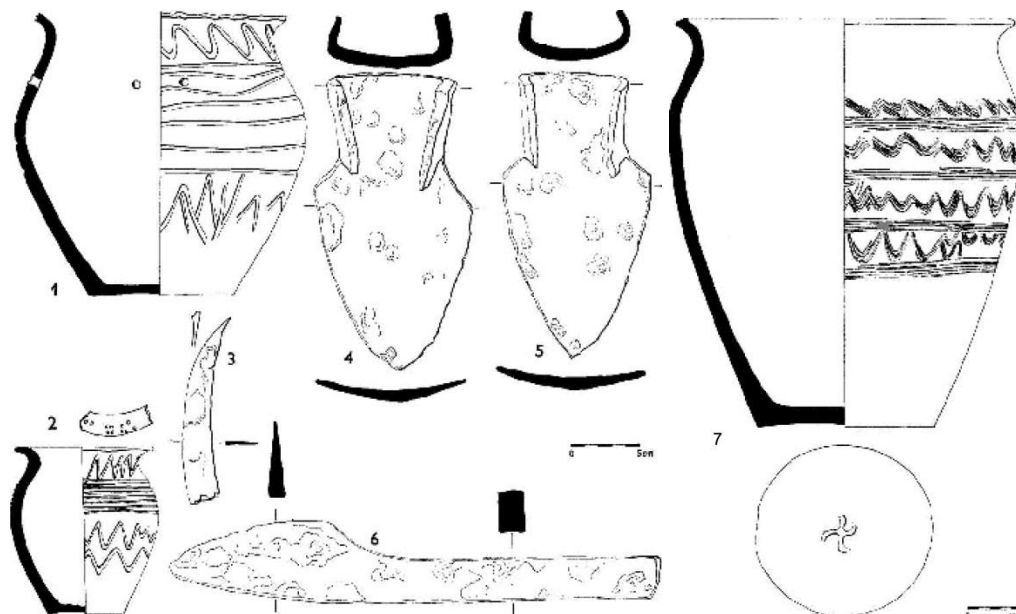
Obr. 49: Roztoky u Prahy (okr. Praha-západ). Zemnice (obj. 1444), červeně vyznačeny nálezy dvou kamenných sekerek (převzato z: *Unger 2006, 76*).

Obr. 50: Roztoky u Prahy (okr. Praha-západ). Kamenné sekery z obj. 1444 (převzato z: *Unger 2006, 76*).

Obr. 51: Plakety se symboly evangelistů. 1 – Opuková schránka nalezená r. 1938 při výkopu v domě čp. 277/II Na Zbořenci na Nové Městě pražském; 2-5 – Bronzové plakety nalezené r. 1903 v základech neznámého pražského kostela (Muzeum hl. m. Prahy); 6 – Opuková schránka s cínovou plaketou nalezená r. 1988 pod SZ nárožím sázavského románského ambitu; 7 – Cínová plaketa ze základů jednoho z pilířů gotického kostela sv. Petra na Předhradí v Olomouci; 8 – Plaketa ze slitiny cínu a olova nalezená pod SV nároží lodi románského kostela sv. Linharta na Starém Městě pražském; 9 – Symbol sv. Jana Evangelisty na vyobrazení Maiestas Domini na fol. 9 Kodexu vyšehradského; 10 – Avers sázavské plakety; 11 – Revers sázavské plakety (převzato z: *Sommer 2000*, 373).

Ob. 52: Strachotín-Petrova louka (okr. Břeclav). Depot železných předmětů s keramickými nádobami. 1-2 – nádoby, 3 – část srpů, 4-5 – radlice, 6 – krojidlo, 7 – velká nádoba (převzato z *Měřinský 1986*, 38-39, upraveno autorkou).

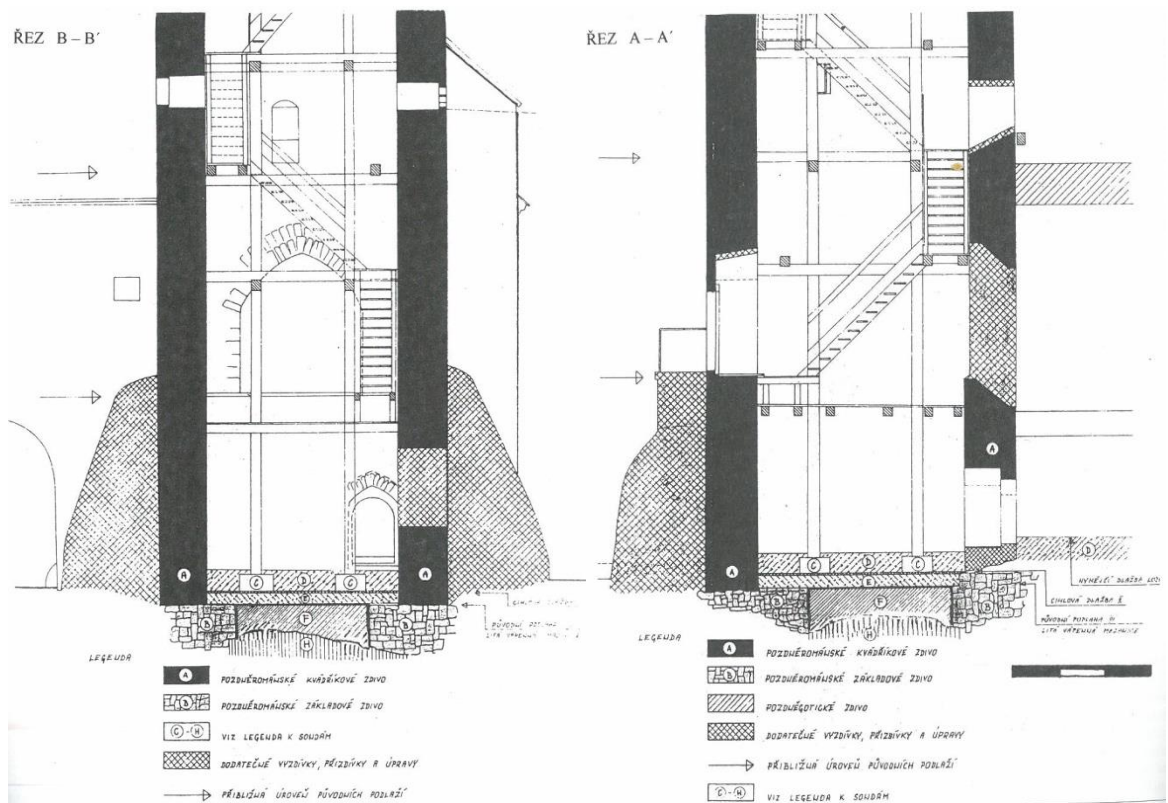
Obr. 53: Tábor (okr. Tábor). Palác bývalého táborského hradu. Místo, kde bylo při výzkumu roku 1993 objeveno kamenné topeniště, je vyznačeno šipkou, pohled od JV (převzato z: *Chvojka – Krajíc et kol. 2014*, 44).

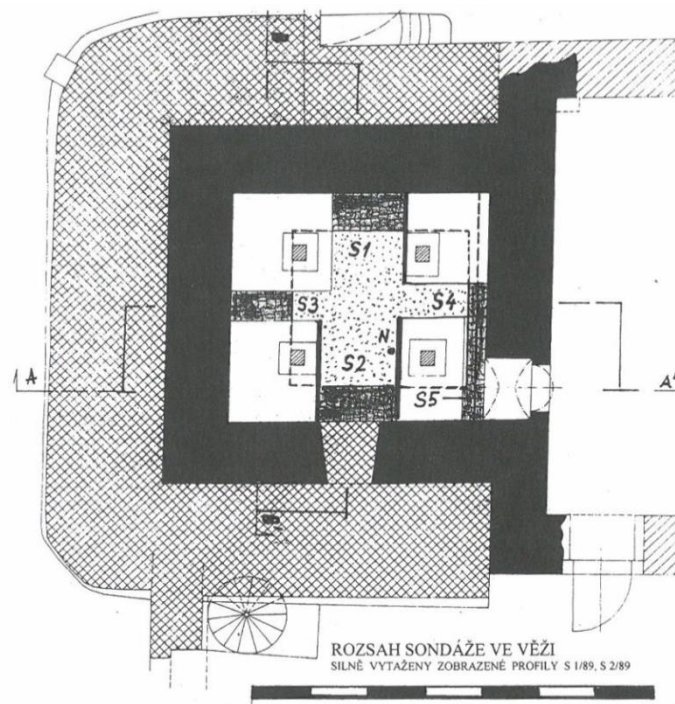
Obr. 54: Tábor. (okr. Tábor). Palác bývalého táboorského hradu. Pohled do vypreparovaného topeniště s vyznačením místa, kde byly pod dlážděnou podlahou objeveny švábské halíře (převzato z: *Chvojka – Krajíc et kol. 2014, 44*).

Obr. 55: Tábor (okr. Tábor). Čtyři švábské halíře nalezené pod podlahou topeniště hradní kuchyně (převzato z: *Chvojka – Krajíc et kol. 2014, 45*).

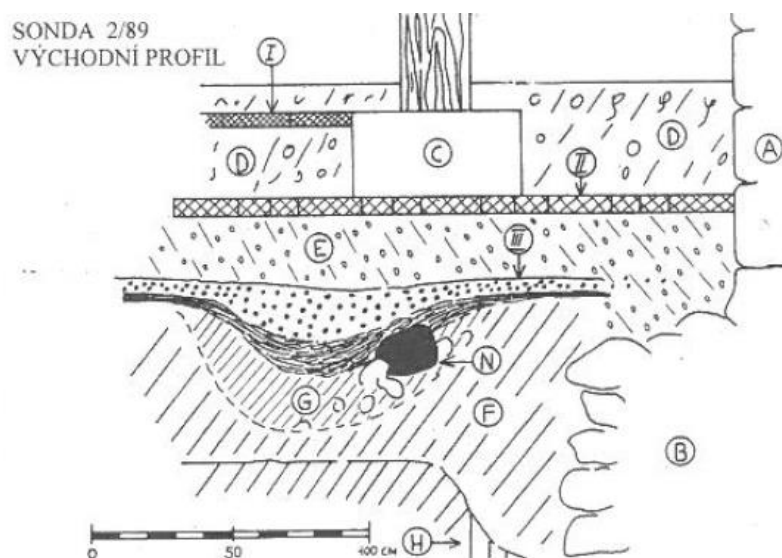
Obr. 56: Telč (okr. Jihlava). Kostel sv. Ducha. Řezy spodní částí věže kostela s vyznačení nálezové situace pod podlahou. D – novověká navázka; E – pozdněstředověká navázka; F – primární zásyp; H – skalní podloží (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 136-137).

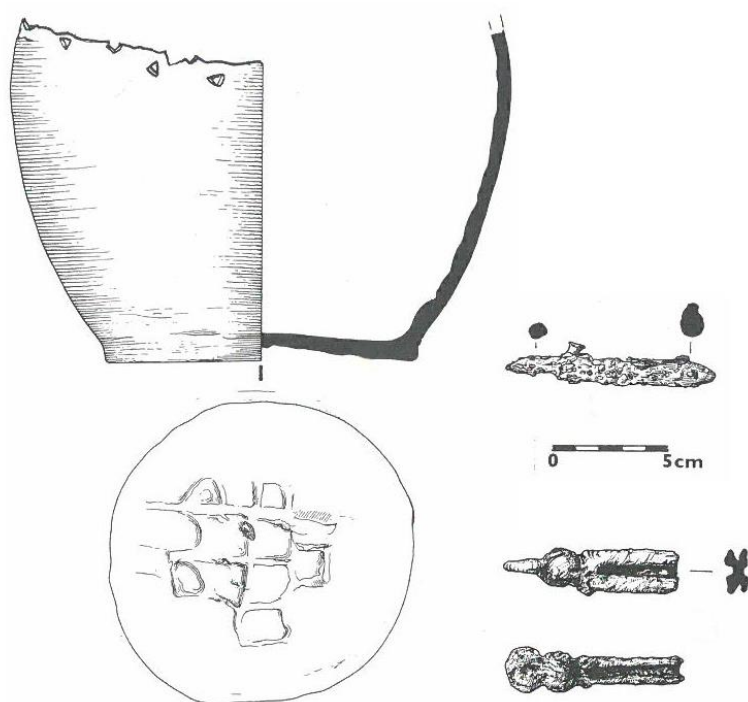
Obr. 57: Telč (okr. Jihlava). Kostel sv. Ducha. Půdorys věže se západní částí lodi kostela, písmenem N je označeno místo nálezu nádoby s obětinami (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 135).

Obr. 58: Telč (okr. Jihlava). Kostel sv. Ducha. Uložení nádoby s obětinami pod původní podlahou věže kostela (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 138).

Obr. 59: Telč (okr. Jihlava). Kostel sv. Ducha. Nálezová situace pod podlahou věže, východní profil sondy 2/89. B – románské lomové základové zdivo; E – navážka s obsahem pozdněstředověkých nálezů; F – primární zásyp; G – výplň zásahů v primárním zásypu; H – skalní podloží; N – nádoba s obětinami; II – cihelná dlažba z počátku novověku; III – původní maltová podlaha na černé vrstvičce s uhlíky (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 138).

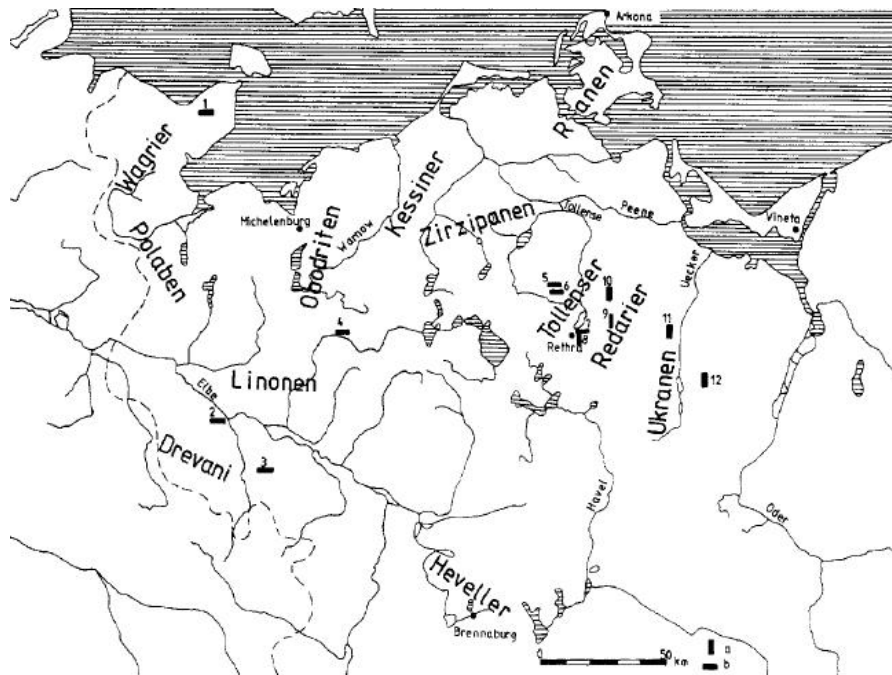
Obr. 60: Telč (okr. Jihlava). Kostel sv. Ducha. Spodní část nádoby, která obsahovala stavební obětinu, amorfní železná tyčinka a fragment železného klíče (převzato z: *Bláha – Konečný 2005*, 139).

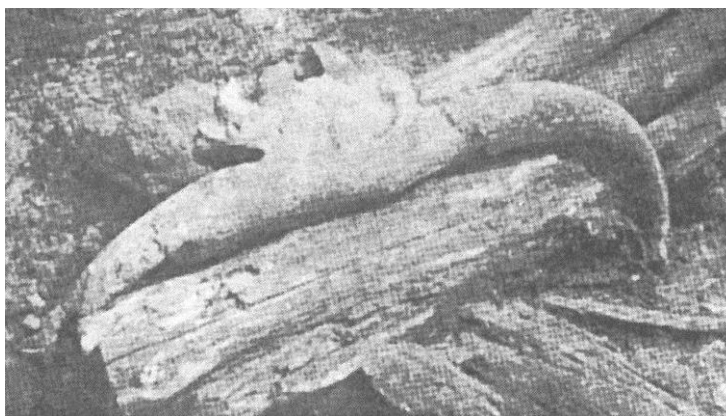
Obr. 61: Ústí nad Labem (okr. Ústí nad Labem). Skelet dítěte nalezený v základech středověkého domu blízko kostela Nanebevzetí Panny Marie (převzato z: *Velinský 2007; Vorlíček 2007*).

Obr. 62: Bonikowo (Polsko). Základová obětina pod valem raně středověkého hradiště (převzato z: *Leciewicz 1989, Tabl. I, 2*).

Obr. 63: Německo. Mapa sídlišť severozápadních Slovanů s nálezy lidských (a) a zvířecích (b) stavebních obětín: 1 – Oldenburg; 2 – Hitzacker-Winbergburg; 3 – Klein Breese-Oerenburg; 4 – Parchim-Löddigsee; 5 – Wildberg; 6 – Kastorf; 7 – Neubrandenburg-Hanfwerder; 8 – Usadl; 9 – Alt Käbelich; 10 – Glienke; 11 – Werbelow; 12 – Drense (převzato z: *Schmidt 2001, str. 25*).

Obr. 64: Nakło (Polsko). Lebka tura nalezená v základech raně středověkého domu (převzato z: Profantová – Profant 2004, 145).

Obr. 65: Albánie. Místo připravené pro *kurban* (jamka v kameni slouží k zachycení krve obětního zvířete) a obětní místo pro *kurban* na dvoře domu v Tege e Zallit (převzato z: Halili 2007, 203-204).